DE SOCIALISTISCHE GIDS
MAANDSCHRIFT DER SOCIAAL-DEMOCRATISCHE ARBEIDERSPARTIJ
Jaargang X No. 6 Juni 1925

HET WETSONTWERP INZAKE DE ZIEKTE- EN ONGEVALLENVERZEKERING

DOOR

MR. M. J. A. MOLTZER.

II. (Slot)

Is er reden om zich tegen elke wet te kanten, die de uitvoering der sociale verzekering doet plaats vinden door particuliere instellingen met als aanvulling overheidsorganen, in het bijzonder geldt dit het door Minister Aalberse ingediende Ontwerp vanwege de ongelooflijke slordigheid, waarmee het is opgesteld.

Wil men een illustratie van 's Ministers wijze van werken, dan gelieve men Hoofdstuk IV op te slaan, dat tot opschrift heeft: „Van het beroep en van slot-, straf- en overgangsbepalingen". Men lette speciaal op de plaats van het woordje „slot-". In dit hoofdstuk vindt men echter veel meer ondergebracht, dan aan het hoofd is aangegeven. § 1. Van beroep. § 2. Van de aansprakelijkheid van den Staat en van de kosten der Bank. § 3. Van de aansprakelijkheid van de Bedrijfsvereenigingen voor tekorten van de Bank en de Raden van Arbeid. § 4. Van den invloed der verzekering op het burgerlijk recht. §5. Van het toezicht op de naleving dezer wet. § 6. Strafbepalingen en § 7. Overgangs- en slotbepalingen.

In art. 139, lid 1, lezen wij: „Heeft een werkgever bezwaar tegen eenige beslissing, door het bestuur van den Raad van Arbeid genomen ingevolge de artikelen 39, 40, 41, 42, 43, 52, 53, 54 tweede en vierde lid, dan is hij bevoegd binnen een maand na de dagteekening van de mededeeling der beslissing daarvan in beroep te gaan". Dat speciaal bij art. 54 naar bepaalde leden wordt verwezen en bij de andere artikelen niet, doet eenigszins vreemd aan, al is er wel een verklaring voor te vinden. Meer dan vreemd is echter te ontdekken, dat in alle genoemde

artikelen de Raad van Arbeid en niet het bestuur van den Raad van Arbeid het college is, dat de beslissing neemt, waartegen beroep openstaat. Het overeenkomstige art. 93 der Land- en Tuinbouwongevallenwet 1922 vangt aan: „Heeft de werkgever bezwaar tegen eenige beslissing, door het bestuur der Bank genomen ingevolge de artikelen 12, 57, 58, 59, 60, 61, 85, 86 en 87, tweede en vierde lid enz." Men ziet, waar de vergissing haar oorzaak vindt.

Art. 77 van het Voorontwerp werd uit de wet geschrapt. Daarin was bepaald, dat den verzekerde, die in een tijdvak van 12 maanden wegens ongeschiktheid tot werken, uit eenzelfde ziekteoorzaak voortkomende, over 180 dagen, al dan niet onafgebroken ziekengeld had genoten, in de op dat tijdstip onmiddellijk volgende periode van 12 maanden — indien en voorzooverre de herhaalde ongeschiktheid tot werken uit dezelfde ziekteoorzaak voortkwam — over niet meer dan 90 dagen ziekengeld werd uitgekeerd. Dit gold ook voor elke verdere periode van 12 maanden. De meening werd uitgesproken, dat krachtens dit voorschrift bij blijvende invaliditeit jaarlijks $^1/_4$ van het ziekengeld zou kunnen worden uitbetaald en dat dus deze bepaling niet bij een ziekengeldregeling op haar plaats was. M.i. is het artikel dan ook terecht weggelaten. Daarvoor in de plaats heeft de Minister in art. 81 van zijn Ontwerp de bepaling opgenomen dat het bestuur van de bedrijfsvereeniging, onderscheidenlijk van den Raad van Arbeid bevoegd is de uitkeering van ziekengeld geheel of ten deele te weigeren: „g. indien de verzekerde wegens ongeschiktheid (bedoeld is te zeggen: wegens ongeschiktheid tot werken) uit eenzelfde ziekteoorzaak voortkomende, in het laatst verloopen kalenderjaar over 180 dagen, al dan niet onafgebroken, ziekengeld heeft genoten." Ik weet niet hoe deze woorden moeten worden gelezen. Reeds stond vast dat de genoemde instituten recht hebben ziekengeld te weigeren, wanneer de arbeidsongeschiktheid onafgebroken 180 dagen heeft geduurd. Want het ziekengeld wordt krachtens art. 74 gedurende ten hoogste 26 weken of 182 dagen uitgekeerd. Op die 2 dagen kijken wij niet. Moeten wij a contrario aannemen, dat indien in een bepaald kalenderjaar over nog geen 180 dagen ziekengeld genoten is, de bedrijfsvereeniging of de Raad van Arbeid de bevoegdheid mist de uitkeering te weigeren? Stellen wij: iemand wordt 1 October ziek en blijft dat jaar en een gedeelte van het volgend jaar ziek, 1 April hervat hij zijn werk, maar wordt uit dezelfde ziekteoorzaak 1 Mei weer ongesteld, welke ongesteldheid het geheele verdere jaar voortduurt. Van 1 October tot 1 April zijn 6 maanden, over die zes maanden wordt hem vol ziekengeld uitgekeerd. Van 1 Mei tot 31 December zijn 8 maanden, dan ontvangt hij weer over 6 maanden, van

1 Mei tot 31 October ziekengeld, daar hij in het laatst verloopen kalenderjaar niet over 180 dagen wegens ongeschiktheid tot werken uit dezelfde ziekteoorzaak voortkomende, immers slechts drie maanden ziekengeld heeft gehad. Was betrokkene 1 Juli ziek geworden en 1 Januari zijn werk weer begonnen, had hij 11 maanden zijn arbeid verricht en was hij 1 December uit dezelfde oorzaak weer ziek geworden, dan zou het risicodragend instituut, terwijl betrokkene in totaal veel korter ziek is geweest, van de bovengegeven bevoegdheid kunnen gebruik maken, immers over die laatste maand geen ziekengeld uitkeeren, omdat hij reeds over 180 dagen in het vorige kalenderjaar ziekengeld had genoten. Er zal wel iets anders zijn bedoeld, maar welke de bedoeling ook mag geweest zijn, tot uitdrukking is zij niet gekomen.

Ondertusschen zijn deze fouten slechts specimina van op zichzelf staande redactioneele onnauwkeurigheden, die voorvloeien uit 's Ministers behandeling van zaken. Erger zijn de gebreken, die de uit technisch oogpunt verkeerde opbouw der wet noodzakelijk met zich brengt.

Bij de ordening der stof had de Minister steeds rekening te houden met een combinatie van nieuwe denkbeelden, die in het Ontwerp moesten worden uitgewerkt. Ik noem er enkele:

1e. de verzekering strekt zich over allen, die in loondienst zijn, uit;
2e. de ziekte- en ongevallenverzekering worden in één wet geregeld;
3e. gedurende de eerste zes weken worden de bedrijfsongevallen, wat de geldelijke schadeloosstelling betreft, als ziektegevallen behandeld.

Hier liggen heel wat voetangels en klemmen. De Minister heeft gemeend zich zijn taak zoo gemakkelijk mogelijk te maken door de Ziektewet en de Land- en Tuinbouwongevallenwet 1922 samen te vatten en voor het nieuwe doel pasklaar te maken.

Met de uitbreiding der verzekering tot alle loontrekkenden was de Minister al heel spoedig gereed. Hetgeen voor bedrijven, die worden uitgeoefend, geldt, wordt toepasselijk verklaard op werkzaamheden, welke een werkgever laat verrichten. Gaat dit moeilijk door enkele woordjes in te lasschen, dan wordt een alinea toegevoegd: „Het bepaalde in de voorgaande leden vindt overeenkomstige toepassing, indien de werkgever werkzaamheden niet in de uitoefening van een bedrijf laat verrichten", of iets dergelijks. Zulk een wijze van doen heeft natuurlijk bezwaren. Zoo wordt in sommige artikelen de aanvulling vergeten. Elders wordt zij ten onrechte opgenomen. In art. 46, lid 8, wordt de mogelijkheid geopend, dat het tarief voor de aan de R. V. B. te betalen premie verlaagd wordt ten aanzien van

een bepaalde categorie werkgevers „en van hen, die later met of inplaats van die werkgevers voor hetzelfde bedrijf of *dezelfde werkzaamheden* als werkgevers mochten optreden". Hier wordt dus voor een werkgever ook bij werkzaamheden een treden in de rechten, die zijn voorganger zou hebben genoten, mogelijk geacht. In art. 29 wordt iets dergelijks bij de bedrijfsvereenigingen beperkt tot de werkgevers, die een bedrijf uitoefenen, hetgeen ook logischer is. De vraag naar het min of meer logische moet hier echter niet worden gesteld. Het toeval speelt een overheerschende rol.

Moeilijker werd het voor den Minister bij de quaestie van de samenvoeging van de ongevallen- en de ziekteverzekering.

Wanneer men bepalingen uit een bedrijfsongevallenwet opneemt in een ziekte- en ongevallenwet, dan mag nimmer voorbijgezien worden, dat deze wet ook de verplichting oplegt ziekengeld uit te keeren bij ongevallen, niet in verband met de dienstbetrekking overkomen. Dat de Minister daarvan zich niet steeds rekenschap heeft gegeven, moge uit een ook in mijn toespraak op de vergadering van de Vereeniging van Raden van Arbeid maar zonder succes aangehaald voorbeeld blijken.

Men vindt n.l. in het Ontwerp terug een art. 17, dat bijna woordelijk gelijk is aan art. 18 der Land- en Tuinbouwongevallenwet 1922 en aldus luidt:

„1. De Bedrijfsvereeniging is bevoegd in haar statuten of in haar reglement, bedoeld in art. 22, te bepalen, dat:

a. aan de bij haar verzekerde arbeiders en hunne nagelaten betrekkingen hoogere uitkeeringen zullen worden gedaan dan deze wet vaststelt of ook ter zake van andere ongevallen dan die in verband met de dienstbetrekking overkomen, uitkeeringen of terzake van bedrijfsziekten, behalve het bij deze wet bepaalde ziekengeld, andere uitkeeringen zullen worden gedaan;

b. .....

2. Op uitkeeringen, voortvloeiende uit de bepalingen van dit artikel, zijn de voorschriften dezer wet niet van toepassing."

Hier staat dus, dat de bedrijfsvereeniging bevoegd is in statuten of in het reglement, bedoeld in art. 22 der wet, o.m. te bepalen, dat aan de verzekerde arbeiders ook terzake van andere ongevallen dan die in verband met de dienstbetrekking overkomen uitkeeringen zullen worden gedaan. In art. 22 worden twee reglementen, een reglement voor de ziekteverzekering en een reglement voor de ongevallenverzekering vermeld in tegenstelling met het congruente art. 23 der Land- en Tuinbouwongevallenwet 1922, waar uit den aard der zaak slechts van één reglement, een reglement voor de ongevallenverzekering sprake is. Dientengevolge moest in art. 17 van het Ontwerp niet van „reglement" maar van „reglementen" worden gesproken. Wij gaan dit

echter voorbij. Wel is van belang vast te stellen, dat hier een bepaling, die in een bedrijfsongevallenwet thuis behoort, zonder meer van toepassing wordt in een ziekte- (en ongevallen)wet. Wanneer krachtens art. 64, lid 1, onder ongeschiktheid tot werken wegens ziekte begrepen wordt ongeschiktheid tot werken wegens ongeval, dan wil dit in verband met andere bepalingen der wet o. m. zeggen, dat men *verplicht* is „ook terzake van andere ongevallen dan in verband met de dienstbetrekking overkomen, uitkeeringen (te doen)", dan is het niet alleen overbodig maar misplaatst aan de bedrijfsvereeniging de *bevoegdheid* te geven in haar statuten of reglementen iets dergelijks te bepalen, dan wordt dit zelfs bedenkelijk, wanneer men op het tweede lid van het boven aangehaalde art. 17 let. Immers, wordt er niets in de statuten of reglementen gezet, dan is de bedrijfsvereeniging gehouden bij verkeersongevallen 70 pCt. van het loon uit te keeren; zij kan zich aan de verplichting onttrekken, wanneer zij bepaalt, dat in dergelijke gevallen b.v. 50 pCt. van het loon wordt uitbetaald.

In het algemeen zijn de voorschriften betreffende de ziekte- en de ongevallenverzekering los van elkander gehouden, hoewel Minister Aalberse op blz. 4 van de Memorie van Toelichting schrijft: „Bij de indeeling der rechtstof in het onderhavige wetsontwerp is zooveel mogelijk het aan de uitvoering van beide verzekeringen gemeenzame samengevat". Juist doordat de Minister niet gedaan heeft wat hij voorgeeft te hebben willen doen, is dit wetsontwerp tot een warwinkel van bepalingen geworden. Met enkele voorbeelden moge zulks worden aangetoond. Nemen wij voor dit doel de bepalingen omtrent de geneeskundige contrôle. Art. 67 luidt:

„1. De verzekerde is verplicht zich te onderwerpen aan een geneeskundig onderzoek door een door het bestuur van de Bedrijfsvereeniging, onderscheidenlijk van den Raad van Arbeid, voor wier, onderscheidenlijk wiens rekening hij is verzekerd, aangewezen geneeskundige, zich op last van dien geneeskundige tot het ondergaan van zoodanig onderzoek te laten opnemen in de hem aangewezen inrichting en in het algemeen de voorschriften van dien geneeskundige, welke strekken om een geneeskundig onderzoek mogelijk te maken, op te volgen.

2. Het bestuur van de Bedrijfsvereeniging, onderscheidenlijk het bestuur van den Raad van Arbeid, is bevoegd zoo dikwijls het wordt noodig geoordeeld gedurende de ongeschiktheid tot werken op grond waarvan ziekengeld wordt gevraagd, een geneeskundig onderzoek te gelasten.

3. De aan het geneeskundig onderzoek verbonden kosten komen ten laste van de Bedrijfsvereeniging, onderscheidenlijk van den Raad van Arbeid."

Dit artikel staat in § 1. „Inleidende bepalingen" van Hoofdstuk II „Van de Ziekteverzekering" en is bijna gelijkluidend aan art. 23 der Ziektewet, waar het voorkwam in een hoofdstuk getiteld „Van de verzekerden".

De vraag mag worden gesteld of de bepaling van het eerste lid

wel past in het kader van een collectief verzekeringssysteem. Men proeft er geheel aan, dat het stamt uit de sfeer van de individueele verzekering.[4]) Meent men, dat het algemeen recht om een geneeskundig onderzoek in te stellen voor een Raad van Arbeid van belang kan zijn, dan is dit ook voor de R. V. B. als risicodraagster het geval. Maar dan zou het bedoelde eerste lid, aangevuld, naar het algemeen gedeelte, hoofdstuk I, moeten verhuizen.

In het tweede lid is een wijziging gekomen. In de Ziektewet luidt het:

„Het bestuur van den Raad van Arbeid is bevoegd een geneeskundig onderzoek te gelasten bij de inschrijving en zoo dikwijls het noodig wordt geoordeeld gedurende de ongeschiktheid tot werken, op grond waarvan ziekengeld wordt gevraagd."

Men begrijpt, waarom dit artikel oorspronkelijk onder de bepalingen omtrent „de verzekerden" stond. Nu echter de woorden „bij de inschrijving en", welke woorden niet in dit Ontwerp passen, zijn geschrapt, behoort het overgeplant te worden naar § 3. „Van het ziekengeld" b.v. achter art. 78, waar bepaald is:

„1. Het bestuur van de Bedrijfsvereeniging, onderscheidenlijk van den Raad van Arbeid is bevoegd hem, die aanspraak maakt op ziekengeld, op te roepen en te ondervragen op plaats, dag en uur, door het bestuur der Bedrijfsvereeniging, onderscheidenlijk van den Raad van Arbeid te bepalen."

2. Den opgeroepene en indien zijn toestand geleide noodig maakt, mede den geleider, worden reiskosten en tijdverlies vergoed in de gevallen en volgens regelen, bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen."

Daarbij past dan geheel de bepaling uit art. 81, waar aan het bestuur van de bedrijfsvereeniging, onderscheidenlijk van den Raad van Arbeid de bevoegdheid wordt gegeven de uitkeering van ziekengeld geheel of ten deele te weigeren, o.m. indien de verzekerde zonder deugdelijken grond nalaat gevolg te geven aan een verzoek te verschijnen of inlichtingen te verstrekken, of indien het geneeskundig onderzoek door den aangewezen geneeskundige door toedoen van den verzekerde niet kan plaats hebben.

In hoofdstuk III „Van de ongevallenverzekering" mist men in § 1 „Inleidende bepalingen" een voorschrift als art. 67, lid 1. In art. 117, hetwelk anderhalve kolom bestrijkt, vinden wij over de materie voor de ziekteverzekering behandeld in art. 67, lid 2 en 3 en art. 78, een regeling die in het kort hierop neerkomt: Het bestuur der bedrijfsvereeniging, of is deze laatste in afdeelingen gesplitst, het bestuur der betrokken afdeeling, onderscheidenlijk het bestuur der R. V. B. is

[4]) Men vergelijke hierbij art. 44, sub a, van de Ziektewet en art. 81, sub b, van het Ontwerp.

bevoegd den door een ongeval getroffene op te roepen en te ondervragen en door een of meer geneeskundigen te doen onderzoeken. Indien getroffene zich aan één of ander onttrekt, of zich niet ter observatie laat opnemen in een inrichting, dan beslist „het bestuur" (bedoeld is het bestuur der bedrijfsvereeniging, der afdeeling daarvan of der Bank) na verhoor van betrokkene, zoo er geen deugdelijke grond voor een weigering aanwezig was, dat het recht op eenige schadeloosstelling ingevolge dit hoofdstuk is verloren gegaan. Bij bezwaren van geneeskundigen aard van den getroffene of zijn wettelijken vertegenwoordiger tegen de voorschriften door de(n) geneeskundige(n) in het belang van een goede behandeling of genezing noodzakelijk geacht, heeft een nieuw onderzoek plaats van drie andere geneeskundigen. Zijn de bezwaren tegen bedoelde voorschriften van niet-medischen aard, dan wordt het onderzoek ingesteld door den Raad van Arbeid. Getroffene, en, indien de toestand geleide noodig maakt, mede zijn geleider ontvangen vergoeding van reiskosten en tijdverlies als getuigen. „Tijdverlies wordt den getroffene(n) niet vergoed, indien ziekengeld overeenkomstig de bepalingen van hoofdstuk II of een rente naar algeheele ongeschiktheid wordt uitgekeerd".[5]) In het overeenkomstige art. 50 der L. en T. ongevallenwet 1922 staat hier in plaats van „ziekengeld overeenkomstig de bepalingen van Hoofdstuk II" „een tijdelijke uitkeering". Men vergelijke hierbij art. 78, waar juist wel tijdverlies bij ziekte vergoed wordt.

Welk een zonderlinge toestand tengevolge van dezen artikelenchaos wordt geschapen, moge uit het volgende voorbeeld blijken.

Een arbeider krijgt een bedrijfsongeval. Veronderstellen wij dat zijn werkgever niet bij een bedrijfsvereeniging is aangesloten, dan ontvangt hij vanwege den Raad van Arbeid ziekengeld en vanwege de R. V. B. geneeskundige behandeling. Volgens art. 78 kan het bestuur van den Raad van Arbeid betrokkene oproepen en ondervragen. Hij en zijn geleider krijgen reiskosten en tijdverlies vergoed in gevallen en volgens regelen bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen. Volgens art. 67 kan het bestuur van den Raad van Arbeid hem geneeskundig laten onderzoeken, desgewenscht hem daartoe in een inrichting laten opnemen en in het algemeen hem de verplichting opleggen de voorschriften van den geneeskundige, welke strekken om een geneeskundig onderzoek mogelijk te maken, op te volgen. Of hij reiskosten krijgt en vergoeding voor tijdverlies wordt niet gemeld.

[5]) Minister Aalberse vergeet hierbij, dat hij door invoeging van het niet in het Voorontwerp voorkomende art. 75 het verleenen van gedeeltelijk ziekengeld bij gedeeltelijke ongeschiktheid tot werken heeft mogelijk gemaakt.

Alleen weten wij, dat de kosten aan het onderzoek verbonden, ten laste van den Raad van Arbeid komen.

Ondertusschen brengt ditzelfde ongeval den getroffene in aanraking met de R. V. B. Gebruikmakende van het recht in art. 117 gegeven, kan ook het bestuur van de Bank een dergelijke procedure volgen van oproeping, ondervraging en geneeskundig onderzoek. Alleen zijn hier de bepalingen veel uitvoeriger, gelijk reeds werd gemeld. Vooreerst kan hier de geneeskundige voorschriften geven, die deze in het belang van een goede behandeling of genezing noodzakelijk acht. Verder is rekening gehouden met medische en niet-medische bezwaren, met de mogelijkheid dat de getroffene minderjarig is en dus een wettelijk vertegenwoordiger heeft; aan betrokkene en zijn vertegenwoordiger kan vergoeding van reiskosten worden gegeven, aan den laatste ook van tijdverlies, welke ditmaal berekend worden naar den maatstaf van het bij algemeenen maatregel van bestuur vast te stellen tarief voor getuigen. Tenslotte kan bij algemeenen maatregel van bestuur aan te wijzen gevallen ook nog vergoeding voor verblijfkosten worden toegekend.

Volgens een nieuwe bepaling toegevoegd aan art. 102 zullen wij verrijkt worden met regelen, gegeven bij algemeenen maatregel van bestuur, omtrent het toezicht op de doeltreffendheid der genees- en heelkundige behandeling der verzekerden. In de op het Voorontwerp uitgeoefende kritiek (zie ook mijn vorig artikel jrg. 1924, blz. 734) werd erop gewezen, dat van den medischen staatsdienst in het Voorontwerp niets was terug te vinden. Met een handomdraaien heeft de Minister deze materie in het Ontwerp ingevoegd. Niets eenvoudiger dan dat. Misschien komen bij de te geven regelen eveneens bepalingen omtrent geneeskundig onderzoek te pas en zal het mogelijk worden, dat de ondertusschen dol geworden patient vanwege den medischen staatsdienaar ook nog voorschriften zal hebben na te leven, wil hij niet gevaar loopen zijn recht op schadeloosstelling in één of anderen vorm erbij in te schieten.

Ten bewijze, hoe weinig trouw de Minister in de praktijk aan zijn in de Memorie van Toelichting geuiten stelregel geweest is, leggen wij nog naast elkaar de bepalingen omtrent de toekenning en uitbetaling van ziekengeld en ongevallenrente, daarbij bedenkende, dat onder ziekengeld ook moet worden verstaan de tijdelijke uitkeering uit de Ongevallenwet 1921.

Vaststelling van het ziekengeld.

Art. 83, lid 1. „Het ziekengeld, waarop een verzekerde, die in dienst is van een werkgever, die geen lid is van een Bedrijfsvereeniging, aanspraak heeft, wordt vastgesteld door den Raad van Arbeid".

Omtrent de vaststelling van het ziekengeld van een verzekerde, die in dienst is van een werkgever, die wel lid is van een bedrijfsvereeniging wordt niets bepaald.

Vaststelling van de ongevallenrente.

Art. 123. „De schadeloosstellingen, toekomende aan een arbeider, die toen het ongeval hem trof, in dienst was van een werkgever, die niet lid is eener Bedrijfsvereeniging, worden vastgesteld en toegekend door het bestuur der Bank."

Art. 124. „Indien het risico der verzekering van den getroffene ten laste van een Bedrijfsvereeniging is, wordt de schadeloosstelling vastgesteld en toegekend door het bestuur der betrokken Bedrijfsvereeniging op de wijze door het reglement der Bedrijfsvereeniging te bepalen."

Afgezien nog van den verschillenden stijl, die het onvermijdelijk gevolg is van het putten uit twee wetten, merkt men in de eerste plaats op, dat voor de ongevallenrente niet alleen een vaststelling, maar ook een toekenning wenschelijk wordt geacht. Voorts vindt de ontwerper het noodig bij de ongevallenverzekering voor te schrijven, dat het reglement der bedrijfsvereeniging, (bedoeld is het in art. 22 genoemde reglement voor de ongevallenverzekering dat elke bedrijfsvereeniging moet samenstellen en dat aan de goedkeuring van den Minister is onderworpen) bepaalt, hoe de schadeloosstelling wordt vastgesteld en toegekend. Maar ofschoon volgens hetzelfde artikel 22 iedere bedrijfsvereeniging eveneens verplicht is ook een reglement voor de ziekteverzekering samen te stellen, wordt voor dezen tak van verzekering zulk een bepaling niet noodig geacht. Hoe de vaststelling van ziekengeld zal geschieden bij bedrijfsvereenigingen, hangt in de lucht.

Aanvrage van ziekengeld.

Art. 83, lid 2. Door Ons worden regelen gesteld betreffende de aanvrage van ziekengeld door den verzekerde."

Aanvrage van ongevallenrente.

De duistere bepaling van art. 83 lid 2, die, bedrieg ik mij niet, uit het brein van den ontwerper en niet uit een wet stamt, vindt haar weerga niet bij de ongevallenverzekering. En toch schijnt zij een gewichtige materie te raken, want niet alleen dat daarvoor een afzonderlijk stel regelen moet worden geschapen, maar de Minister durft het zelfs den bedrijfsvereenigingen, al rusten zij onder zijn contrôle, niet overlaten hieromtrent bepalingen te maken in hun reglement voor de ziekteverzekering, waarvan het bestaan behalve in art. 22 feitelijk geheel in de wet wordt genegeerd.

Uitkeering van ziekengeld.

Art. 84, lid 1. „Het ziekengeld wordt zooveel mogelijk in de kalenderweek, volgende op die waarover het is verschuldigd, uitgekeerd."

Tevergeefs zoekt men een congruente bepaling bij de ongevallenverzekering. Daarentegen vindt men hier een bepaling omtrent het tijdstip der toekenning, welke men bij de ziekteverzekering mist. Onder het hoofd „Tijdstip vaststelling schadeloosstelling" vindt men onder art. 125 bepaald:

„De schadeloosstellingen, onverschillig of deze ten laste zijn van de Bank of van een Bedrijfsvereeniging, worden vastgesteld en toegekend:

a. indien het ongeval den dood tengevolge heeft, zoo spoedig mogelijk na afloop van het onderzoek van het ongeval, en indien de getroffene na het onderzoek overlijdt, na ontvangst van het bewijs hiervan;

b. indien het ongeval een gedeeltelijke of geheele ongeschiktheid tot werken van meer dan zes weken tengevolge heeft, zoo spoedig mogelijk na afloop van dezen termijn."

Wijze van uitkeering van ziekengeld.

Art. 84, lid 2. „De wijze, waarop de uitkeering geschiedt, wordt voor zooveel betreft arbeiders in dienst van werkgevers, die geen lid eener Bedrijfsvereeniging zijn, geregeld door den Raad van Arbeid, behoudens goedkeuring van den Verzekeringsraad."

Hoe het zal gaan bij de bedrijfsvereenigingen, daaromtrent vernemen wij weer niets.

Wijze van uitbetaling der ongevallenrente.

Art. 131, lid 1. „De betaalbaarstelling en de uitbetaling der schadeloosstelling, verschuldigd door de Bank, geschieden ten kantore der posterijen van de woonplaats in Nederland of van de laatst bekende woonplaats in Nederland van den schadeloosgestelde."

Art. 131, lid 2. „De uitbetaling der schadeloosstellingen, verschuldigd door een Bedrijfsvereeniging geschiedt volgens de voorschriften van het in artikel 22 bedoelde reglement voor de ongevallenverzekering."

Men kan de proef, welke door mij werd genomen, bij andere onderdeelen der wet herhalen en zal steeds tot hetzelfde droeve resultaat komen, dat van een rustige ordening der materie nergens sprake is. Wanneer het nu twee geheel gescheiden onderwerpen betrof, dan zou het nog zoo vreeselijk niet zijn, maar juist omdat de beide verzekeringen in zoo nauw verband met elkander zijn gebracht door het overbrengen van bedrijfsongevallen voor de eerste 6 weken naar de ziekteverzekering, omdat bij een bedrijfsongeval, behalve de uitkeering van ziekengeld ook de geneeskundige behandeling onmiddellijk te pas komt, is deze wijze van wetgeving in hooge mate betreurenswaard.

Wij komen tenslotte aan het denkbeeld, waaraan de Minister in ietwat zonderling praegnanten stijl als volgt in de Memorie van Toelichting uitdrukking geeft: „De geldelijke schadeloosstelling voor ongevallen, wordt, voorzoover de ongeschiktheid tot werken een bepaalden tijdsduur niet te boven gaat, als een ziektegeval behandeld". Inderdaad zijn voorschriften in dien geest in het Ontwerp aan te treffen. Maar uit de bovenvermelde bepalingen omtrent de geneeskundige behandeling en contrôle is wel gebleken, dat de Minister over de gevolgen niet diep heeft nagedacht. Ten aanzien van de geneeskundige zijde van het vraagstuk had de Minister in zijn verklaring van 8 April 1924 twee denkbeelden gelanceerd, die beide in de Memorie van Toelichting zijn terug te vinden. Volgens het eene zou het ziekenfonds ook bij een ongeval voor de gewone geneeskundige behandeling zorgen, voorzoover deze door den huisarts kan worden verstrekt. De chirurgische hulp (is hier niet specialistenhulp bedoeld?) zou voor rekening van het risicodragend lichaam komen. Volgens het andere zouden wij een medischen staatsdienst krijgen, waaraan de contrôle op de geneeskundige behandeling werd opgedragen.

Met de uitwerking van die twee denkbeelden is de Minister nog niet ver gekomen. Over het eerste wordt in het Ontwerp geheel gezwegen. De uitwerking van het tweede — men zie boven — wordt verschoven naar een algemeenen maatregel van bestuur, waarnaar de Minister alles dirigeert, waarmee hij geen raad weet.[6]) Zonder het misschien te willen, heeft de Minister een regeling ontworpen, waarbij een ongevalspatient,

[6]) Het is natuurlijk in het systeem van het Ontwerp volkomen juist, dat de regeling van details overgebracht wordt naar algemeene maatregelen van bestuur, maar dan dienen de groote lijnen in de wet te zijn aangegeven.

In dit verband moge er ook op gewezen worden, dat de Minister niet streng vasthoudt aan het verschil tusschen „algemeenen maatregel van bestuur" en „Koninklijk Besluit".

In art. 46 van het Ontwerp is voorgeschreven, dat de middelen tot dekking van de ingevolge deze wet door de Raden van Arbeid en de Bank uit te keeren ziekengelden, renten en overige schadeloosstellingen en administratiekosten door de werkgevers, die geen lid van een bedrijfsvereeniging zijn, worden opgebracht volgens den maatstaf van een voor elk der beide verzekeringen „door Ons" vast te stellen tarief en van het verdiende loon. „Door Ons". In het Voorontwerp stond evenals dit het geval is in art. 79 der L. en T.-ongevallenwet 1922: „bij algemeenen maatregel van bestuur". Wat den Minister bewogen heeft deze verandering hier en op enkele andere plaatsen aan te brengen, wordt niet vermeld. Wanneer nergens meer van algemeene maatregelen van bestuur werd gesproken, zou men kunnen vermoeden, dat slechts een verandering van uitdrukking werd beoogd, immers elke algemeene maatregel van bestuur wordt bij Koninklijk Besluit vastgesteld, maar elders wordt de gebruikelijke terminologie gehandhaafd en is dus de aangebrachte verandering niet slechts van formeelen aard en tegelijk foutief. Immers alle voor de burgers bindende regelen van materieel wetgevend karakter worden niet bij

in dienst bij een niet bij een bedrijfsvereeniging aangesloten werkgever, met den Raad van Arbeid voor zijn uitkeering, met de R.V.B. voor zijn geneeskundige behandeling en tenslotte nog met den medischen staatsdienst krachtens art. 102 voor de contrôle te doen krijgt. Wij behoeven er geen woord meer van te zeggen.

Welk een merkwaardige verschuiving er kan plaats vinden door zonder nadenken de bepalingen over de ziekteverzekering voor de eerste zes weken van toepassing te doen zijn bij bedrijfsongevallen moge nog uit het volgende blijken. Krachtens art. 26, lid 2 der Ongevallenwet 1921 *wordt de tijdelijke uitkeering*, indien het aan een verzekerde overkomen ongeval aan diens dronkenschap is te wijten, *tot op de helft verminderd;* bij de renten kan dit niet geschieden. Volgens art. 47 lid 2 der L. en T. ongevallenwet 1922 *kan* in een dergelijk geval *elke geldelijke schadeloosstelling tot op de helft worden verminderd*, terwijl volgens art. 114 lid 2 van dit Ontwerp, voorkomende in het Hoofdstuk III „Van de ongevallenverzekering", *de geldelijke schadeloosstelling, d. w. z. de rente, tot op de helft kan worden verminderd.* Bij de vaststelling van ziekengeld, dus ook van de tijdelijke uitkeeringen der Ongevallenwet 1921, mag dit niet plaats vinden. De zaak wordt dus precies omgekeerd.

Onlangs heeft de Redactie van het „Weekblad voor Privaatrecht, Notarisambt en Registratie" in No. 2878 van 21 Februari 1925 een geestig schrijven gericht tot den Minister van Justitie en de leden der Staten-Generaal. Daarin wordt verteld, dat de nieuwe wet op het erfrecht van 17 Februari 1923 vóór en na haar inwerkingtreding de Redactie veel copie heeft opgeleverd, waarvoor zij dankbaar is. Naast het gevoel van dankbaarheid is er bij haar echter een gevoel van twijfel gerezen of het met deze nieuwe wet wel heelemaal in orde was. De vele ingezonden stukken, de overzichten van de voordrachten over het nieuwe erfrecht, welke alleen ettelijke kolommen druks vulden, deden de Redactie de vraag stellen: is zich bezig een nieuwe waanzin van de lezers van dit blad meester te maken, van het soort van de kruisraadselmanie, of deugt de wet werkelijk niet? Een dagelijksch geval van een man met voorkinderen, die hertrouwt enz. werd den lezers voorgelegd, hetwelk aan de hand van de wet moest worden opgelost.

enkelvoudig Koninklijk Besluit gegeven, maar bij algemeenen maatregel van bestuur, welke overeenkomstig art. 75 der Grondwet ter overweging van den Raad van State moeten worden gebracht. Dat het vaststellen van een tarief geen daad van uitvoerende macht is, lijkt mij buiten twijfel. Bij Koninklijk Besluit zullen dus de tarieven worden vastgesteld, terwijl, wonderlijk genoeg, de indeeling in gevarenklassen en gevarencijfers bij algemeenen maatregel van bestuur plaats zal vinden (zie art. 34). Men vergelijke ook de zonderlinge regeling bij art. 147 van het Ontwerp, op blz. 434 besproken.

Zeventien verschillende oplossingen kwamen in, van alle rubrieken van beoefenaars der rechtswetenschap: notarissen, advocaten en candidaat-notarissen, slechts de rubriek ministers, leden van den Raad van State en van de Staten-Generaal ontbraken. De Redactie voegde bij de antwoorden nog een achttiende. Zij was bang dat de lezers door te veel op de nieuwe wet te turen een soort erfrechtblindheid zouden hebben gekregen, vandaar dat zij het vraagstuk nog eens opgaf aan hen, die hun frisschen kijk op dit onderwerp nog niet hadden verloren en bovendien voor de totstandkoming van deze wet verantwoordelijk waren. Als prijs voor de beste oplossing stelde de Redactie beschikbaar: E. Zitelmann, Die Kunst der Gesetzgebung (De kunst van wetgeving).

Aan dit stuk werd ik bij mijn bestudeering van het Ontwerp telkens herinnerd. Wanneer een Minister een slecht ontwerp indient — de dagen van Thorbecke zijn al lang voorbij —, dan behoedt noch een Raad van State, noch een Staten-Generaal ons er voor, dat het niet in den slechten vorm in het Staatsblad wordt gebracht. Zoo kan men in de nieuwe wet op het erfrecht een art. 963a vinden, waarbij het onderwerp in het meervoud en het werkwoord in het enkelvoud staat; daarom heeft zich blijkbaar niemand bekommerd. Evenzoo laat het zich tot nog toe aanzien dat ook niemand zich over den technischen opbouw van het onderhavige ontwerp warm zal maken. En toch staat hier nog heel wat meer op het spel dan bij het erfrecht. Daar stookt men alleen nog maar familietwisten aan, die toch al niet zeldzaam zijn als het op het verdeelen van erfenissen aankomt, en breekt men de hoofden van notarissen, die belanghebbenden moeten vertellen hoe de wet nu eigenlijk moet worden uitgelegd. Maar hier zet men de eenvoudigste rechten van duizenden werknemers op losse schroeven,[1]) geeft men aanleiding tot een nog veel verbitterder strijd tusschen

[1]) Welke gevolgen een verkeerd gekozen redactie zou kunnen hebben, moge afgeleid worden uit de volgende zinnen, geschreven door Mr. P. W. J. H. Cort van der Linden, in zijn verklaring en toelichting op het onderhavige Ontwerp, uitgegeven door de Vereeniging van Nederlandsche Werkgevers: „Als regel zullen daarbij de werkgevers de volle kosten moeten opbrengen, maar een bijdrage der arbeiders is niet uitgesloten. Wettelijk is alleen verboden dat de werkgever de voor hem uit deze wet voortvloeiende kosten geheel of ten deele afhoudt van het loon der arbeiders (art. 58), maar die kosten zijn alleen wettelijk vastgesteld ten opzichte van de premies te betalen aan Rijksverzekeringsbank en Raden van Arbeid. Zoodra de werkgever is aangesloten bij een Bedrijfsvereeniging worden de middelen tot dekking der voor rekening dier vereeniging komende ziekengelden, schadeloosstellingen, administratiekosten, enz., opgebracht volgens regelen vast te stellen in hare statuten (art. 45). Men mag echter niet vergeten dat een Bedrijfsvereeniging als regel moet zijn opgericht met medewerking der arbeidersvereenigingen en dat hare statuten door de Kroon moeten worden goedgekeurd. Ondertusschen is

publieke en particuliere organen dan ooit werd gezien, zaait men een aan felheid nog ongekenden haat tegen de sociale verzekeringswetgeving in het algemeen.

De toekomst ziet er donker uit, òf een ziekte- en ongevallenwet, die onze goede ongevallenverzekering vernielt en er iets voor in de plaats stelt dat den naam van regeling niet verdient, òf geen ziekteverzekering waarnaar duizenden hunkerend uitzien. Minister Aalberse heeft wel deerlijk teleurgesteld. Indien, hetgeen begrijpelijk is, de Minister zelf geen tijd heeft zich ernstig met deze materie bezig te houden en indien op de afdeeling Arbeidersverzekering van zijn departement vanwege de drukke dagelijksche bezigheden voor bezonken studie niemand kan worden vrijgemaakt, waarom wordt dan niet, gelijk bij andere belangrijke onderwerpen, een Regeeringscommissaris benoemd, die de denkbeelden van den Minister kan uitwerken? Ook dan wordt men natuurlijk niet tegen fouten behoed. Wanneer een uiterst bekwaam man als Prof. Molengraaff in de nieuwe wet op het Zeerecht, die de vrucht is van jarenlange studie en overleg en overigens door de kenners ten hoogste wordt geprezen, nog fouten laat staan, dan behoeft het geen verwondering te wekken, dat Minister Aalberse van dit Ontwerp, waaraan niet

---

de bijdrage der arbeiders volgens het ontwerp theoretisch niet absoluut uitgesloten. Theoretisch laat het ontwerp de mogelijkheid open dat de arbeiders zullen medebetalen, b.v. aan de kosten der ziekengeldverzekering. Deze theoretische mogelijkheid zou, naar het mij wil schijnen, zelfs wel eens tot practische resultaten kunnen leiden, waar de werkgevers reeds in de kosten der ziekenverzorging bijdragen of in gevallen waarin de arbeiders een aanvullende regeling (art. 17) wenschen." (blz. 25. en vlg.)

Hiertegen moet worden opgemerkt:

1e. dat art. 58 niet zegt: „Het is den werkgever verboden de voor hem krachtens deze wet te betalen premies" maar „de voor hem uit deze wet voortvloeiende kosten geheel of ten deele af te houden van het loon der arbeiders", al draagt abusievelijk het artikel tot opschrift „Verbod afhouden premie van het loon".

2e. dat in de Memorie van Toelichting staat geschreven: „De kosten der verzekering worden gedragen door de werkgevers" (blz. 5).

Dit neemt niet weg dat hier een gevaar schuilt omdat er ook Bedrijfsvereenigingen zullen zijn zonder medewerking der werknemers opgericht, terwijl misschien nog andere middelen om de arbeiders mede te laten betalen zouden kunnen worden gevonden, dan inhouding van loon.

Waarom Mr. Cort v. d. Linden de theoretische mogelijkheid stelt van iets, dat alleen bij kwade trouw van de werkgevers tot practische resultaten zou kunnen leiden en de diepe verontwaardiging der werknemers zou opwekken, is niet duidelijk. Wel is duidelijk ‚dat, indien de werkgevers reeds zulke mogelijkheden opwerpen in strijd met de bedoeling van den wetgever, in strijd met de algemeene opvatting, die bij de heerschende wetten wordt gehuldigd, en in strijd met de goede trouw, wij nog heel wat bij de toepassing van deze slordig geredigeerde wet zullen kunnen beleven, wanneer de bedoeling van den wetgever, de historie en de publieke opine niet zoo duidelijk spreken.

de minste zorg is besteed, niets heeft terecht gebracht. Misschien wordt hier verwacht dat de praktijk als heelmeesteres zal optreden. Ik vrees ernstig het tegendeel, dat aan de geheele sociale verzekering op deze wijze de dood wordt aangedaan en wij den ouden vrijbuiterstoestand van weleer terugkrijgen.

Ik kan Partij en Vakbeweging niet ernstig genoeg tegen dit Ontwerp waarschuwen. De ziekte- en ongevallenverzekering wordt door den Minister overgeleverd aan een spel van blinde krachten, die haar deerlijk zullen havenen en misschien wel geheel kunnen onttakelen. Onbeschrijfelijke verwarring zal worden gesticht, indien dit Ontwerp wet zou worden. Wordt het na de verkiezingen gehandhaafd, dan is, naar mij voorkomt, de eenig mogelijke houding het volkomen af te wijzen, hoe pijnlijk het ook moge zijn, vooral wanneer men bedenkt dat het dringend noodzakelijk is een ziekteverzekeringswet in het leven te roepen. De toestand moge voor vele georganiseerde arbeiders dank zij den collectieven regelingen niet ondragelijk zijn, dat neemt niet weg dat eenerzijds het uitkeeren van ziekengeld niet afhankelijk mag worden gesteld van conjunctuurverschijnselen, anderzijds de toestand nog verre van rooskleurig is. In het havenbedrijf te Amsterdam wordt aan de losse havenarbeiders, ingeschreven bij de H. A. R., bij ziekte ƒ 12.— p. w. uitbetaald gedurende 13 weken en op dit hooge bedrag heeft men nog alleen maar recht als men gehuwd en kostwinner is. De andere ontvangen ƒ 9.—. Ik heb al stemmen hooren opgaan, die verklaren dat, nu het gevaar voor versnippering was geweken doordat de Minister ter vermijding van een al te groot aantal bedrijfsvereenigingen het geëischte minimum loonbedrag op 25 millioen wil doen stellen, het Ontwerp maar moest worden geaccepteerd. Zeker, over die 25 millioen staat iets in de Memorie van Toelichting te lezen, waaraan echter slechts problematische waarde is te hechten. In de wet staat er niets van, wel het tegendeel, daar voor de 8 bestaande bedrijfsvereenigingen, opgericht voor de uitvoering van de Land- en Tuinbouwongevallenwet 1922, de op 1 Januari '25 geldende regeling omtrent het minimumloonbedrag (7½ millioen gulden) van kracht blijft.[8])

[8]) Ook hier een zonderling staaltje van wetgevingskunst. Art. 10, lid 2, luidt: „In afwijking voor zooveel noodig van het bepaalde in het eerste lid, onder 3°, blijft ten aanzien van de op 1 Januari 1925 werkende Bedrijfsvereenigingen, opgericht voor de uitvoering der Land- en Tuinbouwongevallenwet 1922, van kracht de voor die Bedrijfsvereenigingen op genoemden datum geldende regeling omtrent het minimum loonbedrag, dat door de werkgevers, wier arbeiders voor risico dier Bedrijfsvereenigingen zijn verzekerd, moet worden uitbetaald."

De wet zal natuurlijk alleen bedrijfsvereenigingen kennen, opgericht voor de uitvoering van de Ziekte- en Ongevallenwet 1925; de Land- en Tuinbouwongevallenwet 1922, benevens de ter uitvoering van die wet genomen besluiten worden zelfs

Maar behalve dat; ik vlei mij met de hoop te hebben aangetoond, dat, afgezien van vroeger reeds door mij en anderen te berde gebrachte bezwaren, het naast elkaar bestaan van bedrijfsvereenigingen en staatsorganen op zichzelf reeds een gezonde ontwikkeling van de sociale verzekering in den weg staat en een artikelenchaos, als hier wordt gegeven, al zal deze den weidschen naam van wet dragen en al zullen daarbij belangrijke rechten worden toegekend, daarvoor stellig niet bevorderlijk is.

Vergeten wij niet, dat onze ongevallenverzekering, welke bezwaren wij tegen de organisatie mogen koesteren, van uitmuntende structuur is en dat de werkgevers niets liever zullen doen dan ook hier terugveroveren hun oude geliefde vrijheid van doen en laten wat zij willen. Hun belangstelling gaat niet uit naar een goede verzekeringswetgeving, maar uitsluitend naar het baas zijn in eigen huis, waarbuiten alle ongewenschte elementen worden gesloten. Als dank zij de nieuwe wet de sociale verzekering in verwarring is gebracht, dan zal met dubbele kracht de veste worden besprongen: die dure verzekeringswetgeving, die bron van ellende moet weg; dan zal met vereende krachten worden getracht de verplichtingen die de wet oplegt af te koopen, als nu ten aanzien van de ziekengelduitkeeringen gepoogd wordt te doen, met een simpele bepaling in het B. W., waarbij den werknemer een vordering tegenover zijn werkgever wordt verleend bij bedrijfsongeval. Dat is toch het eenvoudigste en goedkoopste van alles.

Het is nu de hoogste tijd met kracht op te komen voor den in ons program gestelden eisch en voor het uitnemende schema van het Rapport inzake de sociale verzekering. Jammer genoeg schijnt bijna niemand dit belangrijke stuk werk te kennen, waarmede, als mijn indruk juist is, veel te weinig wordt gewerkt. Het Partijbestuur heeft het zelfs niet noodig geacht het op het Congres te laten behandelen en aannemen. In „Het Volk" moet een der ontwerpers zelf een tweetal artikelen eraan wijden om de aandacht er op te vestigen. Wil men iets bereiken, dan moet de hand aan den ploeg geslagen worden en voor de in het Rapport neergelegde denkbeelden een intense propaganda worden gemaakt. Hier bestaat de gelegenheid iets waarlijk nieuws ingang te doen vinden, te ijveren voor de schepping van nieuwe publiekrechtelijke organen, waardoor een stuk medezeggenschap in praktijk zou worden gebracht. Laten Partij en Vakbeweging met ter-

afgeschaft (art. 175), maar de bedrijfsvereenigingen ter uitvoering van de Land- en Tuinbouwongevallenwet schijnen te zullen blijven bestaan. Wil de Minister een bepaling opnemen in den geest van het geciteerde art. 10, lid 2, dan moest zij geheel anders zijn geredigeerd, terwijl zij overigens thuis behoort bij de overgangsbepalingen.

zijdestelling van de vraag, of men het nu wel met alles in dit Rapport eens is — ook ik neem gelijk ik reeds schreef in onderdeelen een ander standpunt in — met sterken aandrang den eisch stellen van een sociale verzekeringswetgeving op de basis van de daarin uitgewerkte punten.

Een slappe houding tegenover dit Ontwerp, een toegeven aan de werkgevers en aan hun vrijheidsleuze, uit welken hoofde ook, kunnen ons niets goeds brengen, integendeel. Voor den prijs eener ziekteverzekering mag onze ongevallenwetgeving niet worden overgeleverd aan een onzekere toekomst. Alleen dan kan met de werkgevers samenwerking worden gezocht, wanneer zij bereid zijn zich in te leven in een orde, die wel niet past bij de kapitalistische denksfeer, maar die een eerste voorwaarde bevat voor den groei en den bloei van onze sociale verzekering.

Tot zoolang geven wij de voorkeur aan een staatsverzekering, ook al zouden wij gaarne zien dat in andere richting werd gegaan. Beter behoud van onze Ongevallenwet en geen ziekteverzekering, dan een ziekte- en ongevallenverzekering volgens het thans ingediende Wetsontwerp.

LOUIS BOUWMEESTER

DOOR

CORNELIS VETH.

De dood van Bouwmeester is niet onverwacht gekomen; het einde werd weken lang voorzien. Men heeft den tijd gehad, voor zichzelf uit te maken wat dit sterfgeval beteekende. Misschien te veel tijd. Er was geen schok, die herinneringen oproept, een gemis sterk doet voelen, en de verbeeldingskracht tot uiting wekt. Het is niet dat wij geen besef hebben van wat Bouwmeester geweest is, maar de emotie die zijn spel gaf, is reeds te lang uit ons leven verdwenen. Velen, en niets eens van de allerjongsten, hebben haar niet of te zelden gekend.

Het is niet zoozeer dat Louis Bouwmeester zijn roem zou hebben overleefd, daarvoor heeft hij nog te lang meegedaan en uitgeblonken. Maar zijn kunst, hoezeer nog in eere, was te veel op zichzelf komen te staan. In welk verband paste hij nog? Hij zou in het beste ensemble evenzeer gedetoneerd hebben als in de saamgeraapte troepjes waarmee hij al zoolang gespeeld heeft, niet omdat hij een anderen stijl had, maar omdat buiten hem de stijl zoo ver te zoeken was. Jongeren hebben hem niet op zijn best gezien, hebben alleen nog maar herinneringen aan Shylock, waarin hij, hoeveel moois zijn creatie bleef behouden, dikwijls erg op het publiek ging spelen, en aan weinig anders. Wie hem alleen daarin, en in een paar andere zeer geoutreerde rollen alleen had gezien, wist niets van zijn veelzijdigheid en de ongeloofelijke veerkracht van zijn geniale spelersnatuur.

Niet bij zijn dood, maar reeds vele jaren te voren, is het tijdperk afgesneden, waarin men Louis Bouwmeester moet zien, ja, ik meen niet zoover mis te tasten, wanneer ik aanneem, dat de periode bij Van Lier, nu al bijna twintig jaar gelden, vóór zijn laatste engagement bij het Nederlandsch Tooneel, het besluit van zijn waarlijk grooten tijd moet worden genoemd. Het is tot die dagen dat mijn beste herinneringen aan hem teruggaan. Het is een herinnering aan een klein aantal rollen, maar zij wordt gesteund door nog iets anders. Grootmeester in de plastiek als hij was, laat hij in de foto's van de rollen, waarin men hem niet zag, toch raden wat hij er van maakte, wat bij anderen weinig zegt en dikwijls een verstard beeld gelijkt, wordt, waar het hem betreft, in onze heugenis geprent. Van zijn geestigen Autilycus, den kwakzalver-boef-clown in Shakespeare's Winteravondsprookje, zag ik alleen de foto, maar deze figuur is er een die mij onuitwischbaar bijblijft. Het eerst en al heel lang geleden, zag en

hoorde ik hem als Antonius in Julius Caesar; bij geen enkele voordracht van de forumscène heb ik den invloed sterker gevoeld, die de listige welsprekendheid van den redenaar op de massa moet hebben uitgeoefend. De thans aangekondigde opvoering van Rostand's l'Aiglon door een Fransch gezelschap, brengt mij den avond in het Grand Théâtre weer in de gedachten, toen Julia Cuypers, fysiek wel zeer ongeschikt voor de rol van Napoleon's armtierigen zoon, de hoofdrol creëerde, en het geheele geval, dat weinig kon boeien, opeens levend werd gemaakt door het optreden van dien ruigen, krachtigen soldaat, die geestdrift aanbracht en ontroering wekte voor een ideaal, waarvoor niets anders in stuk of spel ons warm kon maken.

De romantiek op haar echtst en warmbloedigst heeft in hem geleefd, in zijn volkomen intuïtief tooneelspel, dat niet het resultaat was van redeneering of berekening (hoezeer hij natuurlijk over zijn rollen dacht en ze voorbereidde), de romantiek, in onze dagen verwaterd en gevulgariseerd, in onzen tijd ontdaan van waarachtige overtuiging en van elken stijl, was bij hem vol gratie, geest en grandeur. De onnavolgbare bekoring van dit spel lag in het samengaan van alle schijnbaar van zelf sprekende voortreffelijkheden; wij konden niet een detail losmaken van de rest, en zeggen: hier was hij zoo prachtig, hij was, hij gaf zich. Hij kon zich een mantel omslaan, precies zoo, dat hij den mantel tot een ding van zichzelf maakte en de mantel hem tot de figuur, die hij zijn moest, een zwaard gaf hem zwierige krijgshaftigheid, en in een enkele komische rol, als die van Sancho Panza, was zijn uitmonstering onweerstaanbaar vermakelijk. Men heeft wel beweerd dat de figuur van Shylock meer komisch moet worden begrepen, maar de humor van Bouwmeester in zijn gesprek met Tubalt was niet te overtreffen. Zijn tooneelspel omvatte, zonder de pretentie te hebben zich er op toe te leggen, alle noodige decoratieve kunst: hij had een onfeilbaar gevoel voor de kleur die de expressie moest verhoogen en de sfeer aanduiden, voor de lijn die karakter gaf en het oog vasthield.

In die jaren 1908/9 in het Grand Théâtre werden enkele sterk romantische rollen van zijn groote repertoire weer gespeeld. Hij trad op als Don Cezar de Bazan, de edelman die onder de verschrikkelijkste gevaren den strijd aanbindt met den koning van Spanje zelf, dien hij met overmoed en zwier overwint, en het moment, waarop hij zijn hooggeplaatsten vijand ontmoetende, die incognito is en zijn naam heeft geroofd, zich den hoed op het hoofd klapt, en gaat zitten, zeggende: als gij don Cesar de Bazan zijt, dan ben ik de koning van Spanje, is mij een hoogtepunt gebleven van romantische ervaring. Daar was hij ook, in de Koerier van Lyon of de noodlottige gelijkenis,

die twee mannen tegelijk, de misdadiger en de onschuldige brave man, een meesterstuk niet alleen van virtuositeit en wat later Jonge-Jannen is genoemd, maar van iets veel mooiers, van in de hoogste spanning wisselende typeering. In „de Gebochelde" is hij Henri de Lagardère, die met een kind op den arm schermt; men denkt er geen oogenblik aan, dat het kind, dat hij al schermend beschermt, en met teederheid spaart, een pop is. Hij wist de illusie te wekken, de sfeer te scheppen — denk ook aan de fantastische figuur van Narciss — absolute vereischten voor de romantiek. Maar hij was groot ook buiten deze: eenvoudig menschelijk in Schakels, in Voerman Henschel.

Louis Bouwmeester is niet meer, en wij weten nu wel heel zeker, dat wij zulk tooneelspel niet meer zullen zien, en dat althans deze vorm van genot in het tooneel, die gansche menigten, aan zichzelf onttogen, zich met hart en ziel deed storten in één groote sfeer van emotie, ons niet spoedig weer zal worden geschonken.

AANTEEKENINGEN OVER TOONEEL

DOOR

CORNELIS VETH.

Van dien verrassenden Italiaan Pirandello, schrijver van het schitterende „Zes personages op zoek naar een schrijver" is door het Schouwtooneel thans een ander zeer belangrijk stuk gespeeld: De Consequentie van Fatsoen. Dit uitermate boeiende stuk is geheel verschillend van de „zes personages", veel minder ingewikkeld, en ook veel minder moeilijk te volgen. Het is eigenlijk heel eenvoudig, en volgt aldoor één lijn, er gebeurt ook heel weinig in, er wordt alleen de strijd van een mensch met zichzelf in uitgestreden — wij slaan hem ademloos gade.

Met een geniale voortvarendheid werpt Pirandello ons, het traditioneele exposé versmadend, in de handeling. Markies Fabio Colbi is ongelukkig gehuwd, en troost zich met een meisje van goede familie Agatha Renni. De verhouding heeft gevolgen. De moeder van het jonge meisje is wanhopig; hoe het fatsoen van de familie te redden. Een neef weet raad: zij moet trouwen. Hij weet ook den man aan te wijzen die in naam en voor de wereld de echtgenoot zal zijn. Als het stuk begint heeft hij den man meegebracht: een oud vriend van hem, van wiens antecedenten men weinig verneemt, maar die hopeloos verarmd schijnt en ten einde raad is. Hij is beschaafd, ontwikkeld, intelligent, en doet zich dadelijk gelden, ondanks de weinig eervolle positie die hij gaat innemen.

Deze man is de hoofdpersoon van het stuk, en het is zeker een heel bijzondere persoonlijkheid. Een Russisch auteur, Tolstoi of Dostoiewsky, zou een dronkaard gemaakt hebben van dezen maatschappelijken paria, die zich laat vinden tot een onwaardige transactie, doch ten slotte zedelijk hoog boven de intrigeerende bende staat. Maar bij den Italiaan is deze soms beminnelijke zwakheid niet populair. Misschien is hij een speler; het komt er niet opaan. Maar men moet het niet te diep zoeken, geen ingewikkelde psychologie. Hij is iemand die wáár wil zijn, hij is iemand met een heerschersnatuur. Met een waarlijk subliemen humor heeft Pirandello hem geteekend in het geval met het kind. Hij staat er op, dat het kind Sigismando zal heeten, het is in zijn familie een traditioneele naam. Men vindt den naam belachelijk, er komt verzet; hij drijft zijn wil door. „Ik weet niet", zegt hij, „of ik wel prijs op dien naam zou stellen, als het mijn eigen kind was." — Dit is verrukkelijk gevonden!

Maar om tot het begin terug te keeren.

Hij wil in alle opzichten open kaart spelen: ik weet, zegt hij, dat ik iets laags en minderwaardigs ga doen, maar ik wijs u er op, dat ik alleen het fatsoen der familie kan redden als ik voor de wereld volkomen gerespecteerd word. Dit is de consequentie van het fatsoen.

Het is natuurlijk de bedoeling van den markies, van dit pseudo-huwelijk verder geen notitie te nemen, en de vrouw als zijn minnares te blijven beschouwen. Men maakt den echtgenoot directeur van een vennootschap, hij gedraagt zich volkomen correct en eerlijk, men heeft geen vat op hem. Hij doet zich gelden, ook als man en als vader van het kind, waarvoor hij tegen den zin van den eigenlijken vader den naam kiest; hij zet allerlei dingen door, en de markies gaat hem beschouwen als een indringer, zijn optreden als sarren. Er is een fijn-ironisch element in dit geval: de man die het fatsoen naar buiten zoo-zeer hooghoudt dat het fatsoen naar binnen wordt, die het gevoel heeft uitgeschakeld toen hij een hem vreemde vrouw trouwde, en die tenslotte met dat gevoel moet rekening houden, daar hij haar gaat liefhebben. De markies, die er op gerekend heeft, dat de vrouw zijn minnares zou blijven, en dat de man hem spoedig de kans zou geven zich van hem te ontdoen, ziet zich bedrogen in beide opzichten. Hij wil den man nu met geweld verwijderen: hij zet hem een val, om hem van diefstal te kunnen beschuldigen. Baldowino, de echtgenoot, loopt er niet in, de vrouw trekt onverwacht zijn partij. Zij is den avonturier, voor wien zij eerst terugschrok, gaan respecteeren. Maar nu wil Baldowino, in zijn wroeging en schaamte, toch weg, hij *wil* nu van diefstal worden beschuldigd. De moeder van de vrouw verzet zich daartegen, om het kind, dat zijn naam draagt, en ook de markies wil het niet meer. Baldowino houdt vol, totdat Agata hem doet voelen dat zij bij hem behoort, dat zij hem zelfs volgen wil wanneer hij werkelijk als dief vlucht, het geld meeneemt. Zij en het kind. Dan is zijn schaamte overwonnen.

Deze geschiedenis, de strijd van een wonderlijk mensch met zich-zelf, van een zondaar die eerlijk wil zijn tegenover zichzelf, van een man die zich verkoopt en toch zijn trots behoudt, van een man die in een vernederende positie nog weet te heerschen, wordt enkel door een voortdurend levendig gehouden reeks van dialogen vol verrassende wendingen, vol van een wrangen geest tot ons gebracht. Er is niets te „kijken" aan dit stuk, er zijn anderszins ook geen effectvolle scènes à faire, de bedrijven eindigen niet met een knaleffect, maar met een probleem. Maar de dialogen zijn fel-dramatisch op zichzelf, en de eenvoudige handeling houdt ons in een spanning, zoo strak, dat wij

er nog niet uit zijn, als het uit is, en het scherm gevallen. Ik vind het een prachtig stuk.

Het kwam mij voor dat alleen Musch, Stine van der Gaag en Pine Belder hun taak aan konden. Het was van Jan Musch een mooie praestatie, toch kan ik niet zeggen, dat ik hem in dit soort rollen graag zie, het was me wat te droog, te gewichtig. Hij zei de dingen fijn, maar ik stel me dezen man vager en fantastischer voor. Stine van der Gaag overtrof, dunkt me, zichzelf, ze had iets heel nobels in haar verzet tegen de intriges van haar minnaar.

Met groot genoegen kan ik het wederoptreden vermelden van Elsa Mauhs in haar oude rol van Prulletje. Zij was levendiger, vindingrijker en tegelijk spontaner dan ooit, men mag, geloof ik, verwachten dat dit het begin is van een tijdperk, waarin wij deze gracieuze actrice, met Tilly Lus thans onze beste, weer meer zullen zien. Prulletje, naar Gyp's novelle, is een van die stukken, waarin een ondeugend, vrijmoedig jong meisje in verzet komt tegen de banden van een conventioneele omgeving, het is verwant aan Overschotje, Paddy, Peggy, en hoe dat goedje meer mag heeten, een kinderachtige en nogal onzuivere vorm van democratie uit er zich in en zorgt voor het succes. Elsa Mauhs geeft echter aan het type iets anders dan wij gewoon zijn: zij blijft innig-vrouwelijk, haar dartelheid en overmoed hebben „sexe", zij doet iets in ons trillen, er zijn verrassende diepten in haar spel.

DE SPA

DOOR

S. BONN.

I.

En hij droeg haar in de Zon
en hij was door d' Arbeidssier
als bevleugeld,
en hij was blond en door den Arbeidssier
gezegeteekend,
want het beeld van den Arbeid
het blinkend' Arbeidszegeteeken
droeg hij op zijn schouder,
hij droeg de spa.

Trotsch was hij als een jonge haan
die veerenpronkt
in Lente,
Zijn blauw werkbuis dat bloeide van zon,
als violenblauw,
en zijn oogen, zijn oogen,
schoten zon in zon.

De blinkende spa was als het aardvlak,
het aardvlak in Lente, sprankelend,
over zijn rug;
boven een jongen God
nog leeg en wachtend;
bloemen en koren en vruchten
zullen er bont ontbloeien
in zonneluister.

En de Aarde en de spa
en de God van den Arbeid,
de machtgevende armkrachten
des mans,

zullen blinken in het licht,
en de Zonne zal lang
boven hen stilstaan,
zeegnend den Arbeid,
zeegnend de spa en de armkrachten
des mans;
de bloei zal heerlijk
en veel zijn.

II.

Gij voert uw schop zooals een ridder 't zwaard,
gij draagt uw schop zooals een jonker vanen,
de jonkers en hun vanen verdwenen van de aard
en 't blinkend ridderzwaard is tot een blik gaan tanen.

Een nieuw Heraut rijdt glanzend in den dag,
hij heft zijn schop de zonne toe ten zege,
de zonne is zijn vaan, de zonne is zijn vlag,
de zonne gaat hem voor en blinkert op zijn wegen.

Een schop: eerzwaard dat mest en aard omwoelt,
Een schop: eerzwaard vol gruis en zwart van kolen,
gaat hoog en hoog door zonneglans bejoeld
tot doel en vrucht in moederaard verscholen.

En neemt die Aarde grijs en vuil, en rood
van bloed en beesterij en honderd rotte wonden;
die Aarde wordt een tuin: uit smart en dood
voor broederworgen, is de Schop ten bloei gezonden.

HERVORMER.

DOOR

LEO RIKMENSPOEL.

Zijn stem stond klaar en luid,
Gelijk het galmen lachende gefluit
Van een ontwaakten vogel in het slapend hout
Van onbetreden, nachtstil, heilig woud.

En in zijn stem, die galmend ging
De wereld over als een jubeling,
Daar was zijn wil, zijn zieleblijde leven in
En voor al zielen god-verheugd begin.

Want zijne stem droeg wekkend woord
Ter wereld in van volk tot volk en voort
Tot alle volken en zij werden bij zijn stem
Als kinderen en zij geloofden hem.

ZILONA

DOOR

RALPH SPRINGER.

Aan Frans Mijnssen.
Een proeve nieuwere literatuur.

Zilona had den ganschen nacht gewaakt. Nu sliepen alle kindertjes; zelfs zij wier kuch haar telkens had gestoord in het lezen, waren ingesluimerd.

Daar luidde de zilveren gong. Een prettig-aandoende zangstem zei door het radio-apparaat: zes uur!

Nog een blik door haar zaal en ze ging. Leveda zou haar aanstonds komen vervangen, wist zij.

Zilona liep met lichten, vluggen tred de helling rondom het Kinderhuis, die spiraalvormig van den grond tot den koepel opsteeg, af en trad de dichtheid van het bosch tegemoet.

Zij liep gedeeltelijk den slaapheuvel om, waar een groep jongeren van haar kring den zomernacht placht door te brengen. Ze zag ze gepaard en bij groepjes tezamen liggen, de meisjes en jonge mannen, die deze natuur-zaal verkozen boven de slaaphal in hun huis.

Velen waren reeds wakker, babbelden, schertsten met elkaar, groetten haar als zij voorbij ging. En enkelen lazen, sommigen half luid terwille van een ander die luisterde.

Maar Zilona ging verder. Nu verlangde ze náár, had ze behoefte áán eenzaamheid. Nu, waar ze zich nog niet geheel vrij kon maken van het dien nacht gelezene. En ze ging tot ver van den slaapheuvel der vrienden, zette zich met den rug tegen een boom aan en peinsde.

Oud was het boekje, dat ze in de hand hield, oud van stijl, van woordkeus en van inhoud. Het was geschreven in de eerste helft der twintigste eeuw, na de materialistische periode die op den voorlaatsten oorlog was gevolgd.

Kinderlijk had zij het gevonden, toen zij het den vorigen middag was begonnen te lezen. De gedachte, dat een man eene vrouw, of een vrouw een man als persoonlijk eigendom kón beschouwen omdat zij uit natuurdrang tot elkaar waren gekomen. Belachelijk, bespottelijk. Zij zou dus Romontus als haar speciaal *bezit* moeten zien, ómdat zij eens op den slaapheuvel waren tezamen geweest. Of, hij zou haar kunnen verbieden teeder met een ander te zijn, als zij na warmen zomermiddag daartoe behoefte voelde.

Zóó had ze het gistermiddag gevoeld. Maar in den nacht, toen de

kleine Loda hoestte en zij haar in haar armen suste, was het verhaal haar toch anders verschenen. Het werd haar zoo warm, toen de kleine de armpjes om haar hals sloeg en ze voelde zich plots het meisje uit dat oude boek zeer nabij. Weliswaar dacht ze daarbij niet bepaald aan Romontus, maar een waarheid bleef het toch, dat zónder man, zij géén kind kon het leven geven.

En, als zij, zooals dat meisje, *haar* kind bij háár zou willen houden, zou ze dan dulden dat de vader zijn volgende kinderen aan een andere vrouw schonk?

Gek, nu begon ze wéér te peinzen. Ze lachte er om. Eens, had ze in een zéér oud boekje gelezen van moeders die haar kinderen altijd met zich meedroegen, in een doek of mandje, op den rug. Zou ze dan zoo iemand willen zijn? En haar werk dan? Haar heerlijke arbeid voor de zwakke kindertjes van het kinderhuis harer geesteskring?

Lang zat ze te peinzen, nu en dan in een opwelling het boek openslaand. Dan, schrokken luide stemmen haar op.

Jonge lieden uit haar kring naderden. Romontus was onder hen, hij liep apart met Viola. Een enkele blik op die twee zei Zilona dat ze den verleden nacht waren tezamen geweest. Misschien wel dien morgen vroeg nog, want Romontus' oog hing als het ware aan haar gezicht. Zoo was hij altijd, eenige uren lang na het samenzijn.

Giron, Bolonk, Medilia, Grada en nog meer volgden die twee. Wat fier en sterk zag Bolonk er vanmorgen uit. Hij schudde afwijzend het hoofd tegen Grada. Zilona's belangstelling voor hem groeide in weinige oogenblikken. Ze riep hem bij zich. De anderen zetten zich bij hem neer.

— Ken je dit boekje? vroeg ze Bolonk.

— Ja. Hoezoo?

— Ik heb het gelezen. Ik kon me er den heelen nacht niet van vrijmaken.

Hij keek haar aan.

— Je had wacht nietwaar? 's Nachts, als men alleen is, neemt alles andere gedaanten en verschijningen aan. Maar die toch weer vervagen bij het morgenlicht.

— Misschien. Dan zonder overgang, zei zij:

Wil je straks met mij tezamen zijn, Bolonk?

Hij zag haar aan, met rustigen glimlach.

— Ja, waarom niet?

Dit antwoord, op een vraag als de hare, was reeds zoo dikwijls en op denzelfden toon gegeven, dat het haar noch iemand anders had kunnen bevreemden. Toch, schokte het haar nu plots, als een koudwaterstraal langs haar rug.

— Och, als je liever niet wilt, zei ze hooghartig.

Haar toon wekte de anderen tot aandacht.

— Wáárom zou ik niet willen?

— Of, niet met *mij*.

— Wat doe je vreemd. Met jou of met een ander. 't Is immers eender.

— Voor jou misschien wél.

De anderen schoten in helderen lach uit, bij haar plotselingen aanval.

— Voor jou dan misschien niét? vroeg Grada, met lichten spot.

Die vraag verwarde Zilona een oogenblik. Waarover redeneerde ze dan eigenlijk en waarom zoo heftig?

— Als jou dat zoo vreemd toeschijnt, vraag Romontus dan of het hem eender ware geweest met Medilia, als met Viola te zijn, ontviel haar dan.

Die opmerking deed aller aandacht naar Romontus overgaan. Deze lag languit in het gras, teekende een schets op een blad papier, zonder zich om Viola te bekommeren, die glimlachte om Zilona's opmerking.

Daar ringelde een zilveren gong, als een wirwar van kleine klokken.

„Ontbijt is gereed!" zong een onzichtbare stem.

— Drink maar geen koffie, raadde Bolonk haar, toen ze naast elkaar voortgingen.

— Ik had hier graag even willen blijven, om je alleen te spreken, zei Zilona.

Hij blikte, al voortgaand, verrast tot haar op.

— Ik denk dat de wacht te inspannend voor je is. Wát ter wereld kan je me te zeggen hebben wat anderen niét mogen aanhooren.

— Ik had je over dit boekje willen spreken, over de nieuwe gedachten die het in me heeft gewekt.

Hij liep reeds sneller, om de anderen te achterhalen. Nu zweeg ze maar, vond zichzelf ook wel een beetje vreemd, om haar aanhouden.

Het Kinderhuis lag ongeveer in het midden der Ring Kringhuizen van houtbewerkers. Hier woonden en werkten de jongeren die zich aangetrokken voelden tot het handwerk aan hout. Zij ontwierpen en maakten onderdeelen van deuren en meubelen voor nog te bouwen nieuwe Kringhuizen. Sinds, wegens overstelpende overproductie door machines, deze voor drie honderd jaar bijna finaal waren afgeschaft, waren de beoefenaars van het houthandwerk steeds meer in aantal toegenomen. En gaandeweg had de Kringraad het aantal rechthebbende werkuren moeten verminderen van vier op anderhalf, per dag.

In de boschzaal, tegenover het Kinderhuis, vereenigden zich nu de

bewoners der verschillende huizen, tot ontbijt. Electrische monorail-wagentjes brachten vruchten, geroosterd brood en morgendranken aan. Men at en dronk, zittend of liggend op het gras.

Zilona, Romontus, Bolonk, Grada en de anderen, die tezamen waren gekomen, zetten zich in een groep bijeen, bij een haltepunt van het wagentje. Dit werd, van uit een stuurtoren, draadloos bediend.

Zilona dronk thee, onbewust Bolonk's raad volgend. Hoewel, ze geloofde niet dat de ochtendkoffie schuld had aan haar stemming of dat de nachtwacht haar te zwaar viel. Er was iets anders wat haar beklemde.

— Ik bedoelde niet dat anderen niet *mogen* hooren wat ik je zeggen wil, maar misschien interesseert het hun niet. En, wanneer alleen wij beiden er over spreken, komen wij waarschijnlijk des te gemakkelijker tot een zuiver begrip en oordeel.

Vind jij, zei ze na een korte pauze, het eigenlijk wel goed en mooi dat we, na te zamen te zijn geweest, weer van elkaar gaan alsof er niets tusschen ons is voorgevallen?

— Dat doen we immers niet. We zijn toch altijd tezamen, in onzen Kring, in onzen arbeid.

— Ja, maar we beschouwen het als heel gewoon dat wij ieder, denzelfden dag of een anderen dag, met een ander tezamen komen, alsof wij elkaar vergeten zijn.

— Je leest te veel oude romantiek, zei hij hartelijk. Ken je Don Quichotte? Stel je voor, ieder die dat boek las, met windmolens zou gaan vechten, omdat het in dat boek staat.

Zilona keek hem pijnlijk getroffen aan.

— Je denkt dat ik onzin dien ik gelezen heb, wil nadoen. Maar dit voél ik zoo.

— Dan is die lectuur misschien niet goed voor joú.

Nu zweeg zij. Grada wierp een opmerking tusschen het gezelschap, die dadelijk algemeene belangstelling tot zich riep. Iemand uit den Kring der werktuigkundigen had een machine uitgevonden, waardoor achtereenvolgens het graan gemaaid, gedorscht, gezuiverd en gemalen kon worden. Terwijl de machine zich voortbewoog werden de volle zakken meel automatisch in aangeschakelde wagens over gebracht, waaruit ze weer in gereedstaande vrachtauto's werden overgeladen.

De discussie ging nu niet hoofdzakelijk over de arbeidsprestatie der nieuwe machine, maar betrof de, ongewenschte, besparing aan handarbeid. Feitelijk zou haar tewerkstelling een inbreuk zijn op de wereldafspraak, de machines zooveel mogelijk uit te schakelen om een ieder zijn rechtmatigen werktijd te kunnen toebedeelen.

Zilona nam geen deel aan het algemeen gesprek. Ze stak eenige

vruchten bij zich en verwijderde zich langzaam, in de richting van den slaapheuvel. Toen ze, omblikkend, Bolonk aanzag, stond hij op en volgde haar.

⁂

Zilona bleef met evenveel plichtsbetrachting en liefde als vroeger den arbeid in het Kinderhuis waarnemen. Buiten deze, had ze nog recht op een dagelijksch werkuur in een der arbeidshallen. Dat uur werd gewetensvol afgemeten, want voor elk volgend uur stond voortdurend een nieuwe groep gereed. Doch, gewoonlijk bleven de arbeidsvrijen het werk der anderen in de hal beschouwen, hielden onderlinge gesprekken of luisterden naar een geestige improvisatie van een hunner.

In de laatste honderd jaren was men geheel van den gietbouw en het gebruiken van brandvrij materiaal terug gekomen. Brand kon er nooit ontstaan, in een Kringhuis, wijl er nooit aanstekende stoffen voorradig waren. Alle huizen werden bij nacht door gereserveerd zonlicht verlicht en overdag werkten de keukens met automatisch verhoogde zonnehitte. Daarom was, sinds langen tijd, het hout weer voor den bouw in gebruik genomen.

Nu was in dezen kring het initiatief genomen tot het bouwen van een tempel voor Geïnspireerden. Hij zou op een heuvel komen te staan, in tegenstelling tot die der Dichters, die op een bijna onbestijgbaren rots was gebouwd. Terwijl niet meer dan een of twee maal per honderd jaar een dichter werd geboren, die waardig bleek in den Tempel te scheppen, waren altijd tientallen geïnspireerd tot het maken en geven van mooie dingen. Voor hen was de Tempel der Geïnspireerden bestemd, zijn afzondering en rust moest hun de illusie geven, zich ver van de menschen aan het heil en het geluk der wereld te wijden.

De Tempel der Geïnspireerden zou in tegenstelling tot die der Dichters, betrekkelijk gemakkelijk te bereiken zijn. Dwars door het woud was een monorail aangelegd aan den heuvel en dezen zelf beklom men in nog geen twee uren. Doch, terwijl de zeldzame werelddichter in zijn hoogen en reinen Tempel verzorgd werd door onzichtbaar blijvende Kringgenooten, moesten zij, die werken wilden in den Tempel der Geïnspireerden, alle hulp van anderen ontberen.

Zilona, die vroeger, als zij haar rechtmatig werkuur genoten had, met groote belangstelling luisterde naar de discussies in verband met den tempelbouw, ja er soms levendig aan deelnam, kon zich de laatste dagen niet dan met moeite bedwingen, het bijzijn der anderen te ontvlieden. Zelfs was het haar zekeren ochtend of de gesprekken zich vereenvoudigden tot twee woorden: Staat en Tempel. Niets dan die

beide woorden ving ze op en ze dreunden en krioelden door haar hersenen. Toen liep ze er uit om op den heuvel, waar de Tempel zou gebouwd worden, de rust te vinden, die in de werkhallen vér was. En sinds dien dag was de heuvel der Geïnspireerden haar toeverlaat en lag ze er dikwijls uren aaneen te peinzen.

Sinds haar samenzijn met Bolonk, dien ochtend, had zij de gedachte aan ,,liefde", zooals ze in dat oude boekje gebeeld werd, niet meer van zich kunnen zetten. Hem had ze zich gegeven, toen ze zich één voelde met het daarin geschetste jonge meisje en nu was het haar of Bolonk die oude liefde voor haar had levend en begrijpelijk gemaakt.

De woorden ,,liefhebben" en ,,verliefd zijn" kon weliswaar zij niet begrijpen en beschouwde ze slechts als de definities van sinds lang verstorven aandoeningen. Doch in haar groeide het bewustzijn dat zij zich voortaan slechts aan Bolonk geven kon, omdat anders die zeldzame stemming van haar wijken zou.

Soms, als ze in droomen terneer lag, armen onder het hoofd, de oogen half gesloten, naderde haar een Kringgenoot, die aan de grondvesten van den nieuwen Tempel arbeidde. En als hij haar dan uitnoodigde mét haar te zijn, wendde ze ongesteldheid voor. Daar niemand aan opzettelijke weigering geloofde noch er op verdacht was, werd haar verontschuldiging altijd gereedelijk aangenomen. Te meer waar de Waarheid als te vanzelfsprekend werd beschouwd om haar te ontwijken of te schenden.

Zekeren dag, dat zij minder dan ooit lust gevoelde zich in algemeen gesprek te mengen, ja het ontbijt vergat in eenzame peinzerij, voelde zij voor de eerste maal een nieuw leven in haar trillen. En, toen was het haar zoo licht en vreugdevol van binnen, dat ze behoefte kreeg er over te spreken. Dan, dacht ze opeens, sterker, bewuster en zekerder, aan Bolonk, als aan den man die dat leven in haar verwekt had.

Dien middag zag ze hem komen, wandelend door het bosch, na zijn rechtmatig arbeidsuur. En als ze hem zag doorvoer een nog niet gevoelde teederheid haar wezen; ze verlangde naar hem, naar den man die dat nieuwe in haar tot openbaring had gebracht.

— Bolonk, zei ze teeder, waarom kom je nú eerst bij me?

Hij keek haar bevreemd aan.

— Waarom vraag je dat, Zilona? Wij allen *zijn* immers altijd *bij* en mét elkaar.

— Zóó bedoel ik het niet. Was je dan héél niet belangstellend hoe het mij ging, na ons laatste samenzijn?

Hij bedwong een zachten glimlach.

— Hoe zoo? Ik toon voor jou toch niet minder belangstelling dan voor anderen.

— Ik voel dat een kind in mij groeiende is, zei ze en keek hem verteederd aan. Vind jij het ook niet heerlijk?

Hij drukte haar de hand.

— Heerlijk, voor je. Het is je eerste kindje, nietwaar? Nu, dan maar vroolijk en opgeruimd zijn. Grada verwacht er ook een, nietwaar?

— Ja! Dan, in opwelling van onverklaarde woede, rukte ze zich op.

— Zoo? Oók van joú?

Bolonk zag verbaasd hoe toorn haar trekken samentrok.

— Boos? Hoe kan ik dat nu weten? Wie weet dát nu of rekent dat precies uit.

— Maar *mijn* kindje is beslist van jou.

— Mogelijk. De hoofdzaak is dat het een sterk kindje wordt, nietwaar?

— Is het je dan absoluut onverschillig of mijn kind door jou verwekt is, of door een ander? Heb je dan geen gevoel voor kinderen, voor de *jouwe?*

— Ik hou van ál onze kinderen. Maar hoe zou ik kunnen weten of een dier kinderen bepaald door mij verwekt is. En wat voor vreemd mensch zou ik zijn, als ik er dáárom meer belangstelling voor had, dan voor onze andere kinderen.

Zilona was weer gaan zitten, de handen in den schoot. Een schaduw gleed over haar wangen; uit haar ooghoeken kropen tranen.

Je bent een beetje overspannen, zei Bolonk hartelijk. Ik heb je al meer geraden, laat die oude boeken voor wat ze zijn. Voor dien ouden tijd van huichelarij en domheid was die dwaze romantiek misschien geschikt. Verbeeld je dat elke man er op stond te weten wélke kinderen hij verwekt heeft. Of dat de mannen tegenover elkaar gingen pralen op het getal der door hen verwekte kinderen en hun meerder of minder intellect.

Hij sprak luchtig en lachte vroolijk, hoewel gedwongen. Humeurigheid bij zwangere vrouwen kwam meer voor, doch nog nooit had hij van een geval gehoord als Zilona's. En, hoe weinig dagen was het niet pas geleden, dat zij den laatsten keer tezamen waren, om dáaruit reeds positief zwangerschap te concludeeren.

Zilona had zich eenige dagen achtereen in het oogloopend van de anderen afgezonderd. En nu plotseling deze uitbarsting. Zij moest ziek of een beetje zenuwoverspand zijn. Maar hoe was dat laatste mogelijk?

— Weiger je nu met me te zijn! riep ze plotseling heftig.

— Wees toch bedaard, Zilona. Hoe kom je aan die dwaze verzinning dat ik nu zou weigeren. Trouwens, hebben we geen van beiden gedurende de laatste dagen dáárvan gerept.

— Nee, omdat jij liever bij anderen gaat, zei ze verwijtend.

Dat deed hem ernstig aan.

— Zilona, je bent een lieve kameraad en een hartelijk Kringgenoot, maar zóó mag je tegenover niemand je humeur uitlaten. Waarom zou ik liever met een andere vrouw tezamen zijn? Jij bent immers evenveel voor mij als ieder ander.

— Je kwam er de laatste dagen toch ook niet toe, mij te vragen.

— Wéér een verwijt. Ik heb er in geen dagen den drang toe gevoeld. En indien wèl, wáárom zou ik dan juist jou gevraagd hebben. Verwacht je nu van mij óók al, dat ik de hokus pokus der oude romantiek voor ernst neem en onze andere vriendinnen opzichtelijk versmaad, terwille van jou?

— Nee, je houdt niet van me.

— Ik hou wèl van je, zei hij beslist. Maar wat heeft dat met deze kwestie te maken? Ik hou van allemaal, het is me onverklaarbaar waarom ik niet van iemand zou houden.

— Dus je *wilt* niet met mij, herhaalde ze, hardnekkig.

— Natuurlijk wel, Zilona, maar niet zoolang je zoo vreemd doet. Hoe kan ik nu teeder zijn met een vrouw die probeert me tot booszijn te prikkelen.

Ze stond op.

— Dank je, ik zal wel een ander vinden.

— Niet boos doen, Zilona. Wie twijfelt er nu aan dat je een ander zoudt kunnen vinden?

— En dat laat joú onverschillig?

Hij haalde de schouders op. Dan, als ze opgewonden wegliep zonder te groeten, stond hij langzaam op en zocht gezelschap bij Kringgenooten.

Het was zwoel, dien middag. Dus ging hij naar de heerlijk geventileerde turnzaal, waar Kringgenooten, geheel naakt, oefeningen maakten.

De ernstige uitdrukking op zijn gezicht wekte aanstonds de aandacht. Viola, die op haar beurt wachtte, kwam op hem toe, doch vroeg hem niets.

— Ik maak me bezorgd om Zilona, zei hij bedrukt. Ze doet me denken aan Raniëtta, de koperdrijfster, die voor veertig jaar van den koepel van haar Kringhuis sprong.

— Je moet overdrijven, dunkt me, zei Viola, licht lachend. Wat je van Raniëtta weet kan je op zijn best gelezen hebben. Waarom doet Zilona je juist aan *haar* denken?

— Omdat ik bang ben, dat ze op het punt staat óók het evenwicht tusschen geest en materie te verliezen.

Viola schrok.

— Het kàn niet zijn. Dan mag ze geen wacht meer hebben, in de Kinderzaal. Ik hoop dat je je vergist, maar ik ben erg belangstellend naar haar. Ik zoek haar op.

Direct nam ze een radiotoestelletje van een rek en riep:

— Zilona, Zilona, ik wil je spreken! Waar ben je?

Na nog eenmaal geroepen te hebben kreeg ze antwoord. Viola's gezicht vertrok zich deelnemend.

— Ik geloof nú ook dat ze niet heelemaal in orde is. Haar stem klinkt zoo bedroefd, zei ze, antwoordend op de vraag-blikken der turners.

Viola liep heen. Na een kwartier kwam ze terug.

— Ze beweert dat je zou geweigerd hebben mét haar te zijn, zei ze tot Bolonk. Toen ik haar er op wees dat me dat onwaarschijnlijk toescheen, wond ze zich op en zei, ze *moest* je hebben.

— Moest! antwoordde Bolonk, denkend te hebben misverstaan.

— Moest! antwoordden de anderen, elkaar verbaasd aanziend.

Bolonk trok de schouders op en ging de turnzaal uit. Toen hij buiten was riep hij, door zijn radio-apparaatje, Zilona.

Hij vond haar in een paviljoen der denkers. Bij zijn binnenkomen schrok hij van den vreemden glans in haar oogen.

— Dag Zilona, zei hij kalm, Viola moet je hebben misverstaan.

— Wat gaat mij Viola aan. Met joú heb ik te maken. Met jou en niemand anders. Jij bent de vader van mijn kind. Jij hebt moederschap in me verwekt en je daardoor tot mijn eeuwigen gezel gemaakt. Je hoort bij mij en ik bij jou.

— Wij behooren *allen* áán allen, Zilona, en hooren *allen* vàn elkaar.

— Onzin! kreet ze hoog uit. Jij hoort bij *mij!* Jij bent de vader van mijn kind, je bent mijn *man*.

Dat moment sprong ze op hem toe, sloeg de armen om zijn hals en rukte hem bij zich op den divan.

— Waag het niet je te weigeren, waag het niet met anderen te zijn! schreeuwde ze met overslaande stem. Ik zal mijn recht weten te verdedigen, reken daar op!

— Je *recht*, Zilona? Wié zal jouw recht aanranden, waar ons aller recht gelijk is en parallel gaat?

— Dat lieg je. Mijn recht is het mijne. *Mijn recht op jou*. Dat niemand het wage jou van me te nemen, zelfs niet voor een uur.

In woeste omarming wentelde ze zich met hem op den divan. Toen bemerkte hij dat ze het bewustzijn verloor.

***

Toen Zilona den volgenden ochtend ontwaakte scheen ze volkomen uitgerust en bedaard te zijn. De Kringvrienden lieten haar opzettelijk aan zichzelve over, om haar in staat te stellen door eigen kracht haar evenwicht te hervinden.

Ze nam deel aan de maaltijden, doch sprak met niemand. Op vragen maakte ze zich met een enkel woord van het gesprek af. En, nauwelijks had ze een weinig gebruikt, of ze dwaalde het bosch in. In geen dagen nam ze haar wacht waar in de Kinderzaal en ook scheen ze er niet aan te denken haar rechtmatige arbeidsuren productief te maken.

Soms liep ze uren lang om den slaapheuvel heen, volgde ook wel een paar, dat, koutend en schertsend, een eigen plekje opzocht.

Eenmaal vroeg Duborin haar, dien namiddag met hem te zijn. Ze weigerde botaf, wat hem zoo verwonderde dat hij geen antwoord kon vinden. Toen eenige dagen later een genoot uit den Kring der Geneeskundigen, bij een bezoek aan het Kinderhuis op een gelijke vraag eveneens een weigering bekwam, zag hij haar ernstig aan.

— Men *mag* zich een ander niet weigeren, Zilona. Dat hoef ik je toch niet te zeggen. Zegt je geweten je dat niet?

— Ik wil niet met je, zei ze kortaf.

— Voel je je misschien niet goed? vroeg hij deelnemend.

— Ik ben zwanger en ik wil me alleen geven aan den man van wien mijn kind is.

Hij haalde de schouders op, haar geval niet doorgrondend. Toen ze daarop een opmerking over kinderen en hun verzorging maakte en hij er antwoord op gaf, zei ze, voornemens te zijn haar kindje geheel alleen groot te brengen.

— Alleen, wáár dan? vroeg hij verbaasd.

— In een paviljoen. Ik wil mijn kindje voor *mij* hebben.

— Vreemde gedachte. Dan zou je je gauw eenzaam en vervelend voelen.

— Waarom vervelend? zei ze afwijzend. Met mijn *man*.

— Wat zeg je?

— Met mijn man, met Bolonk. Begrijp je dat niet?

— Noem je Bolonk *jouw* man? Hoe bedoel je dat?

— Mijn man, is dat niet duidelijk genoeg?

Hij schudde in onbegrijpen het hoofd. Juist kwam Bolonk aan, met Grada. Ze waren in vroolijken luim, lachten luid en hielden elkaar schertsend, als kinderen, bij de hand.

Zilona volgde met het oog den blik van den geneeskundige. Toen ze de twee zag aankomen, joeg een schaduw van woede over haar gezicht en snelde zij hen dan tegemoet.

— Hoe durf je beslag leggen op mijn *man!* riep ze Grada luid toe. Ik wil niet dat je met haar bent, begrijp je! schreeuwde ze Bolonk in het gezicht. Als je met een vrouw wilt zijn, kan je mij vragen, mij die je kind draagt; *ons* kind.

Grada legde zachtzinnig de hand op haar schouder.

— Zilona, je moet naar bed. Je bent koortsig. Kom, ik ga met je mee.

— Laat me gaan! Ze sloeg Grada's hand weg en greep Bolonk's kleed vast. Ga mee, laat haar gaan, je hoort bij mij.

— Wees rustig, Zilona, Grada en ik . . .

— Ik heb niets met je praatjes noodig. Als Grada . . .

— Zilona, zei Grada zacht, doch met nadruk.

Nu trachtte ze haar hand te vatten, doch Zilona duwde de hare grof terug en sloeg haar fel in het gezicht.

Zij en de mannen schrokken. Nog nooit hadden zij het feit ervaren, dat iemand een ander *sloeg*.

— Ze is ziek, prevelde de geneeskundige. Straks toen ik haar vroeg weigerde ze zich op gronden die ze uit een sprookje moet hebben. Andere oplossing weet ik er niet voor.

Zilona volgde zijn woorden. Dan, hem een duw in de zijde gevend, rukte ze opnieuw aan Bolonk's kleed.

— Met mij zúl je zijn! gilde ze nu als uitzinnig. Door jou ben ik moeder geworden, het kind is evenveel van jou als van mij! Wee dengeen die zich stelt tusschen jou en mij. Jouw lichaam behoort mij en het mijne is van jou. Waag het niet andere vrouwen te omarmen, een andere vrouw een kind te schenken. Al jouw kinderen zullen de mijne zijn en ik wil van geen anderen man dan door jou aangeraakt worden.

Haar stem sloeg over, joeg klankgolven door de ruimte. Van verschillende kanten kwamen menschen aangeloopen, uit verschillende Kringen, afgaand op het vreemd geluid.

— Ze is ziek, ze is ziek, prevelde de Geneeskundige nog steeds. Een bijzonder geval van antieke, egocentrische erotiek. Kun je haar dragen, Bolonk?

— Ik zal het probeeren, antwoordde hij, terneergeslagen.

Zilona duldde het echter niet, sloeg, beet en krabde van zich af en wist zich vrij te houden, daar niemand haar gewelddadig wou beet grijpen. Dan, plots ruw de handen om zich slaand, maakte ze zich ruim baan en liep weg.

Niemand volgde haar, daar zij blijk gaf alleen te willen zijn. En de gedachte, eigen wil aan anderen op te leggen, was té vreemd, om bij hen op te komen. De Geneeskundige vroeg Bolonk nog wanneer hij voor het eerst symptomen harer ziekte bij Zilona had waargenomen en reed toen per monorail naar zijn Kringhuis.

— Begreep jij haar? vroeg Grada, toen ze met Bolonk verder wandelde.

— Ik begrijp haar niet, maar de geschiedenis der laatste twee duizend jaar levert genoeg gevallen op die overeenkomst met het hare vertoonen. Weet jij dat er eens een tijd was dat een heele Kring, of zelfs een Ring van Kringen, honger moest lijden omdat een bepaald Kringgenoot beweerde dat alle voedsel van *hem* was.

Grada keek hem met wijd-open-oogen aan.

— Ik begrijp je niet, zei ze dan, glimlachend.

— Ja, duidelijker kan ik het je niet maken, want veel weet ik er ook niet van. Maar ik verbeeld me dat Zilona zich in dien geest voorstelt dat *ik* van *haar* ben. Snap je?

— Nee, bekende Grada. Ik denk dat je schertst. Waarom denk je dat Zilona iets heeft uit te staan met dien man die alles alleen wou opeten?

— Dat weet ik zelf ook niet. Misschien was-ie haar bet-over, groot-overgrootvader.

— Wat is dát dan? Hoe zou je dat moeten uitzoeken? Heeft zij je dat wijs gemaakt?

— Nee, zei Bolonk, ik vrees dat haar ziekte erger is dan ze jou toeschijnt. Stel je voor, ik zou me speciaal aan haar moeten wijden, omdat ze gelooft dat ik haar bevrucht heb. Als alle vrouwen eens zoo gingen denken en iedere vrouw zich een specialen *man* koos.

— Té dwaas, lachte Grada hartelijk.

— Dwaas? Weet jij wat besmetting is?

— Heel zeker weet ik het niet. Overbrengen van microben, of zooiets nietwaar?

— Ja. Nu, als zij die ziekte heeft en ze brengt de microben op andere menschen over. Of zelfs op onze kinderen. Heb je er een denkbeeld van wat dat beteekenen zou?

— Onmogelijk! riep Grada heftig. Ze is nu toch niet geschikt voor het Kinderhuis. Ze kan dus niet besmetten.

— Nee, zei Bolonk diepzinnig. Maar één kind kan je haar nog niet afnemen.

Grada sprong op.

— Dat is zoo. Kom, laten we haar zoeken. Misschien is ze nú voor een verstandig gesprek vatbaar.

— Misschien.

En ze snelden voort, door het bosch, over heuvels en door ravijnen. En toen vonden ze Zilona, zittend in een kring jonge meisjes, vertellend met levendige gebaren. En de meisjes luisterden aandachtig naar haar.

GEWESTELIJKE UITBREIDINGSPLANNEN

DOOR.

A. W. MICHELS.

In het Januarinummer van dit tijdschrift bespreekt partijgenoot Hudig het vraagstuk van den modernen stedebouw, naar aanleiding o.m. van het in 1924 gehouden Internationaal Stedebouwcongres.

Hoe belangwekkend dit artikel overigens ook is, de eindconclusie zou haast doen vermoeden, dat voor de practische uitvoering van zijn ontwikkelde denkbeelden omtrent den uitleg van onze wooncentra de tijd nog lang niet is aangebroken, omdat daarvoor de economische grondslagen onzer maatschappij algeheele verandering moeten ondergaan.

Hoezeer wij het nu als sociaal-democraten dadelijk erkennen, dat het privaat bezit van den grond en de al te angstvallige bescherming daarvan in onze wetgeving, ook in de Woningwet, groote belemmeringen opleveren, Hudig zal de eerste zijn, om daarnaast de mogelijkheid tot aanpakken reeds nu, toch te erkennen.

Moeilijkheden zullen daarbij overwonnen moeten worden, moeilijkheden, opgeworpen door de grondbezitters zelf, maar ook door het administratieve gezag, dat uitvoering van en toezicht op de wettelijke voorschriften en maatregelen heeft.

Ik hoop echter met het ondervolgende een bescheiden bijdrage te kunnen leveren, waaruit blijkt, dat die moeilijkheden met beleid en goeden wil overwonnen kunnen worden, mits men begint, om niet al te fantastisch te doen en de Nederlandsche verhoudingen niet uit het oog te verliezen.

Beweringen, als wij hoorden op de door het Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw verleden jaar te Amsterdam gehouden vergadering over dit onderwerp, dat een geheel nieuwe wettelijke regeling noodig is, dat Den Haag de tuinstad van Amsterdam zou kunnen zijn, indien men de afstanden, waarop de Londensche satellietsteden gevestigd zijn, in aanmerking neemt, en dat men derhalve in ons land een belangengemeenschap heeft te zien van een streek, die loopt van Utrecht, over Amsterdam, Haarlem, Den Haag en Rotterdam met hun omgevingen, klinken geweldig grootsch, maar brengen 't vraagstuk niet tot oplossing. Integendeel, ik geloof dat de meesten daarbij denken, dat, indien het probleem van zoo grooten omvang is, de urgentie nog niet zoo ernstig kan zijn. Terwijl een regeling tot betere

verzorging der uitbreidingsplannen onzer steden en 't onderling verband daartusschen inderdaad zeer urgent is. Evenmin bevordert men de oplossing, door te verwerpen de medewerking, die thans reeds op wettelijke gronden de bestaande organen kunnen verleenen, maar daartegenover te propageeren dat nieuwe publiekrechtelijke lichamen moeten worden gesticht. Want ook dezen zijn er niet in een vloek en een zucht.

We leven nu eenmaal niet in Engeland of Amerika, maar in een klein land met kleinere verhoudingen en een daarop gevestigde mentaliteit.

De afstand tusschen Londen en zijn satellietsteden moge in Engeland kort heeten, voor ons land zou die bespottelijk lang zijn.

We hebben in de Woningwet bruikbare voorschriften en we hebben de organen, die ze kunnen en zelfs moeten uitvoeren en de ironische wijze, waarop een der praeadviseurs, de heer van Poelje, over die colleges sprak, mag ons niet weerhouden er gebruik van te maken. Intusschen kan het natuurlijk zijn nut hebben, naar het geheel een deskundig onderzoek in te stellen, waartoe het Instituut dan ook besloot.

Alleen zou ik willen zeggen, dat niet gewacht behoeft te worden op het resultaat van dit onderzoek, maar dat met bestaande middelen gedaan kan worden, wat noodig is.

Zoo verstaat het althans het Provinciaal bestuur van Noord-Holland, zooals uit het volgende blijkt.

Onze partijgenoot v. d. Waerden, zich aansluitende bij een in het Voorloopig Verslag over de begrooting voor 1925 gemaakte opmerking, sprak in de openbare vergadering der Staten van 25 November j.l. over de stedelijke uitbreidingsplannen, mede naar aanleiding ook van het verhandelde op het Stedebouwkundig Congres, waarop de provincie officiëel vertegenwoordigd was. Hij zette in 't kort de kwestie uiteen en vervolgde toen:

„In de afdeelingen is met betrekking tot dit onderwerp gevraagd of het niet op den weg van Gedeputeerde Staten lag, om bij deze nieuw opgekomen plannen een taak te vervullen en bemiddelend en regelend op te treden ter bevordering van een rationeele en behoorlijke ontwikkeling. Gedeputeerde Staten hebben zich, zooals ik althans hun antwoord heb gelezen, daar niet afwijzend tegenover gesteld.

— —

Zij hebben gezegd: de zaak heeft onze aandacht, maar, willen wij in die richting iets doen, dan zal het met de grootste omzichtigheid moeten gebeuren, omdat er een aantal uiteenloopende en tegenstrijdige belangen bij betrokken zijn.

— —

Daarom zal er een orgaan moeten komen, een bemiddelaar, die een harmonische ontwikkeling bevordert.'

Partijgenoot van der Waerden somde daarna de moeilijkheden vooral voor de groote steden en speciaal Amsterdam en omgeving op en vroeg ten slotte hoe Ged. Staten een uitnoodiging vanuit die plaats zouden opnemen, om hier leiding te geven.

De Voorzitter der Staten, de Commissaris der Koningin Jhr. Roëll, antwoordde op die vraag als volgt:

„Ik wil gaarne namens Gedeputeerde Staten de verzekering geven, dat zij deze zaak zullen aanvatten en zullen trachten iets te doen in de richting, die door den heer van der Waerden is aangegeven."

En ik verklap geen geheim, wanneer ik hier mededeel, dat aan die toezegging reeds voldaan is, door voeling te zoeken met de Gemeente Amsterdam, waar de urgentie van deze zaak wel het grootst is.

Dit beteekent intusschen niet, dat er, om bij Noord-Holland te blijven, niet meerdere centra zijn aan te wijzen, waar regeling en leiding van de zijde van Gedeputeerden noodig is. Ik noem Haarlem en omgeving, de Zaanstreek, Alkmaar, het Gooi.

Het beteekent alleen, dat het meest voor de hand liggende eerst wordt aangepakt en dat men, al doende leerende en ervaring krijgende, verder zal gaan. Ik acht het van buitengewone beteekenis en een voorbeeld, dat navolging verdient, dat door het provinciaal bestuur van Noord-Holland deze kwestie is aangesneden.

Want aanpakken beteekent hier naar mijn vaste meening, haar ook tot een goed einde brengen, hoe groot de bezwaren, die te overwinnen zijn, ook zullen wezen.

In dit verband kom ik nu tot een bespreking der mogelijkheden bij dit optreden en der bevoegdheden, die Gedeputeerde Staten ten dienste staan bij hun werk.

Hierover is in dezelfde Statenzitting een en ander door partijgenoot de Miranda opgemerkt, waarmee ik het volkomen eens ben. Hij wees n.l. op de artikelen 31 en 32 der Woningwet, die in handen van een actief college van Gedeputeerden waardevolle middelen vormen, om te hanteeren.

Zeker, zij geven niet alles en er blijven moeilijkheden. De wettelijke regelen zijn uiteraard gebrekkig, waar de wet altijd toch een groot deel van haar kracht aan de bescherming der grondbezittersbelangen wijdt, maar zij rusten Gedeputeerde Staten toch zoodanig uit, dat bemiddelende stappen, regelend en leidend optreden en pogingen, om gemeenten tot samenwerking te brengen, (en vooral dit laatste zal broodnoodig zijn) groote kans op succes geven.

Want als stok achter de deur zijn dit artikelen in de Woningwet van niet geringe beteekenis.

Het probleem der grootestadsuitbreiding laat zich voor wat de praktijk in de naaste toekomst aangaat het best formuleeren in een paar op het Stedebouwkundig congres aangenomen stellingen van den volgenden inhoud:

„3. Het is gewenscht, dat de bebouwde kommen der steden worden afgesloten door groene gordels, welke bestemd worden en blijven voor land- en tuinbouw, veeteelt enz. teneinde te voorkomen, dat eindelooze huizenzeeën ontstaan.

4. De zeer snelle toeneming van het verkeer, in het bijzonder van het auto- en van het autobusverkeer, maakt het noodig in de toekomst aan het verkeersvraagstuk, zoowel communaal als inter-communaal zeer bijzondere aandacht te wijden.

5. Het opstellen van gewestelijke uitbreidingsplannen is noodig voor de ontwikkeling der groote steden in het bijzonder daar waar deze in elkanders onmiddellijke nabijheid liggen of waar tal van kleinere steden zich in de nabijheid der groote stad bevinden.

Bij deze gewestelijke plannen zullen in de eerste plaats de sub 3 en 4 genoemde punten tot hun recht dienen te komen. Zij zijn dus niet in de eerste plaats bebouwingsplannen doch moeten veeleer voorkomen, dat geheele gewesten met aaneensluitende bebouwingsplannen bedekt worden."

Het is dus al aanstonds duidelijk, dat uitvoering van de derde stelling (waarin ik met verwondering de aanduiding van bosch en park etc. heb gemist) voor de groote, zich snel uitbreidende gemeente maatregelen noodig maakt, waarbij zij zich niet tot het eigen grondgebied kan bepalen.

Buiten haar grenzen heeft zij echter niets over de bestemming der gronden te zeggen. Daar zetelt een ander autonoom bestuur, dat zelve te bepalen heeft, hoe zijn gebied zich zal ontwikkelen en hoe uitbreiding zijner bebouwde kom zal plaats vinden.

Hier is dus een conflict latent aanwezig, ook als de bebouwingen van aan elkaar grenzende gemeenten elkaar nog lang niet raken.

En vooral is dit het geval, als in de buurgemeente natuurschoon aanwezig is, op welks behoud de groote stad voor haar bevolking niet alleen prijs stelt, maar welk behoud voor die bevolking een levensbelang is.

Het opmaken van uitbreidingsplannen beheerscht, zoo gezien, geen belang meer dat bij de eigen grenzen eindigt; doch het gaat er vér over heen. Dit moet aan de kleinere gemeenten in de omgeving van de groote steden duidelijk worden gemaakt en daaraan zullen de provinciale besturen krachtig hebben mee te werken.

Onder leiding van die besturen dienen de betrokken gemeenten met elkaar tot overeenstemming te komen omtrent de bestemming welke aan hun gezamenlijk gebied zal worden gegeven.

Het Gewestelijk Uitbreidingsplan is daarvan vanzelf het resultaat.

De heer v. Poelje meent, dat daarvoor nieuwe lichamen noodig

zijn; doch dit komt vooral, omdat hij naar mijne meening die plannen veel te groot ziet, zoodat ze in drie verschillende provinciën zetelen, al zal overleg tusschen provinciale besturen onderling óók niet uitgesloten zijn en hier en daar zelfs noodig kunnen blijken.

En wanneer men mij toevoegt, dat dit een lange weg zal worden, dan stel ik daartegenover, dat een wettelijke regeling, die in 't systeem-Van Poelje noodig is, nog veel langer zal duren.

Men zal wellicht twijfelen aan de doeltreffendheid en aan de kracht der bevoegdheden, die de provinciale besturen hebben. Dien twijfel deel ik allerminst.

In de eerste plaats kunnen deze besturen de zorg op zich nemen voor een behoorlijk gewestelijk wegenplan, dat toch bij de gewestelijke uitbreidingsplannen een hoofdrol speelt. In Noord-Holland verkeeren we in de gelukkige omstandigheid, dat een ontwerp tot zulk een wegenplan aan de orde is en Gedeputeerde Staten daarop dus kunnen voortwerken.

Maar indien nu werkelijk de gemeenten van geen samenwerking willen weten? Wanneer zij in zelfgenoegzaamheid alleen voor de ontwikkelingsmogelijkheid van eigen gebied blijken oog te hebben en bevangen door een met succes gepropageerde vrees voor de hegemonie der groote stad, op een afstand blijven, de zaken sleepende houden of lijdelijk verzet plegen?

Ik geloof, dat Gedeputeerde Staten dan verder kunnen gaan, indien althans de stand van het vraagstuk daartoe noopt.

Alsdan zou naar mijne meening een beroep op de bepalingen der Woningwet kunnen worden gedaan.

Bezien we dus ten slotte de daarin verleende bevoegdheden nader.

De artikelen 30, 31 en 32 vroeger 27 en 28 der Woningwet, handelen over het bouwverbod en het uitbreidingsplan.

Sinds echter het uitbreidingsplan in de wet sanctie heeft verkregen, door aanvulling van artikel 5 is de kracht van een vastgesteld uitbreidingsplan veel grooter geworden en heeft het zelfs de beteekenis van een bouwverbod verkregen voor gronden, waaraan men een andere bestemming dan bouwterrein heeft gegeven.

Art. 5 der Woningwet luidt sinds 1921 immers in 't tweede lid:

„De vergunning (bouwvergunning) bedoeld in het eerste lid, letter a, wordt geweigerd, indien het plan voor het oprichten of vernieuwen afwijkt van een, overeenkomstig artikel 31 of 32 goedgekeurd, uitbreidingsplan voor de gemeente of een deel der gemeente enz."

Hiermede staat dus vast, dat, indien aan den grond een bestemming is gegeven volgens een wettelijk vastgesteld uitbreidingsplan, daarop door niemand straffeloos inbreuk kan worden gemaakt.

Wat onder een plan van uitbreiding wordt verstaan is eveneens van belang en er heeft zich ten opzichte daarvan een zeer ruime opvatting baan gebroken. Het beperkt zich niet tot het aanwijzen van straten en pleinen, maar zal zich ook de wijze van bebouwing en in 't algemeen de geheele bestemming van den grond voor oogen stellen. Uitsparing van belangrijke oppervlakten tot aanleg van parken e.d. is dus mogelijk.

De eenige moeilijkheid is hier de wijze, waarop hooger toezicht deze plannen beoordeelt, eene beoordeeling, die vooral ook de belangen der grond-eigenaren in het oog moet houden.

Wel is waar is dit geen wettelijk voorschrift, zooals in artikel 30 bij het bouwverbod, volgens welk artikel men niet dan om zeer geldige redenen, zonder dat men besluit tot aankoop of onteigening, meer dan een derde van iemands grond voor onbebouwde gedeelten mag bestemmen, maar de toezicht-houdende colleges plegen met ingediende bezwaren van eigenaren, die een groot deel van hun bezit op deze wijze in waarde zien verminderen, terdege rekening te houden.

Maar dit is dan ook juist een zeer krachtig pleidooi voor het opmaken van gewestelijke plannen, d.w.z. het bestemmen van gronden voor bijzondere doeleinden, wanneer de bouwspeculatie zich er nog geen meester van heeft gemaakt, hetgeen met de ver verwijderde gronden vooral in de omliggende gemeenten van de groote stad dikwijls nog wel niet het geval zal zijn.

Grond met een dergelijke bestemming, tijdig opgelegd, doet zijn prijs niet stijgen boven de cultuurwaarde, hetgeen van belang is, zoodra voor deze bestemmnig die terreinen moeten worden gekocht of onteigend.

Het ligt voor de hand, dat goedkeuring van een uitbreidingsplan eener gemeente, die eenige hectaren weiland aan hare uiterste grens tot park bestemd heeft, niet zal worden onthouden, ook al maakt de boer-eigenaar bezwaar, dat hij zijn grond later als „weiland" verkoopen kan inplaats van als bouwterrein, waaraan hij tot op dit oogenblik wellicht nooit heeft gedacht.

En geldt dit voor elke gemeente afzonderlijk, het is ook geldig voor de uitbreidingsplannen, die in onderling overleg worden opgemaakt, waartoe artikel 32 der Woningwet ook gelegenheid biedt, indien dit niet uit eigen aandrang gebeurt.

Dit artikel luidt als volgt:

„Gedeputeerde Staten kunnen aan de raden van andere dan de in het eerste lid van artikel 31 bedoelde gemeenten de verplichting opleggen, om, hetzij in aansluiting aan het plan van uitbreiding van eene aangrenzende gemeente, hetzij in onderling overleg, hetzij afzonderlijk, binnen een, door hen bepaalden, termijn een

plan van uitbreiding aan hunne goedkeuring te onderwerpen of een reeds vastgesteld plan te wijzigen of aan te vullen."

Bepaalt artikel 31 dus dat gemeenten met een bepaald aantal zielen, of die snel genoeg groeien, een uitbreidingsplan moeten opmaken, artikel 32, eerste lid, hierboven afgedrukt, maakt hetzelfde voor alle andere gemeenten mogelijk, indien Gedeputeerde Staten het wenschelijk vinden.

En zij zijn dus bevoegd, dit voor te schrijven ook, terwijl de betrokken gemeenten dit ook zoo noodig in overleg met andere gemeenten moeten doen.

Gedeputeerden kunnen ook verplichten om bestaande plannen te dier zake te wijzigen of aan te vullen.

En nu is het toch wel duidelijk, dat deze zeer ver strekkende bevoegdheid niet alleen is gegeven, om te zorgen, dat de eene gemeente haar straten niet haaksch op de straten van haar buurvrouw zal projecteeren. Daartoe was het gewone toezicht immers voldoende? Onthouding van goedkeuring kon hier genoegzaam keeren.

Maar hier is Gedeputeerden een positieve taak gegeven. Want het 3e lid van art. 32 luidt:

„Is niet voldaan aan een besluit, dat Ged. Staten krachtens het eerste lid hebben genomen, dan stelt dat College zelf op kosten van de gemeente onder Onze goedkeuring het plan van uitbreiding of wijziging of aanvulling daarvan vast."

De Memorie van Toelichting op dit in 1921 opgenomen artikel 32 luidt dan ook:

„Deze reeds in 1912 voorgestelde bepaling komt tegemoet aan een herhaaldelijk in de praktijk gebleken behoefte. Naburige gemeenten kunnen elkaars streven om eene behoorlijke regeling der bebouwing te bevorderen, vrijwel verijdelen; het is overbodig voorbeelden te noemen. Later, wanneer de toestanden eenmaal bedorven zijn, moet onder den drang der omstandigheden meermalen annexatie worden voorgesteld en komt de annexeerende gemeente voor groote uitgaven te staan, om nog een eenigszins dragelijken toestand te verkrijgen. Tegen onwil of kortzichtigheid van eene gemeente ten nadeele van eene andere geeft het nieuwe artikel een middel.

De ontworpen bepaling is in dien zin uitgebreid, dat Gedeputeerde Staten aan een gemeente ook den plicht kunnen opleggen om afzonderlijk een uitbreidingsplan vast te stellen. Gemeenten, die buiten het bereik van art. 31 1e lid zijn, maar zich krachtig ontwikkelen, moeten haar uitbreiding tijdig regelen, anders wordt veel bedorven. Het is helaas te gewaagd, te veronderstellen, dat de besturen van dergelijke gemeenten ook voor de toekomst zullen zorgen en tijdig de noodige leiding zullen geven. Daarom moeten Gedeputeerde Staten de bevoegdheid hebben, haar tot het goede en noodzakelijke te brengen."

Mij dunkt dit is zeer duidelijke taal en degenen, die in art. 32 slechts een gebrekkig middel zien, overdrijven wel wat sterk. Ik geef graag

toe, dat het niet alles oplost, maar dat het gebrekkig zou zijn [1]) en er weinig heil van de toepassing is te wachten, moet ik ernstig bestrijden.

Wat ik heb trachten aan te toonen is, dat er voor Gedeputeerde Staten werk aan den winkel is en ook, dat er haast bij de zaak is. Al zou voorloopig het Amsterdamsche probleem maar opgelost zijn, dan was al veel gewonnen.

Terecht merkte van der Waerden in de Staten op, dat diverse commissies hier werkzaam, niet tot resultaat komen. Inmiddels gaan de uitbreiding en bevolkingsaanwas hun gang en elke dag, die verloren gaat, maakt een goede oplossing moeilijker.

Maar is hier dus groote urgentie, hetgeen wil zeggen, dat ingrijpen hier veel vroeger had moeten plaats vinden, in andere centra kan tijdig worden ingegrepen, geleerd door de ervaring en dat dus na Amsterdam het werk zal moeten worden voortgezet, en zich niet tot Noord-Holland moet blijven bepalen, behoeft na al het voorgaande geen verder betoog.

---

[1]) Dat ook de Stedebouwkundige Raad van het Ned. Instituut voor Volkshuisvesting en Stedenbouw deze zienswijze deelt, blijkt uit een onlangs door dat lichaam aan den Minister van Arbeid, Handel en Nijverheid gericht adres, waarin het op wijziging van art. 32 der Woningwet aandringt.

Hoewel wij van meening zijn, dat die wetswijziging niet noodig is en ook thans reeds vast staat, dat Gedeputeerden de gemeenten, niet in art. 31 bedoeld, (beneden 10.000 zielen) kunnen dwingen niet alleen in overleg met elkaar, maar ook met gemeenten in art. 31 genoemd, (dus boven 10.000 zielen) uitbreidingsplannen vast te stellen, juichen we de poging van dezen Raad toch toe, omdat daarmee aan elken twijfel een einde kan worden gemaakt. Bovendien schijnt door den ontwerper van dit artikel over het hoofd te zijn gezien, dat gemeenten boven de 10.000 zielen in de nabijheid van grootere steden naar den letter niet kunnen worden gedwongen. Dat dit wel bedoeld is, blijkt intusschen uit de Memorie van Toelichting, waarnit we op de vorige bladzijde hebben geciteerd.

BUITENLANDS OVERZICHT

DOOR

Prof. Dr. J. H. VAN MEURS.

Sedert het vorige overzicht geschreven werd, is er weinig voorgevallen wat de internationale organisatie of desorganisatie zelf betreft. Alleen vergadert op het ogenblik te Genève een konferentie van vertegenwoordigers van een veertigtal staten, die pogen door een verdrag de ergste uitwassen van de internationale wapenhandel tegen te gaan. Van de resultaten valt hier nog niets te zeggen, maar twee feiten zijn hier wel vermeldenswaard. De Verenigde Staten zitten namelik ook mee aan en geven door hun houding blijk van een, zij het ook zeer kleine, toenadering tot de Europeese organisatiepogingen. En verder heeft de konservatieve regering van Engeland, vooral door het sturen van een geheel onbetekenende delegatie, nog eens weer getoond, dat ze het met internationale organisatie niet ernstig meent.

In de landen zelf of in kombinaties van landen is er meer gebeurd, dat van betekenis is, ook voor de internationale verhoudingen. Zo hebben de kopstukken van de Kleine Entente te Boekarest vergaderd en het enige wat met zekerheid van deze besprekingen te zeggen valt, is dat ze voor de goede samenwerking in Centraal- en Zuid-Europa een negatief resultaat hadden: van enige tegemoetkoming tegenover de oude tegenstanders bleek niets.

In een dier tegenstanders, Bulgarije, werd de krachtdadige bestrijding van het „rode gevaar" gewaardeerd. Of deze bestrijding daar nu juist zoveel waardering verdient, is meer dan twijfelachtig. Want al moge bij de aanslag op de kathedraal te Sofia werkelik Moskou betrokken zijn geweest, de „witte terreur" is in Bulgarije, gelijk in veel andere landen, op het ogenblik een erger verschijnsel dan het „rode gevaar". Maar in elk geval tonen deze gebeurtenissen weer aan, hoe de tegenstelling tussen Sovjet-Rusland en de overige wereld overal wordt gevoeld.

Belangrijk zijn de gebeurtenissen in Frankrijk geweest. Het ministerie-Herriot, meer en meer verzwakt, viel ten slotte naar aanleiding van een finantiële kwestie. De kwestie van het gezantschap bij de Paus had reeds Herriots positie geen goed gedaan en het is mij steeds een raadsel gebleven, welke motieven de sociaal-demokraten er toe brachten voor een dergelijke zaak politiek ook maar iets in de waagschaal te stellen. Want het schijnen vooral de sociaal-demokraten

geweest te zijn, die Herriot in deze zaak dreven in de richting van een onverzoenlike houding tegenover Rome.

Ook een andere kwestie had het ministerie geen goed gedaan. De minister van onderwijs had doorgedreven de benoeming van prof. Scelle aan de Parijse Universiteit, waartegen een oppositie van studenten en professoren, onder leiding van Berthélémy ontstond, die tot ongeregeldheden aanleiding gaf in en om de Universiteit. De zaak werd tenslotte bijgelegd, maar de blijkbaar politieke benoeming was toch een lelik ding voor het toch al wankele ministerie. Trouwens, goed doet zulk een politiek optreden in hoger-onderwijszaken nooit; en hier was het des te meer jammer, omdat de oppositie, onder leiding van de Poincaristiese Berthélémy daardoor ook de zaak van de meer internationale gedachte weer in diskrediet kon brengen, die door de volkenrechtshoogleraar Scelle herhaaldelijk met talent was verdedigd. Maar een finantiële kwestie bracht ten slotte de val van Herriot.

Eerst had hij daarom al zijn minister van finantieën moeten vervangen, maar tenslotte bleek dit ook niet te helpen en de Senaat zegde de premier met een flinke meerderheid het vertrouwen op. Na de krisis bleek er in de binnenlandse regering van richting niet veel veranderd. In het nieuwe ministerie is dezelfde partijkombinatie tot uiting gekomen en Herriot werd Painlevé's opvolger als kamervoorzitter. Caillaux zal nu proberen de taak te volvoeren, bestaande in het finantieel gezond maken van Frankrijk, wat daarom bij de bestaande partijverhoudingen zo hopeloos is, omdat hij zowel de rechterzijde als de socialisten zal moeten ontzien, wier bezuinigings- en gezondmakingsideeën uiteraard presies tegenover elkaar staan.

Voor de buitenlandse verhoudingen is van belang, dat in plaats van Herriot nu Briand de leiding der buitenlandse zaken heeft en daarmede een nieuwe stap is gedaan in de richting die in Engeland werd aangegeven door Macdonalds val. Want al is Briand op verre na geen Poincaré en zelfs diens vijand, toch is voor internationale samenwerking de persoonswisseling een achteruitgang. Bovendien heeft de hele krisis in Frankrijk de nationalistiese elementen versterkt.

Niet beter werd daar ook de verhouding door de presidents-verkiezingen in Duitsland. Na de eerste verkiezingen bleek, dat, gezien de stemmenverhoudingen tussen Jarres, de hoofdman van rechts; Marx, de centrumkandidaat en Bauer, de sociaal-demokraat, bij de tweede stemming slechts kans op verkiezing had de kandidaat van een vaste rechtse of linkse kombinatie. En toen de sociaal-demokraten, dat inziende, hun kandidaat voor Marx terugtrokken, hadden de rechtse partijen de handigheid een kandidatuur aan te bieden aan Hindenburg, die, na enige aarzeling, ze aannam. Meer nog, dan velen ver-

wachtten, bleek deze persoon de kiezers aan te trekken en hij werd met een goede meerderheid gekozen.

Terwijl Engeland en Amerika deze verkiezing zo nuchter en zakelik opvatten, als behoorde, maakte de Franse chauvinistiese pers het gebruik van deze gebeurtenis, dat te vrezen was. Zij wees op het militaristies en monarchistiès karakter van deze kandidatuur en liet niet na op de voorgrond te stellen, hoe weinig de „toegevende" politiek van Frankrijk blijkbaar in Duitsland uitwerkte. En zozeer schijnt de angst voor Duitsland te overheersen, dat zelfs gematigde Franse bladen meedoen aan deze aktie tegen Hindenburg.

Dit is dan ook het grote kwaad, dat de Duitse mannen van rechts aan de wereld gedaan hebben met deze verkiezing.

Overigens schijnt het nog al mee te zullen vallen. Hindenburg heeft de eed van trouw aan de republiek afgelegd en woorden gesproken, die te kennen geven, dat hij deze eed niet als een formaliteit opvat. En voor de sekretaris van Ebert heeft hij niet een ander, een uitgesproken man van rechts, in de plaats gesteld. Dit laatste lijkt misschien niet zo erg belangrijk, maar daar de nieuwe president geen geschoold politikus is, is de persoon van zijn sekretaris van het allergrootste gewicht.

Het gevaar voor Europa en de wereldvrede blijft dan ook voorlopig niet in de eerste plaats in Berlijn, maar in Parijs en Londen liggen. Ook Brussel heeft nu eenmaal sinds de oorlog een betekenis gekregen, groter dan misschien redelik en wenselik is en daarom verdienen de gebeurtenissen daar ook bespreking in dit overzicht.

Het ministerie Theunis-Hymans trad af voor de algemene verkiezingen, maar Hymans vond nog eerst gelegenheid met van Karnebeek in Den Haag een verdrag tussen België en Nederland te sluiten over wat we maar kortweg de Schelde-kwestie zullen noemen. Over dit verdrag zelf, dat de sinds de afscheiding (1839) bestaande toestanden nog al verandert, valt hier niets te zeggen; het is te speciaal van inhoud en de vermelding vond ook slechts daarom plaats, omdat de grote mogendheden van te voren hun toestemming gaven, zoals ze ook in 1839 meegesproken hadden. Van meer belang voor de buitenlandse politiek kan misschien zijn de verklaring, die de Nederlandse minister bij de besprekingen schijnt te hebben afgelegd over een eventuele schending van de Limburgse grenzen (door Duitsland b.v.) en die vermeld staat in de Memorie van Toelichting bij het ontwerp tot goedkeuring van het Schelde-verdrag, voorgelegd aan het Nederlandse parlement. Meerdere gegevens zullen een juiste beoordeling van deze verklaring slechts mogelik maken. Zij worde hier echter vermeld pro memorie en ook om te laten zien, hoe ook in België de

Duitsers-vrees alles beheerst en Brussel nog steeds een brandpunt van Europese hoge politiek is.

Het is dan ook van zeer nadelige werking geweest, dat na de verkiezingen de Socialistiese partij er niet in slaagde voor een ministerie-Vandervelde met demokratiese katholieken samenwerking te verkrijgen. Want Vandervelde had een krachtiger politiek van toenadering op zijn program staan, dan van een Theunis en Hymans ooit was te verwachten.

Toen van Katholieke zijde niets bleek te wachten te zijn, verwierp de partij de mogelikheid van een minderheidsregering, zoals die onder Macdonald in Engeland had bestaan; en na een mislukte poging van een katholiek, de Brocqueville, probeerde een andere katholiek, Van de Vijvere, een nieuw ministerie te vormen. Hij bedoelde een kabinet van mannen buiten de allerfelste politiek staande, niet alleen uit zijn partij. Maar het resultaat werd slechts een onvolledig ministerie van alleen katholieken, waaronder verschillende ministers uit het kabinet-Theunis; enkele plaatsen werden opengehouden voor eventueel gegadigde liberalen. Maar de liberalen zijn er verre van ministers bij te dragen tot dit ministerie. Integendeel, zij hebben zo juist tot oppositie besloten, zodat, gegeven de oppositie der sociaal-demokraten, het ministerie-Van de Vijvere, al wel reeds tot het verleden zal behoren, als dit overzicht in druk verschijnt.

Maar hoe het verder gaan moge, in elk geval is de kabinetskrisis in België mede een reden of een aanleiding geweest voor de andere oude verbondenen, in het biezonder voor Engeland en Frankrijk, om Duitsland nog steeds niet te antwoorden op twee punten. Ten eerste is er nog steeds geen antwoord gekomen op de vraag, welke dan wel de overtredingen van Duitslands ontwapeningsverplichtingen zijn, die een bezethouden der Keulse zône zouden moeten rechtvaardigen. Het begint er op te lijken, dat onder allerlei voorwendsels Londen en Parijs de ontruiming willen uitstellen, in elk geval tot Augustus, wanneer volgens de afspraken van Londen het Ruhrgebied door Frankrijk moet worden ontruimd. Het Ruhrgebied is immers, zoals men zich herinnert, geïsoleerd, wanneer de Engelsen Keulen ontruimen en aan niets heeft een militair zo zeer het land als aan een dergelijke isolering. Nu is er tussen Herriot en Macdonald indertijd in Augustus 1924 blijkbaar over de Keulse zône geen overeenstemming bereikt en vinden de beide regeringen het op het ogenblik maar beter om door uitstel een dergelijke overeenstemming onnodig te maken. Want een openlike verklaring, dat Keulen bezet zal blijven, zou niet populair zijn in Engeland, een tegenovergestelde verklaring zou in Frankrijk storm

verwekken. Maar dit alles neemt niet weg, dat de ongehoorde houding der twee regeringen in Duitsland kwaad bloed zet.

De tweede vraag, waarop de Duitse regering nog steeds geen antwoord ontving, is die naar de geneigdheid van Engeland en Frankrijk (en anderen) om het regionaal verdrag aan te gaan, dat als surrogaat van het Protokol van Genève was voorgesteld. In de Engelse regering zelf schijnt hierover tussen Chamberlain en andere leden van het kabinet nog onenigheid te bestaan en in Frankrijk zit men in dit verband nog steeds verlegen met de Poolse kwestie. Zal Frankrijk Polen en zijn eisen tot behoud van het verworven gebied loslaten terwille van dit regionale verdrag en het onbetwist bezit van Elzas-Lotharingen? Of is Polen een te goede waakhond in het Oosten? De Poolse kwestie is het punt waarom alles draait. Want Duitsland schijnt vastbesloten te zijn zich in geen enkel opzicht te binden, wat zijn Oostelike grenzen betreft en voor Frankrijk is de onaantastbaarheid van de vredesverdragen bovendien zulk een leuze geworden, dat ook wijziging van de Oostelike grenzen van Duitsland bedenkelik lijkt. Vroeg of laat zal men echter ook in Parijs moeten inzien, dat de toestand in het Oosten voor een oplevend Duitsland onhoudbaar is.

Maar aan de andere kant is er langzamerhand een neiging ontstaan om maar klakkeloos elke gebeurtenis daar in het Oosten als een verdrukking van Duitsers op te vatten. Een eigenaardig voorbeeld daarvan is de kwestie van de Poolse postdienst in Dantzig's haven.

Zo juist heeft in deze kwestie het Internationaal Hof van Justitie in Den Haag aan de Volkenbondsraad een zeer uitgebreid advies gegeven en daarbij Polen vrijwel op alle punten in het gelijk gesteld. Of deze beslissing in alle opzichten juist is, durf en kan ik niet beoordelen. Maar in elk geval bewijst zulk een uitspraak toch wel, dat de zaak niet zò eenvoudig en zò vanzelfsprekend rechtvaardig aan de kant der Duitsers van Dantzig is, als enige maanden geleden van alle kanten beweerd werd. Het woord is nu weer aan de Volkenbondsraad, die in de zitting, die 8 Junie begint, vrij zeker het Advies van het Hof geheel of bijna geheel zal aanvaarden, waarmee weer een der talloze ruzies tussen Polen en Dantzig uit de wereld zal zijn. Maar deze ruzies zijn toch zovele tekenen, dat de basis van de hele regeling niet deugt en elk uitstel hiervan vermeerdert het gevaar voor een uitbarsting.

Zo gaan we, onder heel wat minder gunstige omstandigheden dan het vorig jaar, de zomer in en na de vakantie, in September, zal de grote politieke barometer te Genève heel wat lager staan dan in 1924. Want iets, te vergelijken met de Londense konferentie, is dit jaar niet te verwachten en de Assemblée van 1925 zal daarvan de terugslag ondervinden. En ondertussen wapent men zich in alle landen.

TECHNIES-EKONOMIES OVERZICHT

DOOR

Dr. Ir. TH. VAN DER WAERDEN.

XXVI.

PSYCHOLOGIESE GESCHIKTHEIDSMETINGEN VOOR BEROEPEN.

Het is nu al weer twaalf jaar geleden, dat wij in ,,De Nieuwe Tijd'' de aandacht vroegen voor Beroepskeuze en de oprichting bepleitten van buro's voor beroepskeuze. Tweeërlei hadden wij toen voor, in de eerste plaats iets bij te dragen in de strijd tegen de ,,doodlopende beroepen'', waarin jeugdige personen, gelokt door aanvankelik betrekkelik hoge verdiensten, zich begeven tot schade voor hun toekomst, in beroepen zonder uitzicht maar vol gevaren van demoralisatie. Voorlichting zou mogelik vele ouders er van terug kunnen houden hun kinderen daaraan af te staan. In de twede plaats werd gepleit voor een mediese keuring van jonge arbeiders, om deze zo mogelik terug te houden van het kiezen van een beroep waarvoor ze fysiek ongeschikt zijn. In samenwerking met het Buro was een belangrijke taak toegedacht aan de school. Maar de stand van het vraagstuk was toen nog niet een dusdanige, dat reeds veel *positief* werk zou kunnen worden verricht om niet alleen een slechte keuze te vermijden, maar ook een goede te doen.

Reeds omstreeks 1880 is men begonnen met nieuwere wegen te zoeken om ,,de rechte man op de rechte plaats'' te brengen, aanvankelik onder geringe belangstelling. Meer opzien baarde de methode van Taylor, die wij in onze Taylor-artikelen in ,,De Soc. Gids'' van 1916 en 1919 behandelden. Hun kenmerk was ruwheid, maar niet ontkend kan worden, dat de belangstelling voor het vraagstuk er door werd verhoogd. De wetenschap ging zich er meer stelselmatig mede bezighouden, maar zonder twijfel kan getuigd worden, dat het verzet der georganiseerde arbeiders er sterk toe heeft bijgedragen om de studie van het probleem Taylor, via Münsterberg en zijn school in menseliker en edeler banen te leiden.

Deze ontwikkeling is geweldig bevorderd door de wereldoorlog, die de methode der ,,Tests'' of psychologiese geschiktheidsmetingen tot massale toepassing heeft gebracht, waarbij zeer fraaie uitkomsten zijn verkregen.

Een test is een met zorg gekozen opdracht, die een proefpersoon uit moet voeren. Men onderscheidt tests waarbij meer gekompliceerde

verrichtingen geëist worden, verrichtingen zoals ze in de techniek voorkomen, en de eigenlike psychologiese tests, waarbij meer de eenvoudige komponenten van de menselike aanleg gemeten worden. Zo meet men het vermogen tot aandachtskoncentratie, door de proefpersoon op een pagina druks alle a's, e's en r's te laten doorstrepen. Intelligentie, „de *algemene* kapaciteit van een persoon, zijn denken zelfstandig op een *nieuwe* taak te richten", wordt gemeten door een serie van tests, b.v. het vinden en kritiseren van absurditeiten in een verhaal, het leggen van verband tussen 3 gegeven woorden, etc.

Men is door de testmethode in staat, vrij betrouwbaar *de intelligentie, de aandacht en enkele speciale geschiktheden* van een aankomend arbeider te meten, en juist deze enkele vermogens zijn van het grootste belang voor de geschiktheid voor een bepaald beroep.

De testmethode heeft natuurlik zijn fouten: de invloeden van oefening, van zenuwachtigheid, van toevallige moeheid, etc. zijn nooit geheel te elimineren, maar het blijkt dat deze faktoren de bruikbaarheid der test slechts in geringe mate beïnvloeden. Een welgekozen testserie geeft bij herhaling op een andere dag, desnoods met wijzigingen in de opdrachten, nauweliks afwijkende resultaten. En steeds weer blijkt dat de testmethode, door zijn objektiviteit, in betrouwbaarheid boven elke andere methode van beoordeling uitsteekt. Wel te verstaan: dit geldt slechts op de *enkele* terreinen waar tests mogelik zijn, want b.v. *voor karaktereigenschappen beschikt men nog in het geheel niet over tests.*

Wij zullen achtereenvolgens bespreken: 1. de testmethode in dienst van de ondernemer: de wetenschappelike personeelselektie. 2. de testmethode in dienst van de arbeider: de psychologiese voorlichting bij de beroepskeuze; 3. de testmethode in dienst van de school: keuring voor „begaafdenscholen", en tests als aanvulling van toelatingsexamens.

1. *Personeelselektie in de onderneming.*

Zijn de methoden, die de gemiddelde ondernemer aanwendt om zijn personeel uit te kiezen, werkelik zo slecht?

Het onlangs verschenen proefschrift van Dr. J. L. Prak [1]) geeft hierover nauwkeurige en uitvoerige inlichtingen. Het geeft, naast een uitvoerig overzicht voor de leek van de toepassingen der testmethode, (waaraan het meeste materiaal voor het volgende ontleend is) een met vele bewijzen gestaafd betoog vóór tests en tegen „het optimistisch vertrouwen in intuïtieve menschenkennis".

[1]) Dr. J. L. Prak, De Psychotechniek der Beroepskeuze, Wolters (Gron.) 1925.

Met klemmende bewijzen wordt aangetoond, dat de werkgever, die zijn toekomstig personeel kiest aan de hand van solicitatiebrief, portret, persoonlik onderhoud en getuigschrift, haast evengoed zijn keuze door het blinde toeval had kunnen laten bepalen, afgezien van de enkele gevallen waarin een sollicitant (b.v. wegens zijn leeftijd) klaarblijkelik ongeschikt is. Niet alleen wordt de onbetrouwbaarheid van al deze beoordelingen door proeven van verschillende onderzoekers aangetoond, maar ook wijst Dr. Prak telkens de oorzaken van die onbetrouwbaarheid nauwkeurig aan.

Een bloemlezing uit de meegedeelde feiten is zeer de moeite waard.

De vraag: is het mogelik, uit oordelen van een enkele bekende een betrouwbare schatting af te leiden van iemands karakter, intelligentie, enz? wordt beantwoord met: zelfs onder de gunstigste kondities, neen. Er zijn proeven genomen door Rugg in het Amerikaanse leger: beoordeling van officieren door hun onmiddellike superieuren of door elkaar, waarbij de beoordeelden volgens een vijfdelige schaal moesten worden gerangschikt volgens uithoudingsvermogen, ijver, intelligentie, takt, verwaandheid, etc. De verschillende beoordelingen wijken zover uiteen, dat gekonkludeerd wordt: „het is zeer onwaarschijnlik, dat een officier zelfs maar in zijn juiste vijfde deel der schaal geplaatst wordt door een officiële beoordeling. De beoordelingen zijn dus praktisch waardeloos". Wel zal, mits de beoordelaars zéér kompetent zijn, prakties elk gemiddelde van 3 of 4 oordelen een persoon binnen zijn eigen vijfde der schattingsschaal plaatsen. Maar daarvoor is dan ook een zeer verfijnde, bewerkelike en gekompliceerde techniek nodig, n.l. niet 3 à 4 beoordelingen van één man in de vorm van algemene kwalifikaties, maar de vergelijking van een *groep* mensen, door 3 à 4 *kompetente* beoordelaars, die alle beoordeelden goed kennen.

Vele andere proeven met andere kategorieën van mensen, waarbij de beoordelaars meestal met veel zorg waren uitgekozen, leidden tot ongeveer gelijke konklusies. Van alle geestelike eigenschappen schijnt intelligentie nog het beste te beoordelen te zijn, en ook dit geeft povere resultaten.

Indien goede bekenden al zo slecht een karakter kunnen beoordelen, hoe onbetrouwbaar zal dan de beoordeling van een sollicitant door een bedrijfsleider na een persoonlik onderhoud van enkele minuten wel niet moeten zijn! Het gewone euvel is dat men bij de sollicitant zoekt in de richting van *het eigen type;* ofwel: *het brillante*. De resultaten van dit korte „proefstomen" vinden in de regel weinig steun in de feiten. Vaak wordt ook geoordeeld op *onbelangrijke uiterlikheden:* bobbed hair, lage blouses, gekleurde vesten. Dergelijke dingen worden als extravagant beschouwd en zulke kleinigheden spelen zo

waar vaak de beslissende rol! Het is waar, de bedrijfsleider krijgt, behalve zijn indruk over de sollicitant, ook nog een staat van dienst en gegevens over opleiding en levensloop, maar hoe weinig bepaalds valt hieruit in de meeste gevallen af te leiden.

De proeven, genomen door Hollingworth, zijn inderdaad vernietigend. Horen wij naar Dr. Prak:

„Het betrof het uitzoeken van een klein aantal personen, geschikt om op te treden als verkooper in een welbekend artikel, uit 57 sollicitanten. 12 leiders van verkoopafdeelingen van vooraanstaande firma's werden bereid gevonden als beoordeelaars op te treden. Zij waren allen zeer ervaren in deze wijze van personeelselectie en besteedden geregeld een groot deel van hun tijd aan dergelijk werk. Ieder kreeg een aparte kamer en werd geheel vrijgelaten in de middelen die hij wenschte te gebruiken." Ten slotte moest elke beoordelaar de kandidaten in een volgorde plaatsen volgens hun geschiktheid voor de vakante positie. Een willekeurig gekozen deel der resultaten luidde:

	Leiders van verkoopafdeelingen											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Sollicitanten	Toegekende rangnummers											
1	33	46	6	56	26	32	12	38	23	22	22	9
2	36	50	43	17	51	47	38	20	38	55	39	9
3	53	10	6	21	16	9	20	2	57	28	1	26
4	44	25	13	48	7	8	43	11	17	12	20	9
5	54	41	33	19	28	48	8	10	56	8	19	26

Schrijver konkludeert:

„De oordelen der professionele ondervragers loopen dus ver uiteen: bijna elke candidaat ziet zich plaatsen over de hele schaal verspreid toegewezen." Voor de aardigheid zij er nog op gewezen, dat sollicitant No. 3 door één beoordelaar op de eerste, door een ander op de laatste plaats wordt gezet.

Een andere proef met 6 ervaren bedrijfsleiders voerde tot de konklusie: „Het is mogelik dat één van deze bedrijfsleiders de 36 kandidaten juist beoordeeld heeft, maar dan is het met het oordeel van de 5 anderen droevig gesteld." Toch heetten ze allen „een goede kijk op mensen te hebben."

Op grond van deze en andere proeven blijkt het middel van persoonlik onderhoud *vrijwel waardeloos*. De andere gebruikelike beoordelingsmethoden: sollicitatiebrief, portret, getuigschrift, blijken *geheel en al waardeloos*, behalve dan dat het getuigschrift een nader bewijs is van de praktiese ervaring, die de kandidaat opgeeft te

bezitten. Dat getuigschriften als beoordeling onbetrouwbaar zijn, is trouwens algemeen bekend.

Verbetering der bestaande methoden is geboden in al die vakken, die een speciale geschiktheid van de arbeiders eisen. Immers daar moeten, indien de arbeiders lukraak aangenomen worden, na enige tijd een groot deel weer ontslagen worden, wat voor de onderneming grote verliezen meebrengt, waar geen voordeel voor de arbeiders tegenover staat.

Hier trad nu de testmethode met sukses op. Het eerste voorbeeld gaf de Bell Telephone Company in Amerika in 1880. Deze maatschappij met meer dan 1600 beambten moest van elke 100 meisjes, welke voor telefoniste werden opgeleid, binnen het jaar weer 75 ontslaan, hoofdzakelik wegens ongeschiktheid voor de arbeid aan het telefoonbord. Bij de studie van het bedrijf door Münsterberg bleek, dat een goede telefoniste over de volgende eigenschappen moet beschikken:

geheugen voor getallen,

trefzekerheid, ook op grote afstand,

vlug associatievermogen,

vermogen, om lang de aandacht op één ding te koncentreren (kortweg: aandacht of opmerkzaamheid),

vermogen, snel op een bepaald lichtsignaal een bepaalde handeling uit te voeren (reaktiesnelheid),

vingersnelheid,

een zekere graad van intelligentie.

Voor elk van deze eigenschappen werd nu een test gezocht, en de in deze tests behaalde rangcijfers eenvoudigheidshalve opgeteld. Na enige maanden praktijk bleek een zeer bevredigende overeenstemming te bestaan tussen het resultaat der proeven en de beoordeling der bedrijfsleiders.[2]) Een paar geroutineerde, uitstekende telefonisten, die de maatschappij aan het onderzoek had laten deelnemen zonder Münsterberg hiervan op de hoogte te brengen, kwamen bij de puntentelling onder de 5 beste. Dit argument vooral deed de direktie besluiten, het onderzoek algemeen in te voeren.

Sinds die tijd is het onderzoek nog op enkele punten verbeterd. Het bleek b.v. al spoedig, dat van de opgenoemde eigenschappen intelligentie en aandacht veel belangrijker waren dan de andere; later werden

[2]) Men voere nu niet aan, dat volgens het voorafgaande dit oordeel van een bedrijfsleiding immers zo onbetrouwbaar is. Het gaat hier n.l. niet om een karakterbeoordeling, maar eenvoudig daarom of een telefoniste, na voldoende tijd geoefend te zijn, het van haar geëiste werk aan het bord verrichten kan, iets wat veel gemakkeliker objektief te beoordelen is dan karaktereigenschappen of geschiktheid apriori. Bovendien beschikt men over het oordeel van meerdere kompetente beoordelaars.

ze dan ook zwaarder geteld. Hier doet zich een verschijnsel voor, waar we nog rekening mee zullen moeten houden: hoewel ieder vak zijn speciale eisen stelt, is toch de algemene geschiktheid, vooral intelligentie en ook aandacht, van minstens even groot belang als de speciale geschiktheden.

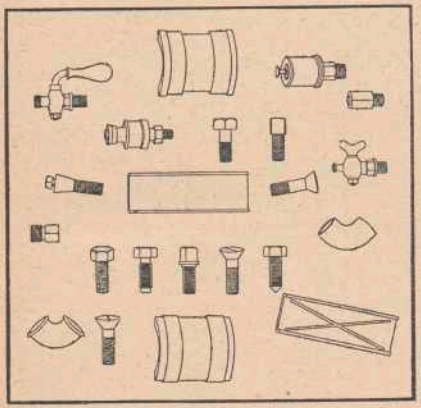
In de laatste tijd zijn in vele bedrijven dergelijke onderzoekingen ingesteld. Het meest grootscheeps opgezet waren de beroemde Amerikaanse legeronderzoekingen, die in de oorlog door een staf van bijna 1000 personen op 1.7 millioen rekruten werden toegepast. Er werd hier uitsluitend intelligentie (en algemene ontwikkeling) gemeten, om uit te maken welke manschappen voor onderofficier of officier konden worden opgeleid, welke voor de gewone militaire dienst ongeschikt waren, en welke een langere opleiding (een soort school voor achterliken) nodig hadden. Er werden hiervoor nieuwe tests uitgevonden, die in korte tijd uitvoerbaar en kontroleerbaar zijn, en die toch aan zeer hoge eisen van betrouwbaarheid voldoen. Er waren twee konklusies: de ,,alpha-serie" voor hen, die het Engels voldoende machtig waren, de ,,bèta-serie" voor de anderen. Het onderzoek geschiedde groepsgewijs en duurde 50 minuten voor elke groep van 60 man. De resultaten waren zeer bevredigend, hoewel, gelijk gezegd, slechts één der vele faktoren, die de militaire geschiktheid bepalen, gemeten werd.[3])

Ir. Tramm keurde te Berlijn aanstaande trambestuurders, en bereikte daardoor (en door doelmatiger opleiding) een belangrijke reduktie van het percentage ongevallen. Dezelfde gunstige resultaten verkreeg Lahy voor de trambestuurders te Parijs. De Nederlandse marine keurt, in navolging van de Franse, al zijn vliegeniers op geregelde tijden. Een rekrutenkeuring in ons land is in voorbereiding. In de metaalindustrie in Duitsland komen psychotechniese keuringen veel voor, bijv. bij de Duitse spoorwegwerkplaatsen. Ook de *Demag*, machinefabrieken in Duisburg, keuren alle jongens, die zich voor leerling aanmelden, met tests voor tastgevoel, gewrichtsgevoel, meten op het gezicht, voorstellingsvermogen, manuele vaardigheid (trefzekerheid, vastheid van hand, handigheid in letterlike zin), snelheid om op een bepaald sein een bepaalde handeling uit te voeren (reaktiesnelheid), aandacht, geheugen, techniese aanleg en intelligentie. Om enigszins een denkbeeld te geven van de aard dezer tests geven wij een voorbeeld van een testserie der DEMAG inzake voorstellingsvermogen. Aan deze serie wordt het grootste, n.l. een viervoudig, gewicht toegekend.

[3]) Zie: Yoakum and Yerkes, Army Mental Tests, New York 1920.

4e ONDERZOEKINGSGEBIED: Waarnemingsvermogen (gewicht 4)

1. Uitzoeken van werkstukken naar een foto.

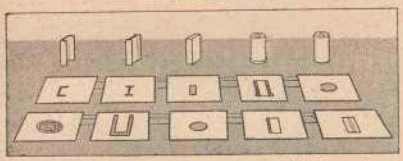
Gegeven zijn: ca. 20 verschillende werkstukken en een foto met deze werkstukken.

VRAGEN RESP. TAKEN VOOR DE PROEFPERSOON

Na voldoende verklaring moeten door de proefpersoon uit de 20 werkstukken 5 voorwerpen, die hij tevoren op de foto goed bekeken heeft worden uitgezocht. De 20 werkstukken liggen in een nevenvertrek.

[1])

2. Projekties en doorsneden van voorwerpen aanduiden.

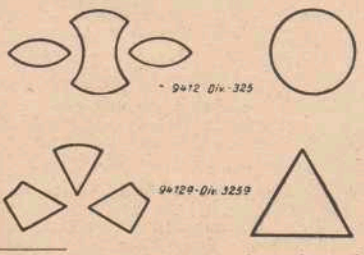

Gegeven zijn: 5 voorwerpen en bijbehorende projektietekeningen.

Na voldoende verklaring van de doorsneden en projekties wordt aan de proefpersoon gevraagd: „Welk voorwerp en hoe moet het worden doorgesneden opdat de doorsnee der tekening ontstaat?" Achtereenvolgens alle 10 tekeningen voorleggen.

3. Deel-figuren.

(Rjbakow-taken)

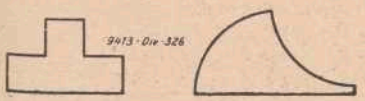
a. Hoe kan men uit deze drie deelen een cirkel samenstellen?
Teken deze delen in de gegeven cirkel.

b. Hoe kan men uit deze drie stukken een gelijkzijdige driehoek samenstellen?
Teken de drie stukken in deze driehoek.

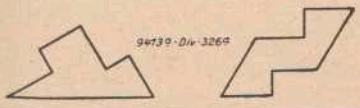
[1]) Ruimte voor aantekening van de resultaten der proeven.

c. Hoe kan men uit deze drie delen een vierkant samenstellen? Teken deze drie delen in het vierkant.

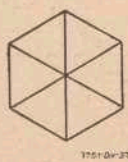
d. Hoe moet men ieder dezer figuren stuksnijden om een vierkant te verkrijgen? Telkens mag niet meer dan één snede gemaakt worden. Teken deze deellijn én de figuur en ook het vierkant, dat door de samenstelling zou ontstaan.

4. **Tekenen naar een voorafgaande beschrijving.**

a. Denk u een vierkant en op iedere zijde van het vierkant een gelijkzijdige driehoek. Denk nu de tegenover elkaar liggende hoekpunten der driehoeken verbonden en ook de tegenover elkaar liggende hoekpunten van het vierkant. Teken deze verbindingslijnen, maar slechts deze verbindingslijnen.

b. Denk u een gelijkzijdige driehoek, daarop een evengrote gelegd en wel zo, dat de hoekpunten tegenover elkaar liggen en en regelmatig verdeeld zijn. Denk u nu de hoekpunten met elkaar verbonden Teken deze verbindingslijnen, maar alleen deze.

Van andere onderzochte beroepen noemen we chauffeurs, brandweerlieden, monteurs, timmerlieden, stenotypisten, letterzetters en dameskappers.

Men ziet: de groep is nog niet groot. De meeste onderzochte beroepen zijn wat de psycholoog noemt middelvakken, d. w. z. geschoolde vakken, of getrainde die bizondere geschiktheid eisen. Zonder twijfel zal de groep nog groter worden. Ook is men steeds bezig met verbetering der methoden: men is veel verder dan Münsterberg was, vooral wat betreft de ijking der tests op hun nauwkeurigheid en op de werkelike betekenis der gemeten eigenschappen voor het onderzochte beroep.

Ik kom nu tot de maatschappelike kant van de zaak. In mijn bestrijding van het Taylorstelsel heb ik gewezen op de fatale konsekwenties, die daaruit zouden kunnen voortvloeien voor grote aantallen arbeiders. Indien n.l. fabriek voor fabriek de hoogste prestatienormen worden gesteld, waaraan ten slotte alleen de eerste-klasse arbeiders ten volle kunnen voldoen, dan brengt dit met zich mede, dat al diegenen die dit peil niet halen uitgestoten worden.

De vraag doet zich nu onwillekeurig voor, of eenzelfde noodlottig gevolg niet zal kunnen intreden, indien de psychotechniese keuring der arbeiders nog tot groter volmaaktheid en algemener toepassing zal zijn gekomen, of niet op de arbeider die eenmaal of meerdere malen afgekeurd is, een stempel van minderwaardigheid zal worden gedrukt. Naar onze mening is dit niet het geval, en het schijnt van belang dit nauwkeurig uiteen te zetten.

Münsterberg en Taylor hebben de mening verkondigd, en van Ginniken heeft zich daarbij aangesloten, dat er voor diskwalifikatie van arbeidskracht geen enkel gevaar behoefde te bestaan: aan ieder beroep zouden speciale geschiktheden eigen zijn, deze kwamen weer verspreid over het arbeidersmateriaal voor, en zocht men maar de korresponderende individuën en beroepseigenschappen bij elkaar, dan kon iedere man op de juiste plaats komen. Zò rooskleurig is het intussen niet. Omdat n.l. het kenmerk van geschiktheid voor enig beroep niet een zo scherp afgetekende bizondere aard heeft, maar voor vele, zelfs voor de meeste beroepen een meer algemene geschiktheid vereist wordt, intelligentie, daarom zouden bij algemene invoering van keuringen een grote klasse van arbeiders vrijwel overal afgestoten worden. Slechts een beperkt aantal zou de juiste plaats krijgen en de rest op het tweede plan komen, om tot arbeid eerst geroepen te worden indien er meer vraag naar arbeidskracht is dan waaraan door de gekozenen kan worden voldaan. Indien dus voor alle beroepen keuringen vereist werden, dan zou diskwalifikatie niet te vermijden zijn.

Er is echter een andere omstandigheid, die maakt dat deze sombere konklusie niet behoeft te worden getrokken, en deze is: dat voor een

behoorlike voorziening van de beroepen met werkkrachten keuringen over de gehele linie geen vereiste zijn, en o. i. ook niet ingevoerd zullen worden.

Aangewezen voor psychotechniese keuring zijn in de eerste plaats jonge arbeiders, die een uitgesproken geschoold vak willen leren. Dit is op zichzelf een kleine minderheid, die nog de strekking heeft af te nemen naarmate fabriekmatige produktie en massawerk toenemen. Vereisten zijn: minstens normale intelligentie en algemene ontwikkeling, en een groot aantal speciale vaardigheden.

Intussen is hiermee niet de gehele groep arbeiders, voor wie psychotechniese keuring gewenst of noodzakelik is, aangewezen. Immers ook de getrainde vakken stellen hun eisen, en juist hier zijn de eisen, wat betreft speciale vaardigheden, het sterkst gedifferentieerd. Terwijl voor grote groepen van geschoolde vakken vrijwel dezelfde tests duidelike aanwijzingen voor geschiktheid zullen kunnen geven, eisen vele getrainde vakken een eenzijdige vaardigheid, anderen weer uitsluitend langdurige aandachtskoncentratie. Men onderscheidt in de psychotechniek de getrainde vakken in die, welke, gelijk de geschoolde, een zekere mate van algemene intelligentie en bovendien nog enige speciale vaardigheden vereisen, deze vakken worden met de geschoolde tezamen in de bekende indeling van Piorkowski tot de ,,middenvakken'' gerekend, en anderzijds die, welke slechts matige intelligentie, en bovendien enkele speciale psycho-fysiese funkties, in het bizonder aandachtskoncentratie en reaktiesnelheid eisen (sorteerder, gieter).

Vooral de ,,middelvakken'' lenen zich voor psychotechniese keuring. Daarbij komen natuurlik die beroepen, waarvan de niet-deskundige uitoefening direkt levensgevaar voor de arbeider zelf of voor anderen met zich brengt, zoals de verkeersberoepen (machinist, trambestuurder, chauffeur) en de beroepen, welke onder gevaarlike omstandigheden worden uitgevoerd (reparateur aan hoogspanningsinstallaties, brandweerman).

Voor de grote groep, die zich beweegt op de grens van getrainden en ongeschoolden, is o. i. psychotechniese keuring niet, of slechts in het ruwe, nodig. Daarnaast komt dan de nog grotere groep der ongeschoolde arbeiders, (bij Piorkowski ,,ongekwalificeerde beroepen'' genaamd) die naar onze mening geheel buiten elk psychotechnies onderzoek kunnen vallen, omdat voor deze nòch een meer dan middelmatige intelligentie, nòch speciale gaven nodig zijn. Slechts voor hen, die boven deze groep uit willen, is keuring wenselik. En juist hierdoor wordt voorkomen — in tegenstelling met de methode van Taylor, die ook uit de allerlaagste beroepen als ,,eerste-klasse arbeider'' alleen behield wie de voorgeschreven taak konden halen — dat grote groepen

worden uitgestoten met een brandmerk van minderwaardigheid, met het gevaar zelfs van in het pauperisme te worden gedompeld.

Wij hebben nog niet gesproken van de hogere beroepen, „waarbij het wezenlike ligt in het zelfstandige beslissen, organiseren, kritiseren, onderzoeken en konstrueren" (Piorkowski). Zijn ook hier tests mogelik? Moet men ook hier tot de opleiding alleen hen toelaten, die aan zekere eisen voldoen? De problemen zijn hier veel gekompliceerder. Behoorlike onderzoekingen, over welke psychiese eigenschappen een leraar, een medicus, etc. moet beschikken, zijn nog bijna niet verricht. Enige Duitse en Hollandse onderzoekingen, door statistiese verwerking van enquêtes verkregen, geven niets dan „ongekontroleerde verlanglijstjes van weinig kritische beroepsbeoefenaars". (Prak p. 185). Maar anderzijds: moet men dan de beroepskeuze hier overlaten aan ekonomiese bevoorrechting, stand, traditie, etc.? Moet men toelaten, dat onze universiteiten overstroomd worden met een veel groter aantal studenten dan de maatschappij ooit kan opnemen, terwijl iedere student aan de maatschappij een grote som geld kost? Moet men iedere jongen uit betere stand met middelmatig intellekt tot de universiteit toelaten en zijn opleiding grotendeels bekostigen? Moet men toelaten, dat in Delft, om de stroom te keren, de exameneisen zo hoog opgeschroefd worden dat het repetitorenstelsel onrustbarende afmetingen aanneemt en de studie onnodig verlegd wordt? De naar de hogere beroepen gedifferentieerde tests hebben wij nog niet, maar is dit een reden om niet alvast te beginnen met een intelligentie-toelatingsexamen voor te schrijven, waar dit immers op zichzelf voor de ingenieursstudie een zuiverder schifting geeft dan het strengste propedeuties examen in wiskunde en natuurkunde?

Dat wij de speciale gaven, die voor dé hogere vakken nodig zijn, nog lang niet kennen, en dus aan een goedgefundeerd testonderzoek nog niet toe zijn, werd reeds toegegeven. Maar één ding staat toch wel vast, namelik dat in deze vakken nog veel meer dan in de geschoolde vakken de intelligentie de hoofdrol speelt, en dat voor ieder wetenschappelik beroep een meer dan normale intelligentie nodig is. De Amerikaanse legeronderzoekingen hebben trouwens bewezen, dat met intelligentietests ook voor de hogere officiersrangen een zeer bevredigend resultaat wordt bereikt. Zou men dan hier niet, gelijk men in Amerika in het leger, bij verschillende ondernemingen en hogescholen reeds gedaan heeft, over de theoretiese bezwaren tegen de onvolledigheid van een uitsluitend-intelligentie-onderzoek eens heenstappen, en intelligentie-metingen invoeren, ten minste aan de poort van de hogeschool? Voor alle zekerheid kan men de eisen enigszins laag stellen,

om de iets minder intelligenten, die het toch ook dikwels nog ver brengen, ook een kansje te gunnen. Bovendien bedoelen wij met dit testonderzoek slechts een aanvulling van het eindexamen H. B. S. of Gymnasium. Maakt men misschien fouten, men maakt er toch in ieder geval héél wat minder dan wanneer men op een andere manier selekteert (bijv. volgens rapportcijfers, die ten eerste niet vergelijkbaar zijn voor verschillende scholen, en die ten tweede behalve van intelligentie ook van geheugen, netheid en allerlei andere faktoren afhangen), of de selektie tijdens en na de studie aan protektie, financiële draagkracht, „Ausdauer" en toevallige omstandigheden overlaat.

Het is mogelik, dat zekere testseries, b.v. de Amerikaanse legertests voor het Hoger Onderwijs niet bruikbaar zijn. Gelijk namelik Kapt. Stroomberg in zijn onlangs verschenen proefschrift [4]) aanvoert, meten deze tests voornamelik de „praktiese intelligentie", d.w.z. het vermogen tot snel en juist denken en onmiddellijk daarnaar handelen (immers er wordt voor elke test der alpha-serie slechts een zeer beperkte tijd toegestaan), terwijl voor de studie meer de „theoretiese intelligentie" in aanmerking zou komen, die bij sommige mensen pas aan de dag zou treden bij verlangzaming van het tempo van onderzoek. Als voorbeeld, dat de langzaam maar sekuur denkenden bij deze tests in het nadeel zouden komen, wordt door Fruyt van Hertog [5]) aangehaald, dat een professor van Europese vermaardheid het bij de alpha-test slechts tot de C-klasse (de klasse der gemiddelde intelligenties, waar $\frac{1}{4}$ tot $\frac{1}{3}$ der manschappen bovenuit komt) kon brengen, terwijl een ander resultaat verwacht werd bij een langzamer tempo. Dit strijdt echter weer met andere proeven, die uitwezen dat een herhaling der alpha-test op dezelfde 475 proefpersonen maar met verdubbeling der toegestane tijden, resultaten gaf die bijna volkomen met die der eerste proefreeks overeen kwamen. De afwijkingen waren zo verdwijnend klein, dat zij gerust toevallig genoemd mochten worden. [6]) Hoe de zaak nu eigenlik zit, zou in de vòòronderzoekingen voor eventuele Hoger Onderwijskeuringen uitgewezen moeten worden.

2. *Psychologiese voorlichting bij de beroepskeuze.*

Wij betreden hier een terrein, waarop veel minder bereikt is dan op het vorige. Om aan een jongen of meisje, die de school verlaten heeft, een goed gefundeerd beroepsadvies te geven, moet men weten: ten eerste, welke vooruitzichten de verschillende beroepen van ons land

[4]) Dr. J. Stroomberg, De Betekenis der Psychotechniek voor het Bedrijf (Amsterdam 1925).

[5]) J. H. Fruyt van Hertog, „Die Militaire Spectator" 1923 p. 194.

[6]) Yoakum and Yerkes, als boven.

bieden, hoe het leerlingwezen er geregeld is, welke lonen gangbaar zijn, enz. Ten twede, aan welke fysieke eisen de arbeiders in die beroepen moeten voldoen: wat gevergd wordt van hart, longen en zenuwen; aan welke eisen ogen, oren en spierkracht moeten voldoen. Ten derde, welke psychiese eigenschappen de geschiktheid voor die beroepen bepalen. Ten slotte moet men middelen hebben, om te onderzoeken of de kandidaat aan die fysieke en psychiese eisen voldoet.

Op het eerstgenoemde gebied heeft men een aantal bruikbare resultaten bereikt, hoewel men aan een volledig overzicht van alle beroepen nog lang niet toe is. Voor nadere bizonderheden hieromtrent zij verwezen naar het derde artikel van E. J. van Det in de „Soc. Gids" van 1922. Wat betreft de fysieke eisen, die de verschillende beroepen stellen, heeft men reeds studies over een aantal vakken, zoals die van diamantbewerker en typograaf; verder heeft men in de studies over beroepsziekten en ervaringen der ongevallenverzekering een waardevol materiaal. Het wekt daarom wel enige verwondering, als in het artikel van Van Det gezegd wordt, dat op de beroepskaarten van het Amsterdams Buro voor Beroepskeuze de ruimte voor de lichamelike eisen voorlopig nog open gelaten moet worden.

Hetzelfde wordt gezegd, en dit verwondert ons nu niet, van de psychiese eisen welke het beroep stelt. Hier is onze kennis inderdaad minimaal klein. De enkele vakken, waarvoor de geschiktheid psychologies onderzocht is, hebben wij grotendeels reeds opgenoemd; zij vormen een zo klein deel van het geheel, dat een overzicht van het geheel binnen afzienbare tijd niet te verwachten is. Wat is hiervan het gevolg? Dat, zelfs wanneer men van een kandidaat de psychiese gesteldheid min of meer nauwkeurig vastgesteld heeft, men nog geen goed gefundeerd beroepsadvies kan geven. Tenzij — ja tenzij aan het adviesburo iemand verbonden is, die, naast psychologies inzicht en flair, beschikt over een grondige kennis van het bedrijfsleven, gegrond op werken en opmerken in de meest verschillende takken van handel, verkeer en industrie, welke kennis dan bovendien nog voortdurend verfrist moet worden.

Gesteld nu het gunstigste geval: men heeft zo iemand aan het adviesburo verbonden. Dan wordt ons vierde punt van belang: Hoe verkrijg ik de nodige kennis aangaande lichaam en geest van mijn kandidaat?

Het lichamelik onderzoek is natuurlik het gemakkelikst: de schoolarts is hier de aangewezen man. Voor het psychologies onderzoek komen in aanmerking: het eigen oordeel van de kandidaat, dat van zijn vader, van de beroepsadviseur, en vooral van de onderwijzer; ten slotte een testonderzoek. Wij zullen deze achtereenvolgens bespreken.

Op de zelfkennis van de kandidaat is een gehele metode opgebouwd

door Frank Persons, een der eerste pioniers op het terrein der beroepskeuze. Zijn methode is echter vrijwel verlaten. Toch kan het goed zijn, eens kennis te nemen van de door Dr. Prak vermelde gegevens, waaruit blijkt dat het oordeel van iemand over zijn eigen karakter nog veel onbetrouwbaarder is dan het oordeel van zijn bekenden over hem, ja, nog sterker, dat, wanneer iemand zichzelf en zijn bekenden in een volgorde zet volgens een of andere karaktereigenschap, hij zijn eigen plaats evengoed door het toeval kan laten uitmaken als door ,,zelfkennis''. Wat betreft de geringe waarde van het oordeel van vader of moeder kan verwezen worden op het vroeger gezegde over oordelen van goede bekenden; men heeft hier bovendien nog de nadelen van: geen vergelijkingsmateriaal, dus beoordeling in algemene predikaten, wat wel de allerslechtste manier is, òf beoordeling in de vorm van geschiktheidsoordelen voor verschillende beroepen, die de persoon in kwestie misschien niet eens kent; verder hebben ouders vaak een neiging tot overschatting van hun kinderen.

Over de rol van de onderwijzer is veel verschil van mening. Dat zijn mening van belang is, daarover is men het eens. Immers hij beschikt over een langjarige observatie aangaande de intellektuele eigenschappen van het kind; hij is de enige die misschien kan oordelen over de morele eigenschappen, die bij de beroepskeuze toch ook een woordje mee te spreken hebben; hij heeft vergelijkingsmateriaal. Maar anderzijds: al het vroeger gezegde over de oordelen van goede bekenden geldt ook hier. Oordelen van officieren over de onmiddellik onder hen staanden, ingewonnen onder minstens even gunstige omstandigheden, gaven onderling zéér afwijkende resultaten, gelijk wij reeds zagen. Hierbij komen nu nog de eigenaardige konstante fouten van een onderwijzersoordeel. Het blijkt n.l. uit proeven, eveneens door Dr. Prak vermeld, dat een onderwijzer zich zeer moeilik los kan maken van schoolresultaten en rapportcijfers. Als men vraagt, de intelligentie — en die alleen — van zijn leerlingen te beoordelen, dan beoordeelt hij niet alleen intelligentie, maar ook ijver, gedrag en geheugen, die immers op de schoolresultaten goeddeels in dezelfde richting werken als intelligentie. En nu is intelligentie nog een van de eigenschappen, die in een medemens het gemakkelikste te beoordelen zijn, en waarover natuurlik een onderwijzer in het bizonder vrij goed kan oordelen. Voor karaktereigenschappen wordt de zaak al heel veel moeiliker: de onderwijzer is dan aangewezen op de observatie van spontane uitingen der leerlingen.

Absurd is in ieder geval de methode der uitvoerige vragenlijsten, die in onze katholieke kringen zo grote opgang heeft gemaakt, waarbij de psychologies ongeschoolde onderwijzers een paar honderd vragen

met de allermoeilikste en fijnste psychologiese onderscheidingen voor hun 40 leerlingen te beantwoorden krijgen, vragen die een geschoold psycholoog voor zijn goede kennissen nog niet eens zou kunnen beantwoorden. Dr. Prak levert op deze methode een zo grondige kritiek, dat wij ons daarvan ontslagen kunnen achten.

De konklusie uit de voor- en tegenargumenten is zeer moeilik. Men moet voor de beroepskeuze het oordeel van de onderwijzer wel inwinnen, maar het met veel reserve beoordelen en liefst aan andere gegevens toetsen.

Gaan we aan het persoonlik oordeel van de beroeps-adviseur over de kandidaat met stilzwijgen voorbij (over de onwaarde van een zodanig, in een persoonlik onderhoud verkregen, oordeel is reeds voldoende gezegd), dan komen we tot de tests. Een uitvoerig testonderzoek, dat betrekkelik veel tijd en geld kost, heeft weinig zin zolang de geschiktheden voor de verschillende beroepen nog niet voldoende onderzocht zijn. Het schijnt ons toe, dat men reeds veel bereikt door uitsluitend of voornamelik *intelligentie en aandacht* te meten. Dit kan klassikaal en zonder al te hoge kosten geschieden, en uit de resultaten leidt men af of de kandidaat voor de hogere vakken, voor de geschoolde vakken, voor de getrainde middelvakken of voor de lagere getrainde vakken, of alleen voor de ongeschoolde geschikt is. De verdere schifting kan dan geschieden met behulp van het advies van de schoolarts, de ambities van de kandidaat zelf en de mening van de onderwijzer.

Alles samenvattende zien we dat de voornaamste taak van een beroepskeuze-buro voorlopig zal moeten blijven bestaan in het geven van inlichtingen over de vooruitzichten, de perspectieven van de verschillende beroepen om daardoor een keuze iets gemakkeliker te maken; ten tweede in het geven van inlichtingen die voortvloeien uit de mediese keuring, waardoor vermeden kan worden dat een jeugdig arbeider komt in een beroep waarvoor hij lichamelik niet geschikt is. Deze inlichtingen verkrijgen groter waarde wanneer zij kunnen worden aangevuld met de resultaten van tests inzake intelligentie- en aandachtmeting, immers daardoor is een ruwe schifting in beroepsgroepen die al of niet geschikt zijn mogelik. Deze inlichtingen zullen fijner en nauwkeuriger worden naarmate een grondige studie van het bedrijfsleven het oordeel over de beroepen en hun onderdelen scherper heeft doen kristalliseren.

De vraag rijst nu: wie moet die studies van het bedrijfsleven in verband met vakbekwaamheid maken? Moeten zij, gelijk Dr. Prak wenst, een centraal psychotechnies instituut opgedragen worden? Het is mogelik dat op deze wijze veel dubbel werk voorkomen kan worden. Maar het schijnt ons van meer belang, dat aan elk beroepskeuze-buro

ook iemand verbonden is, die een techniese opleiding heeft genoten en een groot aantal bedrijven uit eigen ervaring kent, dan dat het advies-buro uitsluitend bestaat uit psychologen en medici, ook al beschikken deze over een massa statisties materiaal. Het is aan een Duits adviesburo voorgekomen, dat iemand wegens zijn geringe spierkracht voor smid werd afgekeurd, maar dat hem een beroep in de typografie werd aangewezen, waar hij de zware loden vormen in de styp-inrichting te sjouwen kreeg. En dit geval zal wel niet het enige zijn.

Wèl zou een Centraal Psychotechnies Instituut goede diensten kunnen bewijzen bij het brengen van arbeidsverdeling tussen de psychotechniese laboratoria der verschillende industrieën, opdat niet hetzelfde beroep telkens weer onderzocht worde, en opdat men van elkanders resultaten zou kunnen profiteren; verder voor het brengen van eenheid in maten en tests, zodat de resultaten van verschillende laboratoria vergelijkbaar worden. Welke hulp dit buro aan de adviesburo's voor beroepskeuze zal kunnen geven, moet de praktijk uitwijzen. Met deelneming van partikulier kapitaal zou het benodigde geld gemakkelik bijeen kunnen komen — ware het niet, dat in Nederland voor dergelijke dingen altijd een bizondere weerstand te overwinnen is. De leiders onzer industrie zijn wel sterk in zelfgenoegzaamheid; zij als leiders van het partikulier bedrijf, wanen zich monopolisten van het levenwekkend partikulier initiatief; maar hun horizont is niet ruim genoeg om een groot algemeen belang te zien, waarvan „de industrie" profijt zou trekken. Indiese leerstoelen in Utrecht is al zowat het hoogste waarvoor zij kollektief in aktie kunnen komen. Bovendien bereikt ons, terwijl wij dit schrijven, het bericht dat de Katholieken in Utrecht juist besloten hebben, dat de zaak der beroepskeuze „wegens het nauwe verband dat zij houdt met de levensbeschouwing" volkomen sektaries blijven moet. „Dus een Katholieke Centrale, zowel voor het wetenschappelik-zielkundig als voor het prakties-adviserend gedeelte, waarbij zich als onderafdelingen aansluiten de R.-K. plaatselike Buro's". Aparte tests voor de R.-K. telefonist, voor de R.-K. stenotypist, enzovoort . . .?

3. *De testmethode in dienst van de school.*

Daar dit onderwerp min of meer buiten het bestek van een techniesekonomies overzicht valt, zullen we kort er over zijn. Wij maken slechts in het voorbijgaan melding van de Berlijnse begaafdenscholen, later in Hamburg nagevolgd, die bedoelen voor begaafde leerlingen van de volksschool de mogelikheid te openen, in korter dan de geijkte tijd hetzij voor de hogeschool, hetzij voor de handel en industrie opgeleid

te worden. De begaafdheid werd bepaald met tests (in Hamburg alleen voor intelligentie, in Berlijn ook voor andere funkties), aangevuld met persoonslijsten, door de onderwijzer in te vullen. De resultaten van de eerste jaren schijnen vrij bevredigend te zijn, vooral wat betreft het gering aantal leerlingen dat achteraf ondeugdelik bleek. Van de latere jaren zijn mij geen gegevens bekend; het schijnt dat de belangstelling ervoor verflauwd is.

Tests als aanvulling van toelatings-examens voor middelbare scholen zijn in Amerika reeds algemeen ingeburgerd. Voor ons land schijnt het noodzakelik, deze mogelikheid ook eens te overwegen, gezien de hoogst onbevredigende resultaten, die, volgens het algemene oordeel van leraren en inspekteurs, het overlaten van de beslissing van toelating aan de schoolhoofden en onderwijzers heeft gehad. Gemiddeld blijft ieder jaar op elke Nederlandse H. B. S. ruim 20 pCt. der leerlingen zitten; in de eerste klasse is het percentage soms 30 à 40. En het peil zakt nog voortdurend. De oorzaak ligt m. i. daarin, dat de onderwijzers in het algemeen, omdat zij het middelbaar onderwijs niet kennen, geen maatstaf hebben om te beoordelen of een leerling het middelbaar onderwijs kan volgen. Terecht merkt Dr. Prak op, dat de scholen die reeds jaren lang hun leerlingen voor toelatingsexamens voorbereiden, langzamerhand wel weten wie op de H. B. S. meekomen, doch dat de volksscholen, die eerst sinds kort tot doorgangshuis naar de H. B. S. zijn bevorderd, niet over vergelijkingsmateriaal beschikken, en dus de geschiktheid van een leerling onmogelik kunnen beoordelen.

De slechte resultaten, die het M. O. bereikt, worden vaak geweten aan het M. O., vooral door hen die het niet uit eigen ervaring kennen. Het is waar. Zonder twijfel mankeert er veel aan de aansluiting tussen L. O. en M. O., met name is de overgang te groot: de beide eerste klassen (en vooral de eerste) moesten meer het midden houden tussen onderwijs van vrijwel alle vakken in één hand en onderwijs met voor vrijwel ieder vak een ander docent. Maar de hoofdzaak schuilt niet in deze leemten. De hoofdzaak is, dat men in vele kringen, met name van onderwijzers, waant dat een jongen die behoorlik het lager onderwijs kan volgen, ook geschikt is voor het middelbaar, terwijl het er in werkelikheid slechts zeer weinigen zijn. Een grote schifting moet na de lagere school plaats vinden en slechts een zeer kleine minderheid mag, om haar bizondere geschiktheid, op de H. B. S. worden toegelaten. Dezelfde operatie moet na de H. B. S. plaats vinden, en het merkwaardige is, dat zij die èn de H. B. S. èn het hoger onderwijs bij ervaring kennen, vrijwel algemeen hiervan overtuigd zijn. Wij spraken hierover boven reeds.

Wat moet nu gedaan worden om de schifting voor de H. B. S. weer strenger te maken?

Met wederinvoering der toelatingsexamens zou reeds veel gewonnen zijn; met aanvulling door intelligentietests nog meer; immers deze tests hebben, gelijk experimenteel gebleken is, een nog iets groter prognose-waarde voor de latere schoolresultaten dan de uitslagen van toelatingsexamens; en de kombinatie van beide is natuurlik nog betrouwbaarder. De testmethode is in dit geval evenals in alle andere een onvolmaakte methode, maar de beste die wij kennen.

Maar het zal nog wel een hele tijd duren, alvorens op dit gebied — evenals op ieder ander waar geschiktheid moet worden beoordeeld — erkend zal worden, dat het eigen oordeel, gegrond op „kijk op mensen", ervaring en andere beminde eigenschappen, achter staat en achter moet staan bij een goedgekozen testonderzoek. Vooral de leerkrachten bij het lager en middelbaar onderwijs zullen een moeilike strijd hebben; want het is alsof zij iets moois van hun beroep, het oordeel over het levend materiaal, dat als een intiem weefsel het persoonlik kontakt doorschoten heeft, moeten afstaan aan de dorre greep van het wetenschappelik onderzoek. En toch zullen zij in het algemeen welzijn moeten wijken, omdat de meest juiste keuze zeer veel leed voorkomt en zoveel bevrediging en dus levensvreugde kan brengen.

BESCHOUWINGEN OVER DE WAARDELEER

DOOR

S. DE WOLFF.

III.

ROBINSON CRUSOE.

„Daar de staathuishoudkunde van Robinsonades houdt, verschijne eerst Robinson op zijn eiland. Bescheiden in zijn levenseischen als hij van huis uit is, heeft hij toch verschillende behoeften te bevredigen en moet daarom nuttigen arbeid van allerlei soort verrichten, werktuigen maken, meubels fabriceeren, lama's temmen, visschen, jagen enz..... Ondanks de verscheidenheid van zijne productieve functie's, weet hij, dat ze slechts verschillende daadsuitingen van denzelfden Robinson, dus slechts verschillende vormen van menschelijken arbeid zijn. De nood zelve dwingt hem zijn tijd nauwkeurig tusschen de verschillende functies te verdeelen. *Of de eene functie meer, de andere minder plaats in zijn totaalbezigheid inneemt, hangt af van de grootere of kleinere moeilijkheid, die ter bereiking van het door hem nagestreefde nuts-effect te overwinnen is.* De ervaring leert hem dat en onze Robinson, die klok, grootboek, inkt en pen uit de schipbreuk gered heeft, begint als een echte Engelschman spoedig eene boekhouding over zich zelf bij te houden. Zijn inventaris-boek bevat een lijst van gebruiksvoorwerpen, die hij bezit, een lijst van de verschillende werkzaamheden, die voor hun productie noodig zijn en ten slotte nog een lijst der arbeidstijden, die bepaalde hoeveelheden van deze verschillende producten hem in doorsnee kosten. Alle relaties tusschen Robinson en de dingen, die zijn zelf geschapen rijkdom vormen, zijn hier zoo eenvoudig en doorzichtig... en toch bevatten zij alle karakteristieke bepalingen van de waarde."

Aldus schrijft Marx in het eerste hoofdstuk van het eerste deel van „Das Kapital" en nog steeds verdienen deze woorden aan het begin van iedere waarde-studie te staan. Alleen geef ik Robinson op zijn eiland nog wat meerdere kennis, dan waarmee Marx Defoe's held begiftigde.

Onze Robinson kent ietwat algebra en behalve een goed boekhouder is hij tevens een buitengewoon knappe beoefenaar der experimenteele psychologie. Alle mogelijke lust-functies — dat zijn de formules, die uitdrukken hoeveel lust iedere willekeurige hoeveelheid van een bepaald artikel hem verschaft — zijn hem, in tegenstelling met ons, die nog

niet zoo knap zijn, volkomen bekend. En ook de onlust-functies van de verschillende soorten arbeid kent hij volledig.

Hoe zal Robinson nu ,,zijn tijd tusschen de verschillende functies verdeelen" en hoe groot zal zijn totaal-arbeidstijd zijn?

,,Of de eene functie meer, de andere minder plaats in zijn totaal-bezigheid inneemt, hangt af van de grootere of kleinere moeilijkheid, die ter bereiking van het door hem nagestreefde nuts-effect te overwinnen is", schreef Marx in het boven aangehaalde citaat.

Zeer juist, maar welk ,,nuts-effect" zal door Robinson worden nagestreefd? Marx geeft hem de deugd van ,,bescheidenheid". Maar hoe weinig eischen hij ook aan het leven stelt, ook hij wil toch steeds zoo handelen, dat het saldo van lust- en onlustgevoelens voortdurend een maximum wordt.

Alles wat *technisch* geweten moet worden, weet Robinson. Hij kent uit zijne boekhouding ,,de arbeidstijden, die bepaalde hoeveelheden van verschillende producten hem in doorsnee kosten" bij de meest rationeele productie, *terwijl in die arbeidstijden tevens de tijd inbegrepen is, noodig voor de reproductie der versleten werktuigen en verbruikte grondstoffen.* Alles wat ook maar eenigszins hiermede in verband staat, weet hij.

Als ,,bescheiden" mensch kent hij slechts twee behoeften, namelijk visch en brood. De twee lust-functies voor visch en brood heeft hij, goed experimenteel psycholoog als hij is, zeer nauwkeurig bepaald. Hij weet verder nauwkeurig de arbeidstijden, die bepaalde hoeveelheden van deze twee producten hem in doorsnee kosten. Nu stelt hij, handig mathematicus als hij tevens is, deze lust-functies niet zoo op, dat hij voor x telkens de hoeveelheid van het product neemt, maar zoo, dat in die formules x telkens de doorsnee-arbeid voorstelt, noodig om een bepaalde hoeveelheid van dat product te verkrijgen.

Zoo krijgt Robinson twee lust-functies en wel, zeggen wij, die voor visch met de formule: $20x—x^2$ en die voor brood met de formule: $14x—{}^1/_2x^2$.

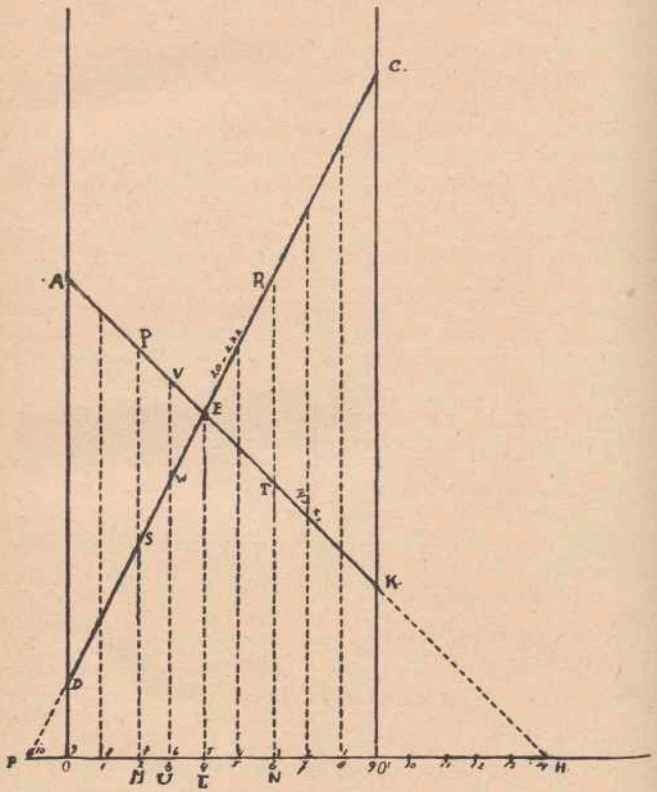
Dit wil dus zeggen, dat een uur doorsnee-arbeid per dag hem in de vischvangst een product verschaft, dat hem een lust van 19 eenheden geeft, twee uur per dag doorsnee-arbeid hem daar een product doet verkrijgen, dat hem een lust-hoeveelheid van 36 eenheden oplevert enz.

Voor brood, met de formule $14x—{}^1/_2x^2$, geeft een uur doorsnee-arbeid hem de lust-hoeveelheid $13^1/_2$, twee uur de lust-hoeveelheid 26, enz.

Nu gaat Robinson eerst van de onjuiste, maar meest gangbare beschouwing uit, dat economisch handelen, zulk handelen is, dat met

gegeven middelen het grootste resultaat bereikt wordt. En „bescheiden" als hij is, verlangt hij geen acht-urendag, maar vindt een negenurigen arbeidsdag kort genoeg. Hij gaat dus berekenen, hoe hij deze negen uur „tusschen de twee functies nauwkeurig verdeelen moet".

Hij berekent de verdeeling eerst algebraïsch, maar lost het vraagstuk daarna ter zelf-contrôle nog eens meetkundig op.

Lust-maximum voor 2 artikelen bij constanten arbeidstijd.

Hij teekent de lijn O O^1, die hij in 9 gelijke deelen verdeelt, die elk één uur doorsnee-arbeid voorstellen. Het stuk O M stelt dus twee

uur doorsnee-arbeid voor, het stuk O N b.v. 6 uur doorsnee-arbeid, enz.

Nu brengt hij de lust, die het product van 1, 2, 3 enz. uren doorsnee-arbeid per dag, noodig om brood te produceeren, hem verschaft, in teekening. Het rechthoeking trapezium A O O^1 K stelt in zijn oppervlak nu de lusthoeveelheid voor van het product van 9 zulke uren doorsnee-arbeid, het oppervlak A O N T de lusthoeveelheid van het product van zes zulke uren, het oppervlak A O M P de lusthoeveelheid van het product van twee zulke uren enz.

Op de lijn O^1O meten wij nu in omgekeerde richting de uren van doorsnee-arbeid in de visscherij uit. Zoo stelt O^1N: 3 zulke uren voor, het stuk O^1M zeven zulke uren enz.

Het rechthoekig trapezium C O^1O D stelt nu de lust-hoeveelheid voor, die het product van 9 uur doorsnee-arbeid in de visscherij onzen Robinson geeft, het oppervlak C O^1M S de lusthoeveelheid van een product van 7 uur doorsnee-arbeid enz.

Als hij nu b.v. 6 uur arbeidt aan de productie van brood en, daar hij te zamen steeds 9 uur werkt, 3 uur geeft aan de vischvangst, dan is de door hem verkregen lust-hoeveelheid het oppervlak A O N T+ het oppervlak C O^1N R.

Geeft hij echter 3 uur aan de productie van brood en 6 uur aan de vischvangst, dan is de aldus verkregen lusthoeveelheid het oppervlak A O U V+ het oppervlak C O^1U W.

Steeds ziet hij — hetgeen hij ook algebraïsch had berekend — dat *de som dier oppervlakken het grootst* is, als hij 4 uur aan de productie van brood en 5 uur aan de vischvangst geeft.

Want dan is het totaal oppervlak, het oppervlak van de figuur A O O^1C E A (de som van oppervlak A O L E en C O^1L E), dat b.v. de driehoek T R E grooter is dan het totaal oppervlak van A O N T+ C O^1N R, de lust-hoeveelheden bij 6 uur brood-productie en 3 uur vischvangst, of de driehoek W V E grooter dan het totaal-oppervlak van A O U V+C O^1U W, de lust-hoeveelheden bij 3 uur brood-productie en 6 uur vischvangst.

En hoe meer hij van deze meest voordeelige verdeeling afwijkt, hoe grooter zijn lust-verlies wordt. Want werkt hij enkel aan de brood-productie negen uur lang, dan is de lust de driehoek C K E kleiner, of bij enkele vischvangst de driehoek D A E, reeds veel grootere lust-verliezen dus dan het driehoekje T R E of W V E.

Wat heeft nu die verdeeling van den totaal-arbeidstijd van 9 uur in 4 uur broodproductie en 5 uur vischvangst verder nog voor merkwaardigs?

Zooals door mij in het vorige hoofdstuk uiteengezet is, stellen de verticale lijnen de „lust-intensiteiten" voor. En nu zien wij onmiddel-

lijk het merkwaardige in de verdeeling van 5 uur vischvangst en 4 uur broodproductie. Bij deze arbeidstijd-verdeeling is de productie zoo geregeld, dat voor onzen Robinson *de „lustintensiteiten" voor beide artikelen gelijk* zijn. De lust-intensiteit is in dit geval voor beide artikelen gelijk L E of in getallen 10.

De in de economische literatuur der „Grenznützler" „bewanderte" lezer zal mij thans goedkeurend toeknikken en zoo hij even bedreven in de Duitsche belletrie mocht zijn, voor zich heen fluisteren als een verzachtend oordeel over den dwalenden Marxist:

„Ein guter Mensch in seinem dunk'len Drange
Ist sich des rechten Weges wohl bewusst."

In ieder geval zal hij denken, het zij nu meer prozaïsch uitgedrukt, dat een kat toch altijd op zijn pooten terecht komt! Wij zijn thans immers bij de beroemde wet van Von Wieser beland, die zegt: dat de productie zóó geregeld wordt, dat voor elk der geproduceerde artikelen het grensnut even groot wordt.

Of schrijver dezes, mir nichts, dir nichts, daarbij aanlandt, dient nog even te worden afgewacht. Maar zeer zeker is het onjuist, dat het „grensnut" — en dan het grensnut opgevat, zooals de litteraire Grenznützler dat doen — hier bij beide producten voor Robinson Crusoe even groot is.

Uit het vorige hoofdstuk herinnert de lezer zich, dat bij een genotsformule $20x—x^2$ de intensiteitsformule $20—2x$ behoort, en bij de genotsformule $14x—{}^1/_2x^2$ de intensiteitsformule $14—x$, zoodat bij een product van 5 uur doorsnee-arbeid in de visscherij de lust-intensiteit 20—10 wordt, dus gelijk aan 10 en de lust-intensiteit bij een product van 4 uur doorsnee-arbeid in de broodproductie 14—4, dus ook gelijk 10.

Hoe groot is echter het „grensnut" — de lust (of het nut) — van de vierde éénheid in de broodproductie en van de vijfde éénheid in de visscherij? Stellen wij daarvoor het volgende schema op voor de broodproductie en voor de visscherij, dan vinden wij voor:

De Broodproductie.

Uren doorsnee-arbeid	Totaal lust van het product	Grensnut	Intensiteit
0	—	—	14
1	13½	13½	13
2	26	12½	12
3	37½	11½	11
4	48	10½	10
5	57½	9½	9
6	66	8½	8
7	73½	7½	7
8	80	6½	6
9	85½	5½	5
10	90	4½	4
11	93½	3½	3
12	96	2½	2
13	97½	1½	1
14	98	½	0

en voor de

Visscherij.

Uren doorsnee-arbeid	Totaal lust van het product	Grensnut	Intensiteit
0	—	—	20
1	19	19	18
2	36	17	16
3	51	15	14
4	64	13	12
5	75	11	10
6	84	9	8
7	91	7	6
8	96	5	4
9	99	3	2
10	100	1	0

Men ziet wederom, dat voor het product van 4 uur doorsnee-arbeid in de brood-productie en voor dat van 5 uur doorsnee-arbeid in de visscherij de lust-intensiteiten gelijk zijn, *maar het grensnut niet.* Het grensnut is bij de visscherij voor een product van 5 uur 11, bij de broodproductie voor een product van 4 uur 10½, *dus niet gelijk.*

Uit de opgestelde schema's volgt tevens ook, dat bij 5 uur arbeid in de visscherij en 4 uur in de broodproductie de totale lust-hoeveelheid de grootst mogelijke is, die bij een totaal-productie van 9 uur te krijgen is. De totaal-lusthoeveelheid is dan 75+48=123. Welke andere combinatie men ook neemt bij een totaalproductie van 9 uur, steeds zal

men zien, dat de lustsom kleiner wordt dan 123, en wel kleiner, naarmate men meer van de beste verdeeling afwijkt.

Ten slotte dient hier nog op een andere merkwaardigheid te worden gewezen.

Onze Robinson zal, zooals wij berekend hebben, per dag 5 uur aan de visscherij wijden en 4 uur aan de broodproductie.

Als hij begint met den arbeid in de visscherij, dan is na drie uur arbeid de lust-intensiteit van het product daar verkregen, gelijk aan de lust-intensiteit voor brood, als hij daarvan nog niets bezit en wel beide gelijk 14. En nu blijft die lust-intensiteit van het verkregen product, zoowel voor brood, als voor visch voortdurend dezelfde, als hij den verderen arbeid in de verhouding 2 : 1, d. w. z. twee arbeidseenheden aan de broodproductie tegen één arbeidséénheid aan de visscherij besteedt.

De lust-intensiteitsformules leeren dat onmiddellijk, doch ook in de hierboven gegeven schema's is dit duidelijk te zien.

Wijdt hij b.v. na de eerste drie uur van vischvangst nog 1 uur daaraan, dus in totaal 4 uur, dan is de lust-intensiteit bij de dan verkregen hoeveelheid visch 12, terwijl de lust-intensiteit bij het product van twee uur doorsnee-arbeid in de broodproductie eveneens 12 is. Had hij geen negen uur, maar slechts 6 uur willen werken, dan was deze 6 uur aldus verdeeld geworden: 4 uur in de vischvangst en 2 uur in de broodproductie.

Had hij daarentegen 12 uur als totaal-arbeidstijd genomen, — zoowel de berekening, de figuur als ook de gegeven schema's bewijzen het, — zou hij 3+3 maal 1 uur=6 uur aan de vischvangst en 3 maal 2 uur=6 uur aan de broodproductie geven.

Hoe lang zal echter Robinson Crusoe werken? In het tweede hoofdstuk gaf ik als definitie, dat er dan alleen van economisch handelen gesproken kan worden, als er zoo gehandeld wordt, dat het lustsaldo een maximum is.

Stel, dat de formule van onlust bij arbeid voor hem $^1/_2x^2$ is, dat wil zeggen, dat hij na 1 uur een onlusthoeveelheid van $^1/_2$ heeft, na twee uur in totaal 2, na drie uur $4^1/_2$, na vier uur acht, enz. enz., dan wordt het schema van totaal onlust-gevoelens en onlustintensiteiten — voor de omslachtige berekening hiervan verwijs ik naar het vorige hoofdstuk en wijs er hier alleen op, dat uit de onlustformule $^1/_2x^2$ een onlust-intensiteitsformule: $y=x$ volgt —:

Arbeidstijd	Totaal onlust	Onlustintensiteit
1 uur	½	1
2 «	2	2
3 «	4½	3
4 «	8	4
5 «	12½	5
6 «	18	6
7 «	24½	7
8 «	32	8
9 «	40½	9
10 «	50	10

Hoe weet Robinson Crusoe nu of hij „economsich" handelt?

Een zeer eenvoudige algebraïsche opstelling leert hem dit, die wij echter onzen lezers als reeds „te moeilijk" zullen besparen. Wij zullen voor de oplossing van dit vraagstuk een anderen weg inslaan.

Zooeven hebben wij er op gewezen, dat als Robinson bij een *gegeven arbeidstijd* de grootste lust bereiken wil, dus met andere woorden als hij *„rationeel"* wil optreden, hij aldus moet handelen: Na eerst drie uur in de visscherij te hebben gewerkt, moet hij den overigen arbeid zoo verdeelen, dat steeds twee arbeidseenheden aan de broodproductie worden besteed, tegen verder 1 aan de visscherij.

Nu is het economisch handelen *de hoogste vorm, de meest rationeele van „rationeel" handelen.* En wat dus voor het „rationeel" handelen geldt, geldt zeer zeker voor het „economisch" handelen.

Brengen wij nu den bijzonderen regel, dien wij voor het rationeel handelen in dit geval hebben gevonden, in figuur.

Eerst brengen wij in de figuur de lusthoeveelheid door de 3 uur arbeid in de visscherij voortgebracht. Dat is het oppervlak van het trapezium A O C B. Dan brengen wij in de teekening de lusthoeveelheid in den verderen tijd geproduceerd, en wel zoo, dat $^2/_3$ van dien verderen tijd aan de broodproductie en $^1/_3$ aan de visscherij wordt besteed. Zoo stelt b.v. het oppervlak van het trapezium B C F G de lust-hoeveelheid voor in de zes volgende uren voortgebracht.

Het oppervlak van de driehoek M O C stelt de onlusthoeveelheid voor, die drie uur arbeid onzen Crusoe bezorgde, de driehoek H O F de onlusthoeveelheid, die 9 uur arbeid hem bijbracht. De onlusthoeveelheid door den arbeid veroorzaakt, moet van de door het arbeidsproduct veroorzaakte lusthoeveelheid worden afgetrokken om het lust-saldo te verkrijgen.

Zoo is dus hier na drie uur arbeid het oppervlak A B M O, de saldolusthoeveelheid, die bij drie uur rationeelen arbeid overblijft, het opper-

vlak G B A O H de saldo-lusthoeveelheid, die bij 9 uur en wel bij 9 uur „rationeelen" arbeid overblijft. Wanneer zal dit saldo nu een maximum, dus zoo groot mogelijk zijn?

In de figuur ziet men dit zeer duidelijk en wel als er een tijd = O D in het totaal zal worden geproduceerd, want dan is de saldo-lusthoeveelheid: A B E O, dat is A B E D O — E D O, de grootst mogelijke, die te bereiken is.

Had Robinson Crusoe slechts 9 uur geproduceerd, dan was de saldo-lusthoeveelheid G B A O H, dus het driehoekje E G H kleiner.

Had hij 10 uur geproduceerd, dan was de lust van het voortgebrachte product het oppervlak A B L J O, de arbeidsonlust de driehoek K O J, het lustsaldo dus wederom A B E O *verminderd met het driehoekje K E L* of dus wederom kleiner dan het lustsaldo bij den productietijd O D.

En hoe meer wij ons aan weerszijden van E D van het punt D verwijderen, hoe grooter dus de afwijking, hoe kleiner het lustsaldo wordt.

Meten wij nu hoe groot O D is, dan blijkt deze lijn $9^3/_5$ groot te zijn en de arbeidstijd die „economisch" is, voor Robinson dus ook $9^3/_5$ uur te bedragen.

Onze Robinson had eerst drie uur aan de visscherij gewerkt, en dan den overigen arbeidstijd van $6^3/_5$ uur zoo verdeeld, dat hij $^2/_3$ van dien tijd aan de brood-productie en $^1/_3$ aan de vischvangst besteedde. Dus hier bij den „economischen" arbeidstijd, eerst drie uur aan de vischvangst en dan nog: $4^2/_5$ uur aan de broodproductie en nog $2^1/_5$ uur aan de vischvangst.

Zijn geheele arbeidstijd was dus aldus verdeeld: $5^1/_5$ aan de vischvangst en $4^2/_5$ uur aan de broodproductie.

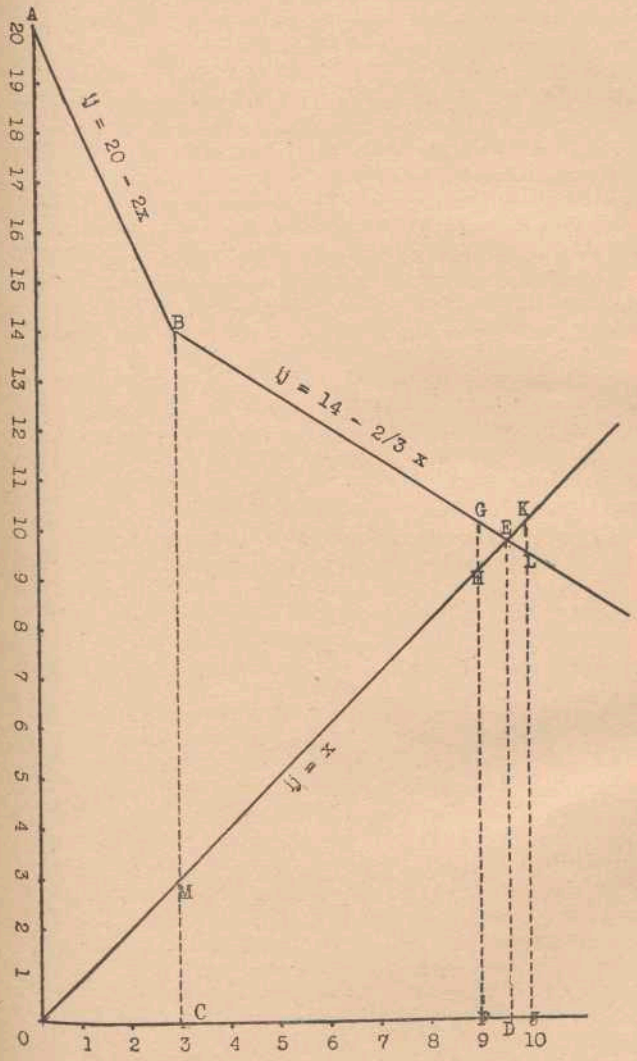
In de figuur is onmiddellijk te zien, dat thans bij deze „economische" productie *de lustintensiteit van het brood, de lustintensiteit van de visch en de onlust-intensiteit van den arbeid alle drie even groot zijn.*

De lijn B E is hier de lijn der lust-intensiteit voor brood zoowel als voor visch, die beide op deze lijn onderling voortdurend gelijk blijven.

Is er nog slechts drie uur visch gevangen en dus nog geen tijd aan de broodproductie besteed, dan is voor visch en brood de lust-intensiteit gelijk C B, of in getallen gelijk 14.

Bij 9 uur „rationeele" productie is die intensiteit voor beide F G of, zooals wij reeds vroeger uiteen zetten 10. Bij den productietijd van $9^3/_5$ uur is die intensiteit voor beide gelijk en wel D E of $9^3/_5$.

Ook de formules voor de lust-intensiteiten van beide artikelen geven hetzelfde antwoord.

A
B
C
D
E
F
G
H
K
L
M
y = 20 - 2x
y = 14 - 2/3 x
y = x
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20

Er is $5^1/_5$ uur in totaal in de visscherij gearbeid. De lust-intensiteitsformule voor visch is voor Robinson Crusoe:

$$20 - 2x \text{ of hier } 20 - 2 \text{ maal } 5^1/_5 = 20 - 10^2/_5 = 9^3/_5.$$

In de broodproductie werkte Robinson $4^2/_5$ uur. De formule der lustintensiteit voor brood is voor hem: 14—x, dus die intensiteit wordt thans $14 - 4^2/_5 = 9^3/_5$.

De lijn der arbeids-onlustintensiteiten is hier de lijn K O en is dus bij een arbeidstijd, groot O D, de arbeidsonlustintensiteit gelijk aan D E, dus gelijk $9^3/_5$.

Ook dit volgt wederom onmiddellijk uit de formule voor de arbeidsonlustintensiteit, die „afgeleid" is uit de formule voor den totalen arbeidsonlust. Deze onlust-formule is hier als $^1/_2x^2$ aangenomen, dus wordt de arbeidsonlustintensiteit steeds door de afgeleide van $^1/_2x^2$, dat is door x voorgesteld.

Nu de arbeidstijd x gelijk $9^3/_5$ is, is dus de arbeidsonlustintensiteit ook gelijk aan $9^3/_5$.

Thans zal de lezer wellicht nog het rekenkundig bewijs verlangen, dat werkelijk de arbeidstijd van $9^3/_5$ uur het maximum aan lustsaldo oplevert.

Welnu, men vergelijke daartoe het lustsaldo van een arbeidstijd van 9 uur, $9^3/_5$ uur en 10 uur en wel onder aanname, dat in alle drie gevallen de arbeid „rationeel" verdeeld is, dus, indien voor alle drie gevallen de gunstigste voorwaarden worden aangenomen.

Bij den arbeidstijd van 9 uur, — 4 uur brood-productie en 5 uur arbeid in de visscherij — is de lustsom: 75 voor visch + 48 voor brood is te samen 123.

De arbeidsonlust is hier 40.5, dus het lustsaldo is hier $82^1/_2$.

Bij den arbeidstijd van $9^3/_5$ uur, $5^1/_5$ uur in de visscherij en $4^2/_5$ uur in de brood-productie, is de som der lusthoeveelheden (voor visch: 76,96 en voor brood: 51,92) 128,88. De onlustintensiteit van den arbeid is hier 46.08. Het saldo is dus 128.88—46,08=82,80 of $82^4/_5$.

Voor 10 uur productie: $5^1/_3$ uur in de visscherij en $4^2/_3$ uur in de broodproductie; wordt de lustsom $132^2/_3$ en de arbeidsonlust 50, dus het saldo $82^2/_3$.

Men heeft dus:

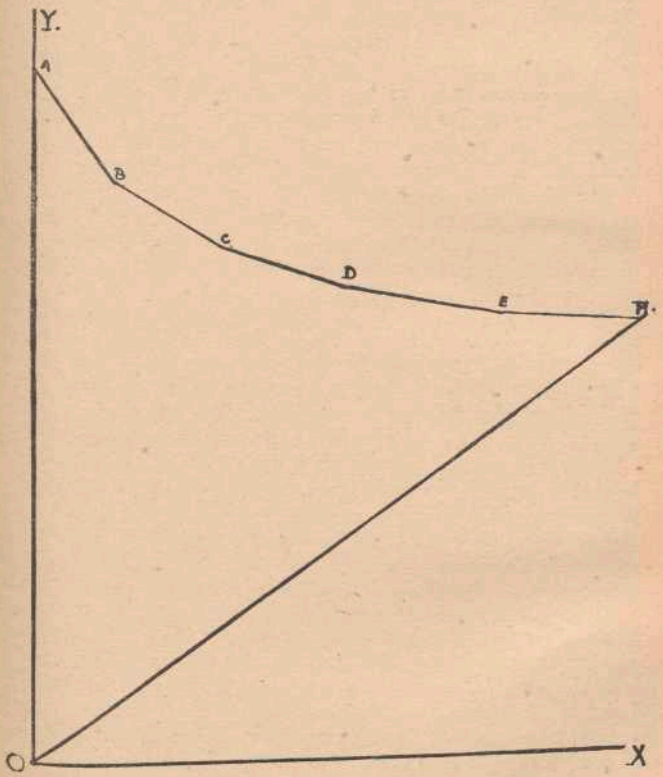
bij 9 uur rationeele productie is het lustsaldo: $82^1/_2$
„ $9^3/_5$ „ „ „ „ „ „ $82^4/_5$
„ 10 „ „ „ „ „ „ $82^2/_3$

Men ziet, dat tot bij een productie van $9^3/_5$ uur het lustsaldo stijgt en van daar weer afneemt. De rationeele productie met een arbeidstijd van $9^3/_5$ uur is dus voor Robinson Crusoe de „economische" productie.

Op wiskundige wijze is dit bewijs veel korter en natuurlijk veel scherper te leveren.

***

Recapituleerend kunnen wij dus constateeren, dat bij de „economische" productie, de productie, die een maximum aan lustsaldo wil opleveren, de productietijd zoo over de diverse productietakken ver-

deeld is, *dat de lustintensiteiten voor elk artikel onderling gelijk zijn en tevens gelijk aan de onlustintensiteit bij den totalen arbeidstijd.*

Dat wij hier slechts met twee artikelen hebben gewerkt, gebeurde alleen om de berekeningen niet al te omslachtig te maken. Al ging

onze Robinson werken in tien, twintig, dertig of in zooveel verschillende bedrijfstakken, als ge maar wilt, *steeds zou men de grootte zijner „economische" productie, dus den totaal-arbeidstijd daarbij kunnen vinden, mits zijn diverse lustformules en zijn arbeids-onlustformules maar bekend waren.* En dan zou tevens terzelfder tijd berekend kunnen worden, hoe deze totaal-arbeidstijd over de diverse arbeidstakken bij de „economische" productie verdeeld is.

Zouden wij zoo'n gecompliceerd geval in teekening brengen, dan zou het eenige verschil dit zijn, dat dan de op blz. 575 gegeven gebroken lijn A B E „rationeele productie" niet slechts één ombuiging naar rechts zou vertoonen, maar heel wat ombuigingen, zoodat hij langzamerhand op een gebogen lijn zou gaan gelijken, waarbij het stuk B C de lijn zou zijn met onderlinge lustintensiteit voor de artikelen I en II, C D de lijn met onderlinge gelijke lustintensiteit voor artikel I, II en III, D E het stuk met onderlinge gelijke lustintensiteit voor de artikelen I, II, III en IV enz., enz.

Waar de lijn O H, de lijn der arbeids-onlust-intensiteit de gebogen lijn zou snijden, daar zou voor alle artikelen de lust-intensiteit gelijk zijn en tevens gelijk aan de intensiteit der arbeidsonlust.

***

De resultaten, waartoe ik thans gekomen ben: de uiteenzetting der eenvoudige wetmatigheid, die er bij het „economisch" produceeren van zoo'n volkomen op zichzelf staand individu zou bestaan, dit alles is reeds eerder door den bekenden Herman Heinrich Gossen gegeven en wel in de eerste 80 bladzijden van zijn in het jaar 1853 gepubliceerd, maar toen geheel onbekend gebleven boek: „Entwickelung der Gesetze des menschlichen Verkehrs".

Alleen de vorm, waarin Gossen zijn betoog en zijn formuleering giet, is niet al te gelukkig.

Omslachtige berekeningen en niet al te scherpe formuleeringen maken het lezen van zijn werk niet zeer gemakkelijk. Wat is b.v. de „waarde" — waarde is bij Gossen een ander woord voor de lusthoeveelheid, die een zekere hoeveelheid van een bepaald artikel een individu verschaft — van „de laatste atoom" van een bepaald artikel? De waarde van zulk een oneindig kleine hoeveelheid nadert steeds tot 0, evenals de onlust, — „Beschwerde" noemt Gossen haar —, die de productie van zulk een oneindig kleine hoeveelheid dat individu veroorzaakt. Deze begrippen krijgen alleen beteekenis, als men „Wert" en „Beschwerde" door de lust- en onlustintensiteit vervangt.

Maar dit daargelaten. Want vervangt men de *„waarde der laatste atoom"* door het woord *lustintensiteit* en de *„grootte der onlust noodig om dit atoom in het laatste oogenblik van krachtsontwikkeling te*

scheppen" door de woorden *onlustintensiteit van den arbeid*, dan vindt men in de volgende woorden van Gossen (Uitgave 1889, bl. 45): „*Om een maximum van levensgenot te verkrijgen, moet de mensch zijnen tijd en krachten op de bereiding van de verschillende soorten van genot zoo verdeelen, dat bij ieder genot de lustintensiteit gelijk is aan de onlustintensiteit van den arbeid*", de door mij hierboven gegeven wetten der „economische productie" voor het volkomen op zichzelf staand individu weer.

Gossen, die ten onrechte door de Grenznützler voor hun standje wordt opgeëischt, was de eerste en tot nu toe helaas de eenige, die inzag, dat voor het theoretisch zoo eenvoudige geval van het „geïsoleerde individu" de grootte en de indeeling der productie volkomen bepaald is door enkel *psychische* factoren en daaruit volkomen berekenbaar is. Hij was tevens de eerste der subjectivisten — op Liefmann na tot nu nog de eenige — die inzag, dat men in de economische wetenschap, als men de economie „psychologisch begründen" wil, niet mag uitgaan van een gegeven hoeveelheid goederen, maar dat juist de grootte dier „economische goederen" eerst nog eene „psychologische Begründung" noodig heeft.

Het hierboven gegevene citaat uit zijn boek bevat de „wet van Von Wieser' in zich. Echter geeft Gossen's formuleering, door er bij te voegen, dat al deze — om het ook nu weer juister uitgedrukt te zeggen — „lustintensiteiten" niet alleen onderling gelijk, maar ook nog aan de „onlustintensiteit van den arbeid" gelijk moeten zijn, eerst de „wet der economische productie". Von Wieser's formlueering is niet de wet der „economische" maar der „rationeele" productie.

Liefmann wijst er op blz. 384 van het eerste deel van zijn Grundsätze op, hoe slecht Gossen gekend wordt en geeft daarvan merkwaardige staaltjes. Maar het merkwaardigste is toch wel, dat Liefmann zelf Gossen niet kent en het in diens werk nog niet verder dan tot blz. 12 gebracht heeft, waar de zoo vaak geciteerde tweede wet van Gossen geformuleerd staat, *die precies hetzelfde zegt*, als de wet, die later Von Wieser's naam zou dragen. Maar dat Gossen, behalve de wet der „rationeele" productie op blz. 12 ook nog die der „economische" voor het volkomen op zichzelf staande individu op blz. 45 heeft gegeven, dat is zelfs een Liefmann verborgen gebleven. Tot zijn verontschuldiging zij hier aangevoerd, dat Gossen op blz. 13 met zijn mathematische beschouwingen begint. Voor een goed „litterair" econoom „hört da ja alles auf". Ultima Thule! Wiskunde in de economie, onzin! Daaruit iets goeds te verwachten? Hoe kan er iets goeds uit Nazareth voortkomen?

***

Liefmann heeft in zijn bekend werk „Grundsätze der Volkswirtschaftslehre" een nieuw begrip in de economische wetenschap ingevoerd, welk begrip hij den naam van „*Grenzertrag*" gegeven heeft. Dit begrip komt hierop neer, dat het, misschien het verschil, misschien de verhouding voorstelt tusschen de „lust" van het in de laatste tijdseenheid geproduceerde artikel en de „onlust" die het produceeren van dat artikel het individu veroorzaakt heeft, dus anders uitgedrukt: het verschil, of de verhouding van „grensnut" en „grensleed".

Aan dit begrip kleven dus zoowel de fouten van het „grensnut" als die van het „grensleed".

Vervangt men nu „grensnut" en „grensleed" door „lustintensiteit" en „arbeidsonlustintensiteit", dan verkrijgt men bij de invoering van het Grenzertragsbegrip niets anders dan de reeds bekende wetmatigheden, alleen iets anders geformuleerd.

Nemen wij eerst de wet der „rationeele productie", de tweede wet van Gossen of de wet van Von Wieser, maar in meer juiste formuleering. Zij zegt, dat bij een gegeven arbeidstijd, de productie zoo verdeeld zal worden, dat de lustintensiteit voor alle geproduceerde artikelen dezelfde is.

Nemen wij wederom het voorbeeld van Robinson Crusoe, waarin hij „rationeel" arbeidt en wel voor de twee artikelen: visch en brood, in de visscherij en in de broodproductie. De „rationeele" productie komt tot stand bij eene productie van 3 uur in de visscherij en 6 uur in de broodproductie, 4 uur in de visscherij en 2 uur in de broodproductie enz. enz.

Nu kunnen wij het volgende schema opstellen:

«Rationeele» totaal arbeidstijd	Visscherij	Broodproductie	Gelijke lustintensiteit van visch en brood	Onlustintensiteit van den arbeid
3 uur	3 uur	0 uur	14	3
6 uur	4 uur	2 uur	12	6
9 uur	5 uur	4 uur	10	8

Is het nu niet van zelf sprekend, dat, daar bij de „rationeele" productie de „lustintensiteiten" gelijk zijn voor elk artikel, ook de lustintensiteit, verminderd met de onlustintensiteit, die bij den totalen arbeidstijd behoort, gelijk moet zijn, dus ook Liefmann's „Grenzertrag"?

Nemen wij het voorbeeld van de rationeele productie van 6 uur. Hier wordt 4 uur in de visscherij gewerkt en 2 uur aan de broodproductie besteed. Bij visch en brood is de lustintensiteit hier voor Robinson 12, de onlustintensiteit van den totaal-arbeid is hier 6, en de „Grenzerträge" bij visch en brood allebeide 6, zooals zij bij een

productie van 3 uur in totaal bij allebei artikelen 14—3=11 en bij een totaal productie van 9 uur 10—8=2 zouden hebben bedragen.

Nu kan men natuurlijk de wet der ,,rationeele" productie ook anders formuleeren, nadat men het minder juiste woord ,,Grenzertrag" b.v. door het betere: ,,intensiteits-saldo" vervangen heeft en wel zoo: Er wordt *,,rationeel geproduceerd, als voor elk artikel* het verschil van lustintensiteit en intensiteit van arbeidsonlust, of in één woord *het intensiteitssaldo gelijk is.*

Doch bij de tot dusver gegeven beschouwingen is dit niet anders dan een andere formuleering, die niets nieuws zegt.

Grappig is het, dat Liefmann nu eens het ,,Grenzertrag" als het *verschil* van ,,Grensnut" en ,,Grensleed" en dan weer als hun *,,verhouding"* definieert. Zoo schrijft hij aan het begin van hoofdstuk IV 2e gedeelte (Band I, blz. 420):

,,.....Thans rest ons nog een vraag te behandelen, die reeds menigen lezer op de lippen gezweefd zal hebben en die mij, ik wil het eerlijk bekennen, meer hoofdbrekens gekost heeft, dan noodig was. Een wiskundige had die vraag misschien direct kunnen beantwoorden. Wat is ,,Ertrag"? Nu eens hebben wij dit begrip als *verschil,* als saldo van nut en kosten gedefinieerd. Bij het behandelen van de ,,Grenzerträge" hebben wij gezien, dat het eene *verhouding van nut en kosten* is. Wat is nu waar? Het antwoord moet luiden: *,,beide.....*"

Hoe nu in 's hemelsnaam, om uit boven gegeven schema het voorbeeld van 9 uur ,,rationeele" arbeid te geven, 10—8 hetzelfde kan zijn als $^{10}/_{8}$, kan alleen een ,,niet-wiskundige" begrijpen.

Nu doet het voor Liefmann's beschouwingen er weinig toe — dat kan onmiddellijk worden toegegeven — of men ,,Ertrag" als verschil of als verhouding definieert, want bij beide opvattingen krijgt men gelijke ,,Grenzerträge" voor elk der artikelen. Want in bovengenoemd voorbeeld is het ,,Grenzertrag" als verhouding opgevat voor visch zoowel als voor brood $^{10}/_{8}$, dus onderling gelijk, en als verschil opgevat voor beide artikelen 10—8, dus ook weer onderling gelijk.

Maar wij zullen aanstonds zien, dat als men het probleem algemeener stelt, het er wel degelijk op aankomt of men het ,,Grenzertrag" als verschil of als verhouding opvat.

In laatste instantie beslist Liefmann dan toch nog voor de ,,verhouding" als definitie van ,,Ertrag". Hij schrijft op blz. 426:

,,Het ,,Ertrag", de *verhouding* van beide, bepaalt het economisch handelen, van het afzonderlijke individu, zoowel als de organisatie van het ruilverkeer."

Onmiddellijk zullen wij hieronder aantoonen, dat hij, heen en weer zwalkend tuschen ,,verschil" en ,,verhouding" juist de verkeerde keuze deed.

Thans kunnen wij reeds constateeren, dat de „gelijkheid der Grenzerträge" — of zooals wij in het vervolg juister zullen zeggen, de gelijkheid der intensiteitssaldi niet het criterium voor de „economische" productie is, maar voor de „rationeele".

Bij de „economische" productie, de hoogste vorm van rationeele productie, in ons voorbeeld bij een totaalarbeidstijd van $9^3/_5$ uur, $5^1/_5$ uur in de visscherij en $4^2/_5$ uur in de broodproductie, was voor brood zoowel als visch de lustintensiteit $9^3/_5$ en de onlustintensiteit van den arbeid eveneens $9^3/_5$.

Zeer zeker is hier ook voor beide het intensiteitssaldo gelijk, maar tevens voor beide gelijk nul.

De productie is economisch, als voor elk artikel het intensiteitssaldo nul is.

Zoo luidt de wet der economische productie, anders geformuleerd.

***

Tot dusver zijn met de invoering van het „intensiteitssaldo" de gevonden wetmatigheden slechts ietwat anders geformuleerd.

En toch — en dit bewijst, dat Liefmann bij het invoeren der „Ertragsgedanke" door eene goede intuïtie geleid werd — kan het intensiteitssaldo ons een nog meer algemeene formuleering der economische wetmatigheid geven, dan wij tot nu toe vonden.

Want tot dusver is, zonder dat de lezer het wellicht bemerkt heeft, eene onderstelling gemaakt, die niet als algemeen geldend behoeft te worden aangenomen.

Maar daartoe revenons à nos moutons, of liever gezegd, keeren wij terug, niet naar Robinson met zijn lama's, maar naar onzen held in zijne kwaliteit als broodproducent en visscher.

Wat waren tot nu toe onze veronderstellingen?

Robinson had voor visch en brood verschillende lust-formules, *maar zoowel bij de broodproductie als bij de visscherij gold voor hem dezelfde onlustformule van den arbeid.*

Dit was eene veronderstelling, die het vraagstuk wel eenvoudiger stelde, maar die de aldus gevonden wetmatigheid ook tevens te weinig algemeen liet formuleeren.

Als die onlustformule voor deze twee bedrijfstakken nu eens niet gelijk is, als b.v. voor de visscherij de arbeidsonlustformule nu eens niet $^1/_2x^2$ is, maar vier maal zoo groot dus $2x^2$, — die voor de broodproductie blijft dezelfde — hoe wordt dan de productie verdeeld en wat zijn dan de wetten der „economische" productie?

Het zou te omslachtig worden en bovendien zouden wij van den gemiddelden lezer — om van den „grenslezer" maar in het geheel niet te spreken — te veel mathematische voorgeschooldheid verlangen,

indien wij eischten, dat hij het bewijs van hetgeen hier nu verder betoogd wordt, in al zijn strengheid zou moeten kunnen volgen.

Laten wij alleen het resultaat mededeelen, na eerst, wat ook onmiddellijk uit de formules voor de onlust van den arbeid te lezen is, — want de onlust-intensiteits-formules worden nu 4 x en x — een schema van de onlust-intensiteiten voor de twee soorten arbeid hier te hebben gegeven.

De onlust-intensiteiten.

Arbeidstijd	Onlustintensiteit voor visscherij	Onlustintensiteit voor broodproductie
1 uur	4	1
2 «	8	2
3 «	12	3
4 «	16	4
5 «	20	5
6 «	24	6
7 «	28	7
8 «	32	8

De „economische" productie wordt nu bereikt bij $1^1/_2$ uur in de visscherij en $5^1/_2$ uur in de broodproductie.

De lezer herinnert zich nog de lustformules voor Robinson Crusoe, die $20\,x - x^2$ voor visch en $14\,x - {}^1/_2\,x^2$ voor brood waren en de formules voor de daarbij behoorende lustintensiteiten: $20 - 2x$ en $14 - x$.

De lustintensiteit voor visch bij eene productie van $1^1/_2$ uur is dus 17 en voor brood bij eene productie van $5^1/_2$ uur: $8^1/_2$.

Wat worden nu de onlustintensiteiten van den arbeid?

Als hij $1^1/_2$ uur in de visscherij gewerkt heeft, is de onlust — de formule is $2x^2$ — 2 maal $(1^1/_2)^2 = 2$ maal $2^1/_4 = 4^1/_2$. De onlustformule voor de broodproductie is ${}^1/_2 x^2$, dus komt die $4^1/_2$ onlust-éénheden in de visscherij overeen met 3 uur arbeid in de broodproductie. Daarna werkt hij nog $5^1/_2$ uur in de broodproductie, wat in totaal-onlust overeenkomt met $8^1/_2$ uur arbeid in de broodproductie, of ook, wat totaal-onlust betreft, met $4^1/_4$ uur arbeid in de visscherij.

Nu is — dit volgt onmiddellijk uit de onlustformules voor visscherij en broodproductie, respectievelijk 4x en x — bij een arbeid van $4^1/_4$ uur in de visscherij de onlustintensiteit 17 en voor de broodproductie bij een arbeid van $8^1/_2$ uur gelijk $8^1/_2$.

Wij zien dus thans, dat de onlustintensiteit voor de visscherij — den totalen arbeid als visscherij beschouwd — overeenkomt met de lustintensiteit van de in $1^1/_2$ uur verkregen visch, terwijl de onlustintensiteit voor de broodproductie overeenkomt met de lustintensiteit van het brood geproduceerd in $5^1/_2$ uur.

Bij „economische" productie, waar, zooals in dit voorbeeld de takken van productie niet dezelfde onlustformules hebben, geldt dus niet meer de Gossensche formule van gelijke lustintensiteiten voor alle artikelen, welke lustintensiteiten dan tevens alle gelijk zijn aan de onlustintensiteit van den arbeid.

Wel geldt hier deze wet dat de *„intensiteitssaldi" voor elk artikel nul zijn*, n.l. voor de visscherij 17—17=0 en voor de broodproductie $8^1/_2-8^1/_2=0$.

In het door ons gekozen voorbeeld komt ook heel eenvoudig de wet der „rationeele" productie tot uiting. Had Robinson slechts $1^1/_2$ uur willen werken, dan was de verdeeling over de twee bedrijfstakken aldus geworden: $1^1/_2$ uur in de visscherij en nul uur in de broodproductie.

Hierboven berekenden wij reeds dat de lust-intensiteit voor visch bij $1^1/_2$ uur productie 17 is en uit de formule voor de arbeidsonlustintensiteit van de visscherij zien wij — die formule is 4x — dat die onlustintensiteit na $1^1/_2$ uur arbeid 6 is.

Wij herinneren ons eveneens, dat voor Robinson de arbeid in de visscherij gedurende $1^1/_2$ uur overeenkomst met 3 uur in de broodproductie. Het boven gegeven schema vermeldt, dat bij 3 uur arbeid in de broodproductie de onlustintensiteit ook 3 is, terwijl de vroeger reeds gegeven opstelling bij nog geen bezit aan brood voor Robinson de lustintensiteit 14 aangeeft.

Wat zien wij nu bij deze „rationeele" productie? Lustintensiteit voor visch: 17 en arbeidsonlustintensiteit 6, dus het *verschil* 11. Bij de broodproductie zijn deze cijfers 14 en 3, waarvan het *verschil* wederom 11 is.

Bij rationeele productie, terwijl de bedrijfstakken *verschillende* onlustformules hebben, geldt de tweede wet van Gossen of wat hetzelfde is als wij „grensnut" door „lustintensiteit" vervangen de wet van Von Wieser niet meer. *De lustintensiteiten zijn niet gelijk.* Wel zijn hier wederom de „intensiteitssaldi" (″14—3″ en ″17—6″) gelijk. Bij „rationeele" productie geldt dus hier de wet: *„De intensiteitssaldi voor alle artikelen zijn gelijk".*

Dat men niet de **verhouding** *van „grensnut" en „grensleed"* — grensnut en grensleed hier gelijk genomen aan lust- en onlustintensiteit — voor het *„Grenzertrag"* —, de onjuiste naam van Liefmann voor intensiteitssaldo, *moet nemen, blijkt hier duidelijk. ″14—3″ en ″17—6″ is hetzelfde, 14:3 en 17:6 bij lange na niet.*

Schrijver dezes heeft het den lezer en zichzelf met het laatste voorbeeld van productie bij bedrijfstakken met verschillende arbeids-onlustformules, wel wat al te gemakkelijk gemaakt.

Want het is geen heksentoer, indien men onzen Robinson slechts in enkele bedrijfstakken laat produceeren, en de onlustformules maar sterk uiteen laat loopen, met getallen-voorbeelden te constateeren, dat er geen sprake is van die eenvoudige wetmatigheid bij „rationeele" en „economische" productie. Neen, het is grooter heksentoer, om als er slechts in enkele bedrijfstakken geproduceerd wordt, zijn voorbeelden zoo te kiezen, dat het wel uitkomt.

Het eenige wat men zeker zeggen kan, als slechts in enkele bedrijfstakken gewerkt wordt, terwijl voor den arbeid in die bedrijfstakken verschillende onlustformules gelden, is dit: Robinson begint zijn arbeid in dien bedrijfstak, waarin bij den aanvang van den geheelen arbeid het „intensiteitssaldo" het grootste is. Daalt nu in den loop van den arbeid het intensiteitssaldo in den eersten bedrijfstak beneden dat van den tweeden, dan begint het werk in die tweede tak enz. zonder dat met zekerheid bij die enkele bedrijfstakken te zeggen is, dat de „intensiteitssaldi" alle aan elkaar gelijk zullen worden, of sterker nog alle aan nul gelijk zullen worden. De grootste waarschijnlijkheid is wel deze, dat dit in zoo'n geval niet gebeurt.

Maar als Robinson nu eens in een groot aantal bedrijfstakken arbeidt, dan wordt voor rationeele en economische productie met groote nauwkeurigheid de boven geconstateerde wetmatigheid wederom wel benaderd: en wel nauwkeuriger naarmate het aantal bedrijfstakken toeneemt.

Dan komt de gelijkheid der intensiteitssaldi bij rationeele, het aan nul gelijk worden der intensiteitssaldi bij „economische" productie wederom naar voren. Het *groot aantal bedrijfstakken* herstelt bij Robinson in de „productie met ongelijke onlustformules" wederom de wetmatigheid.

Maar, zal de lezer mij vragen, is het veronderstellen bij Robinson Crusoe van zoo'n groote arbeidsdeeling niet eene fictie en vervalt daarmee niet de geheele wetmatigheid zijner productie, als de arbeid in de enkele bedrijfstakken, die hij wel kent, verschillende onlustformules bezit?

De eenvoudige wetmatigheid der productie bij Robinson Crusoe is zeer zeker een fictie. Zooals het volkomen op zichzelf aangewezen individu een fictie is, ein „Gedankending", dat echter als theoretische abstractie nuttig en noodzakelijk is, zooals verderop blijken zal.

Robinson Crusoe „het volkomen op zichzelf aangewezen individu" heeft, nu wij de ruilverhouding gaan behandelen, „seine Schuldigkeit getan, er kann gehn".

En met den ruil zullen wij, maar eerst in het laatste hoofdstuk dezer studie, op het economisch tooneel een ander „Gedankending", een andere fictie, de „*waarde*", zien verschijnen. *Wordt vervolgd.*

FEITEN EN CIJFERS

De Internationale organisaties der Arbeidersbeweging in 1923.

Het derde jaarboek van het Internationaal Verbond van Vakvereenigingen vertoont tegenover zijn voorganger weder belangrijke uitbreiding. Doch niet slechts is het uitgebreid, het geeft ook afwisseling, wat voor een uitgave als deze niet anders dan prijzenswaard mag worden genoemd. In het eerste jaarboek werd er vooral naar gestreefd den groei der internationale vakbeweging sinds haar ontstaan te demonstreeren, in het tweede werd in het bijzonder aandacht gewijd aan de financieele positie der vakbeweging. Dit jongste jaarboek legt den nadruk op den geheelen internationalen organisatorischen bouw van de arbeidersbeweging in het algemeen en van de vakbeweging in het bijzonder.

In het algemeen valt omtrent het ledental der nationale vakcentralen in 1923 op te merken, dat de economische crisis, die gedurende dat jaar in bijna alle landen heerschte, natuurlijk ook hierop haar invloed deed gelden. Het aantal leden van het I. V. V. ging voornamelijk achteruit door verzwakking van de organisaties in Afrika, Duitschland, Oostenrijk, Hongarije, Italië, Tschecho-Slowakije en Joego-Slavië.

De achteruitgang trof echter de vakbeweging in al haar schakeeringen en het verlies der bij het I. V. V. aangesloten organisaties was, vergeleken met den achteruitgang der overige richtingen in de vakbeweging, zeer normaal.

Hoe belangrijk overigens op zich zelve de achteruitgang van het aantal leden in de laatste jaren is, kan blijken uit de volgende cijfers omtrent het aantal aangeslotenen, dat op 31 December van elk der navolgende jaren respectievelijk bedroeg:

1921	21.991.615
1922	18.185.531
1923	15.321.692

Een interessante tabel bevat eveneens omtrent de laatste drie jaren gegevens betreffende de onderlinge sterkte der verschillende richtingen in de internationale vakbeweging:

Op 31 December van het jaar	Totaal aantal leden georganiseerd in					Totaal
	de moderne vakbeweging (I.V.V.)	Confessioneele vakbeweging	Syndicalistische vakbeweging	Communistische vakbeweging	Overige organisaties	
1921	22.411.826	3.759.106	1.254.217	7.069.000	11.778.983	46.273.132
1922	18.574.330	3.025.525	825.758	5.358.064	13.144.933	40.928.610
1923	16.490.121	2.354.583	404.700	5.245.889	11.970.027	36.439.320

Deze cijfers geven voor het I. V. V. grootere ledentallen dan de hiervoren geplaatste cijfers. Dit verschil is een gevolg van het feit, dat in de cijfers der tabel ook opgenomen zijn de aantallen leden van organisaties, die, hoewel niet aangesloten bij het I. V. V., toch op zijn standpunt staan. Hoewel in dit cijfer evenals in de overige cijfers natuurlijk nog al wat schattingen zitten, geven zij toch een vrij nauwkeurig beeld van de feitelijke verhoudingen.

In acht landen telt de vakbeweging meer dan een millioen leden. Deze landen zijn:

Duitschland	met	9.193.359	leden	of	15	pCt.	der bevolking.
Groot-Britannië	,,	5.405.000	,,	,,	13	,,	,, ,,
Rusland	,,	4.556.000	,,	,,	3·5	,,	,, ,,

Noord-Amerika	met	3.600.000	leden	of	3	pCt. der bevolking.
Italië	„	2.234.520	„	„	5	„ „ „
Tschecho-Slowakije	„	1.504.923	„	„	11	„ „ „
Frankrijk	„	1.395.847	„	„	4	„ „ „
Oostenrijk	„	1.117.192	„	„	17	„ „ „

In relatieven zin blijkt van deze landen de vakbeweging in Oostenrijk dus het sterkst, waar zij met haar 17 pCt. in de bevolking inderdaad een belangrijke positie inneemt. Men kan zich dit het best voor oogen stellen, wanneer men weet, dat in Nederland de leden van alle richtingen in de vakbeweging tezamen 7 procent van de bevolking uitmaken.

Een ander tabel geeft inlichtingen omtrent de sterkte der Socialistische Internationale. Bij de Tweede Internationale zijn aangesloten 42 partijen met in totaal 6.150.200 leden. Geheel zuiver is dit cijfer niet, daar bijvoorbeeld in Engeland en Hongarije onder het opgegeven aantal leden — in Engeland 3.126.000 — ook leden van vakvereenigingen begrepen zijn. Sociaal-democratische partijen met een aantal leden van honderdduizend of meer vindt men in

Duitschland	met	869.000	leden
Oostenrijk	„	566.100	„
België	„	621.000	„
Denemarken	„	130.000	„
Zweden	„	138.500	„
Tschecho-Slowakije	„	100.000	„

Ook omtrent de internationale jeugdbeweging worden ons gegevens verstrekt. Het totaal aantal leden der socialistische jeugd-internationale blijkt 241.750 te bedragen. De drie grootste nationale jeugd-organisaties zijn in Duitschland, Oostenrijk en België, met resp. 95.000, 35.000 en 20.000 leden.

Het jaarboek geeft nog vele interessante gegevens, die zich niet zoo gemakkelijk voor een kort overzicht leenen. In totaal is het een uitnemend handboek, waarvan de samenstelling — welke blijkens het voorwoord onder leiding van *Andries Sternheim* plaats vond, — voor hen, die van den omvang en de beteekenis der internationale arbeidersbeweging op de hoogte willen blijven, veel nut oplevert. E. B.

TIJDSCHRIFTEN-OVERZICHT

Die Gesellschaft van Mei opent Morris Hillquit met een bijdrage over *Amerikaansche arbeiderspolitiek*. De pogingen van de Amerikaansche socialisten om een Arbeiderspartij te stichten zijn voorloopig mislukt. De vakvereenigingen zijn teruggekeerd tot hun „partijlooze" politiek, de liberalen en radikalen van den middenstand hebben een „klassenlooze" partij opgericht, en de socialistische partij is weer traditioneel politiek onafhankelijk. Waarom deze spoedige ontbinding van de vooruitstrevende partij? Een belangrijke bevolkingsgroep, de boeren van de centrale en noordelijke West-staten, was door de sterk gedaalde korenprijzen in hoogsten nood gekomen, en kwam daardoor in de felste oppositie te staan tegen de twee oude partijen, demokraten en republikeinen. Het toeval wilde echter dat de graanprijzen in de verkiezingskampagne omhoog sprongen, en alle boeren stemden voor „welvaart en Coolidge". Dat kostte La Follette 2 millioen stemmen. Verder bestond de beweging uit te weinig heterogene bestanddeelen: vakvereenigingsleden, landarbeiders, de socialisten, aanhangers van La Follette, en middenstandsgroepen.

De socialistische partij zal uit den afloop van dit experiment slechts voordeel kunnen trekken: het konservatisme der vakvereenigingen is er door tot een minimum beperkt, zoo niet geheel verdwenen, voor de eerste maal was de jongste verkiezingsstrijd voor de arbeiders een stuk klassenstrijd.

Wladimir Woitinsky geeft een statistische beschouwing met veel cijfermateriaal over: *aantal en verdeeling van het proletariaat*, verdeeld in hoofdstukken: 1. de stand van het vraagstuk over het aantal van het proletariaat; 2. de methode van becijfering van dit aantal; 3. het aantal in de verschillende landen; 4. de verdeeling van het proletariaat in de verschillende landen; 5. de organisatie van het proletariaat.

Hermann Müller geeft twee boekbesprekingen over: *Von Bethmann-Hollweg bis Ebert. Erinnerungen und Bilder*" von Friedrich Payer, Frankfurter Sozietätsdruckerei, Frankfurt 1923. — *Schlaglichter, Reichstagsbriefe und Aufzeichnungen* von Conrad Haussmann, uitgegeven door Dr. Ulrich Zeller. Frankfurter Sozietätsdruckerei, Frankfurt 1924.

Arthur Friedberg geeft een studie over: *de herleefde-Marx en het levende marxisme*, naar aanleiding van de publikatie, enkele maanden geleden, van Marx' en Engels' „de Duitsche ideologie" door Rjasanoff in het eerste deel van het „Marx-Engels-Archief". De in dit manuskript gedane poging van Marx en Engels om de materialistische geschiedenisbeschouwing te verdedigen door de menschelijke geschiedenis te verklaren in tegenstelling tot het geschiedenislooze bestaan der dieren, is mislukt. Doch met deze mislukte poging valt de theorie van het historisch-materialisme niet. Deze theorie en haar rechtvaardiging kwamen eerst na scherpe ontleding van de massa der historische feiten.

Dat het Marxisme leeft en verder zal leven, wat het marxisme moet zijn in het dagelijksch werk en bij de groote theoretische veroveringen licht schr. in het tweede deel van zijn diepzinnige beschouwing toe aan de hand van de jongste literatuur op dit gebied verschenen; zoo noemt hij o. a. met zeer veel waardeering het reeds aangehaalde „archief van K. Marx en Fr. Engels" van Rjasanoff, „der lebendige Marxismus" van O. Jensen, de krisis-beschouwingen van S. de Wolff en „das Weltbild des Kapitalismus" van Otto Bauer.

Emil Strausz besluit met een artikel over: *Volks- en staatsekonomie in Tsjecho-Slowakije*. L. J. K.

Die Arbeit. 2e Jaargang. Afl. 4. April 1925. Het eerste artikel is van Prof. Dr. Ferd. Tönnies over de vakbeweging in het licht der sociologie. Het doel der vakbeweging is door organisatie der strijdkrachten de gemeenschappelijke belangen te dienen. De strijd is in de eerste plaats een loonstrijd, de arbeider tracht zijn arbeidskracht zoo voordeelig mogelijk te verkoopen. De ontwikkeling der industrie had in het algemeen een gunstigen invloed op den prijs der arbeidskracht. Het ligt niet in den aard der vakbeweging het kapitalisme te vernietigen, de vakbeweging in Engeland stond niet vijandig tegenover het kapitalisme, in Amerika is de vakbeweging overwegend kapitalistisch, in Italië is ze voor een deel naar het fascisme overgegaan. Door de vakbeweging is de klassenstrijd op hooger peil gekomen. Door de vakorganisatie is reeds verkregen dat zij als de vertegenwoordiging der arbeiders is erkend, o.a. door het afsluiten van kollektieve kontrakten, door de arbeidsgemeenschappen, en door de bedrijfsraden, waardoor ze medezeggenschap krijgen in de leiding der ondernemingen. Het is de vraag of verder voortgaan op dezen weg mogelijk is. In Duitschland zijn drie richtingen in de vakbeweging die groote geschilpunten hebben, doch de politieke partijen waaraan elke richting is verwant, vormen te samen den grondslag voor den republikeinschen staatsvorm. Gevraagd

kan worden of samenwerking in één kartel voor de vakbeweging voordeelen zou opleveren, want politieke ideologie heeft voor de vakbeweging, die leden van elke richting moet toelaten, geen waarde; hierop heeft Bebel reeds in vroeger jaren gewezen. In den overgangstijd na den oorlog heeft de vakbeweging groote politieke invloed uitgeoefend, een buitengewone tijd had buitengewone middelen noodig, het is de vraag of dit zoo moet blijven, ja of dit goed is. Doch op velerlei ander gebied kan de vakbeweging en haar leden veel doen om het kapitalisme te bestrijden. Als ieder lid jaarlijks een zeker bedrag spaart, kan men een beduidende geldelijke macht vormen, ook de verbruikskoöperatie kan nog belangrijk versterkt worden; ook de arbeidersverzekeringsbank en het vormen van sterke produktieve associaties op anti-kapitalistischen grondslag zijn alle middelen om uit het kapitalisme naar het socialisme te komen.

Paul Hemberg schrijft over Wereldmarkt en Loon. De oorlogs- en inflatie-tijd hebben veel valsche ekonomische voorstellingen doen post vatten, waarvan we ons weer moeten bevrijden. Vast staat boven alle theorie dat in het kapitalisme het ekonomisch mogelijke bepaald wordt door de geboden werkgelegenheid. In Duitschland kunnen zooveel menschen leven als er arbeid vinden. De mogelijkheid hiervan hangt er van af, of men op de wereldmarkt tegen een prijs kan leveren, waardoor konkurrentie met andere landen mogelijk is. Voor den oorlog was het aandeel der Duitsche waren op de wereldmarkt zeer belangrijk gestegen; nu moet men echter door lage prijzen opnieuw de markt veroveren. Nagegaan wordt of soms door ongunstige faktoren de produktie-prijs wordt beïnvloed. De grondstoffen kunnen ingekocht worden tegen denzelfden prijs als door de konkurrenten. Natuurlijk drukken de kosten van het herstel dat Duitschland moet betalen op de belastingen, waarin ook de industrieën moeten betalen. Dan wordt berekend hoeveel zwaarder de totale, op de bevolking drukkende financieele lasten, in vergelijking met vóór den oorlog zijn; welk verschil niet zoo heel belangrijk en overwegend blijkt te zijn. Daarna worden zeer uitvoerige gegevens verstrekt over de stijging der loonen in Duitschland en deze met die van andere landen vergeleken. Deze vergelijking valt zeer in het voordeel der loonen in Duitschland uit, zoodat er geen enkele aanleiding voor de werkgevers is om door verdere loonsverlagingen de produktie-prijzen te drukken.

Ernst Berger schrijft over De Arbeidsmarkt in den herfst en winter; Clemens Nörpel geeft een uitvoerig artikel over Sociale Arbeids- en bedrijfsgemeenschap, zulks naar aanleiding eener uitspraak van het Rijksgerecht in een arbeidskonflikt gegeven. Hoewel volgens het burgerlijk wetboek het betrokken geschil van individualistisch standpunt behoorde beschouwd te worden, werd de betrokken zaak als een sociaal konflikt beschouwd. De schrijver trekt verschillende konklusies van wat de konsekwenties van een dergelijke uitspraak zullen zijn.

Fr. J. Furtwängler en Walter Streicher schrijven artikelen over de beteekenis en taak der Universiteiten van den arbeid, waarover in de kringen der vakbeweging geschil bestaat.

In de rubriek Overzicht van den Arbeid vinden we een belangrijk artikel over De vakvereenigingen en de gemeentepolitiek. In tegenstelling met het artikel van prof. Tönnies, wordt hier door Emil Dittmer betoogd dat de vakbeweging zich meer met de (gemeente) politiek moet bezighouden, vooral wat de positie van het overheidspersoneel, de werkloozenzorg, het maatschappelijk hulpbetoon, de volkshuisvesting, het onderwijs, de gezondheidszorg en die voor de jeugdige arbeiders betreft.

G. F. L.

Der Kampf van Februari bevat een artikel van Julius Deutsch over *„Democratie en Ontwapening"*. Schrijver wijst er op, dat de eisch van ontwapening niet in alle landen gesteld kan worden en niet overal dezelfde waarde bezit. Voor schrijver is de beslissende vraag of het proletariaat in staat kan zijn, zijn politieken wil tot den vrede door te zetten, wanneer sterke economische belangen der kapitalistische klassen hier tegen ingaan. De politieke machtsoefening vindt niet plaats in een luchtledige ruimte, maar is gebonden aan de bestaande economische feiten. Zij hangt in het tijdvak der kapitalistische productiewijze ook van de belangen der kapitalistische klasse af; ook zelfs dan, wanneer het proletariaat een belangrijk aandeel in de regeeringsmacht heeft. Niemand zal betwisten, dat de economische belangen der kapitalisten op zich zelf reeds een stuk macht en dikwijls een zeer groot stuk macht beteekenen. Ook een proletarische regeering heeft daarmede te rekenen en zij kan dientengevolge — geheel tegen haar eigen bedoelingen en eigen overtuiging — tot oorlogsmaatregelen gedwongen worden, wanneer sterke kapitalistische belangen dit eischen. Men denke slechts aan de aarzelende houding van MacDonald in de Indische en andere koloniale vragen van Engeland, om in te zien hoe begrensd de macht ook van een arbeidersregeering is door de kapitalistische belangen van haar land.

Nu gelden deze verhoudingen en invloeden niet voor alle landen in dezelfde mate, noch hebben zij overal dezelfde beteekenis. Voor groote landen staat de zaak gewoonlijk heel anders dan voor kleine. Zoo staat het ook met de ontwapening. Denemarken bijvoorbeeld is een land, dat door zijn geografische verdeeling en zijn nabuurschap met groote landen niet in staat is zich te verdedigen dan ten koste van niet te dragen sommen. Daarom is voor zulk een land volledige ontwapening de beste oplossing. Het Deensche voorbeeld acht schijver dan ook: pacifisme uit militaire onmacht. Geheel andere overwegingen gelden bij dit vraagstuk voor een land als Oostenrijk. Daar toch zou een volledige ontwapening niet anders beteekenen dan het land van te voren reeds aanwijzen als oorlogsveld voor alle middel-Europeesche twisten.

De werkelijkheids-politicus mag niet ter wille van algemeene ideeën, ook al zijn zij van nog zoo hooge zedelijke waarde, nalaten de bijzonderheid van bepaalde feiten onder het oog zien. Het pacifisme is een doel, een grootsch doel, maar helaas geen weg.

In het Maart-nummer geeft Friedlich Austerlitz in een artikel over *„Politieke macht en politieke reinheid"* beschouwingen over de oorzaken, die geleid hebben tot de compromitteerende betrekkingen tusschen verscheidene Duitsche socialistische politici en Barmat. Een der voorname oorzaken van algemeenen aard ziet hij in de coalitiepolitiek, die wel machtsposities verschaft, doch de nieuwe machthebbers al te gemakkelijk werktuigen maakt van kapitalisten en kapitalistengroepen.

De April-aflevering bevat artikelen van Karl Renner over *„Ferdinand Lassalle"*; van Friedrich Adler over *„Het rapport der Engelsche commissie uit de vakbeweging over Sovjet-Rusland"*; van Johann Hirsch over *„Industrialiseeringstendenzen in den landbouw"*. E. B.

The Socialist Review van Maart bevat een artikel van een ongenoemden deskundige over *„De Engelsche boer en de Wereldmarkt"*. Na een uitvoerige uiteenzetting komt schrijver tot de conclusie, dat het voor elk land van belang is, dat gewerkt worde in de richting van internationale controle van prijzen en distributie. Maar voor Engeland althans is het niet noodig, dat producenten en consumenten wachten

tot dit doel is bereikt, om reeds in eigen land stappen te ondernemen tot het verzekeren van geregelde prijzen en productie. Hiertoe is in de eerste plaats doorvoering van de volgende drie punten noodig:

1. Aankoop door den Staat van geïmporteerde tarwe en bloem (en later van vleesch, boter en kaas) door een Nationalen Raad van Levensmiddelenvoorziening, gefinancierd en gegarandeerd door de regeering.

2. Verkoop van geïmporteerde tarwe en andere producten tot vaste prijzen, gebaseerd op de gemiddelde wereldprijzen over een periode van jaren.

3. Vrijheid voor den Britschen producent om voor de binnenlandsche markt te beschikken over zijn voorraden op het vaste prijsniveau, zooals dit tot stand is gekomen door den verkoop van geïmporteerde voorraden.

Dit schema zal het zeker niet voor alle boeren voordeelig maken tarwe te verbouwen. Daar de productiekosten van tarwe niet op alle boerderijen dezelfde zijn, zou wanneer dit wel gebeurde een veel te hooge prijs het gevolg wezen. Maar wel zal dit plan in die streken van Groot-Brittannië, die er het best geschikt voor zijn, de tarweproductie stellen op een gezonde basis en zou het de groote meerderheid der Britsche tarweverbouwers een voldoende aansporing geven om voort te gaan, met vertrouwen in de toekomst en zonder vrees voor marktfluctuaties waarop zij geen contrôle hebben. Het zou den producent beschermen tegen het risico van tijdelijke prijsdalingen en marktmanipulaties. Maar tevens zou het terzelfder tijd den consument beschermen tegen winstbejag en gedobbel ten aanzien van het noodzakelijkste artikel van volksvoeding. Het vormt dus het uitgangspunt van een redelijke en verstandige politiek om de belangen van producenten en consumenten met elkaar te verzoenen en een soliede basis te scheppen voor voormitgang en welvaart in den Britschen landbouw.

In het April-nummer schrijft Ronald Gore Graham een merkwaardig artikel over *„Socialisme en het Tooneel"*. Met voorbeelden toont hij aan, dat in het kapitalisme de bewering onjuist is, als zou het theater een democratische instelling zijn. De schouwburgen, de stukken en de acteurs zijn thans alle even zoovele beletselen hiertoe. Vooral over de laatste is hij slecht te spreken. „Wat een conservatief staatsman vandaag denkt, zal de acteur morgen denken." Overigens wijst hij er op, dat de socialistische beweging van het tooneel veel te weinig gebruik maakt. In het bijzonder slaat hij de beteekenis hoog aan van het organiseeren van artistieke Zondagmorgenbijeenkomsten op de wijze zooals dit te Berlijn pleegt plaats te vinden. Een of twee sprekers voeren het woord, voorafgegaan en afgewisseld door goede, klassieke muziek en vooral door uitnemende tooneelisten, die geschikte werken voordragen of uitvoeren. Het tooneel behoort een opvoedende instelling te zijn: daarom moet het rechtstreeks gesteund worden door den Staat en onze beweging heeft in die richting de leiding te nemen.

Voorts bevat deze aflevering nog een artikel van P. J. Schmidt over *„Het Socialisme in Holland"*, dat, hoe instructief voor de Engelsche lezers, voor de Hollandsche natuurlijk geen nieuws bevat. E. B.

Revue Internationale du Travail, uitgegeven door het Internationaal Arbeidsbureau. *Januarinummer*. Dit nummer opent met een bijdrage van zeer deskundige zijde over de *reorganisatie van de sociale verzekering in Duitschland*. Hierna volgt een artikel over de *werking van de verplichte arbitrage in Noorwegen*, waarbij de schrijver aantoont, dat dit systeem op zijn beurt zoowel arbeider als ondernemer beschermt. Van den overigen inhoud noemen wij nog een artikel van Duitschdeskundige zijde over den *arbeiderswoningbouw in Duitschland*, waarin wordt aan-

getoond dat, ondanks alle aangewende pogingen, de woningcrisis in dit land sinds 1918 nog is toegenomen, en een studie over de *arbeidersvacantie* in een aantal landen.

Februarinummer. Dit nummer bevat allereerst een bijdrage over *loonen en kosten van het levensonderhoud in Hongarije*, waaruit blijkt, dat het werkelijke loon in de meeste gevallen verre achterblijft bij dat van vóór den oorlog. Vervolgens een studie over het *juridisch karakter van de Duitsche bedrijfsraden*, een bijdrage over *de beteekenis van index-cijfers*, waarbij op vaststelling van index-cijfers voor iedere industrie afzonderlijk wordt aangedrongen, een zeer interessante studie over den *invloed van het alcoholisme op de bedrijfsongevallen* en over de *arbeidsproblemen in Noord-Ierland*.

Maartnummer. In deze aflevering verschijnt opnieuw een artikel van Duitsche zijde over *unificatie van de sociale verzekering*. Van Amerikaansche zijde wordt het vraagstuk der *werkloosheidsverzekering per industrie* aangesneden, aan de hand van de resultaten van een dergelijk stelsel ingevoerd in het kleedingbedrijf in Chicago. Belangwekkend is vervolgens een overzicht van hetgeen in België op het gebied van *medezeggenschap* is bereikt, zonder dat deze wettelijk is geregeld. Noemen we tenslotte nog een artikel over *familietoeslagen*, over *arbeidstersorganisaties in de Vereenigde Staten* en over de *arbeidsconflicten in den Japanschen landbouw*.

Voorts in elk nummer uitvoerige verslagen naar aanleiding van officieele regeeringsrapporten over arbeidsinspectie, arbeiderstoestanden enz. ANDR. S.

BIBLIOGRAFIE

Prof. Dr. A. Basler. Einführung in die Rassen- u. Gesellschaftsphysiologie. E. Frankhsche Verlagsbuchhandlung. Stuttgart. M. 3.20.

Prof. Dr. H. W. C. Bordewijk. Bedrijfsorganisatie en medezeggenschap.

Robert S. Brookings. Industrial ownership — its economic and social significance. Macmillan Cy. New York.

Mr. F. A. Bijvoet. Directe volkswetgeving. Referendum en volksinitiatiefrecht. H. J. Paris. Amsterdam 1925.

G. D. H. Cole. Robert Owen. Ernest Benn Lt. London 1925. 15/- net.

Heinrich Cunow. Politische Kaffeehäuser. Pariser Silhouetten aus der grossen französischen Revolution. J. H. W. Dietz. Nachf. Berlin.

The Drink Question: can it be solved? Extracts from debates in the House of Lords. 6/- net.

Antonio Graziadei. Preis und Mehrpreis in der kapitalistischen Welt. Kritik der Marxschen Werththeorie. R. L. Prager. Berlin 1923.

Dr. H. M. Hirschfeld. Nieuwe stroomingen in het Nederlandsche Bankwezen.

P. Louis. Histoire du socialisme en France depuis la révolution jusqu'à nos jours. Frs. 18.

J. B. Mannhardt. Der Faschismus. C. H. Becksche Verlagsbuchhandlung. München. M. 11.—.

Léon Nemry. Les Pays-Bas après la guerre. Essai sur la répercussion de la guerre et de l'après-guerre sur la situation économique des Pays-Bas et de leurs colonies. Martinus Nijhoff. La Haye 1925. *f* 5.—.

Dr. J. L. Prak. De psychotechniek der beroepskeuze.

Dr. Karl Renner. Die Wirtschaft als Gesammtprozess und die Sozialisierung. J. H. W. Dietz. Nachf. Berlin 1925.